

The Project Gutenberg eBook of Kuuluisia naisia 1, by Ellen Fries

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Kuuluisia naisia 1

Author: Ellen Fries

Release date: June 15, 2005 [EBook #16072]

Most recently updated: December 11, 2020

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK KUULUISIA NAISIA 1 ***

Produced by Matti Järvinen, Tuija Lindholm and PG

Distributed Proofreaders.

KUULUISIA NAISIA.

Kirjoittanut

fil. toht. Ellen Fries.

Suomennos.

Ensimmäisen kerran julkaistu vuonna 1901.

Maria Teresia.

Vuonna 1740 lokakuun 20 p:nä nukkui keisari Kaarlo VI, vanhan kuuluisan Habsburgin suvun viimeinen miespuolinen jäsen, kuoleman uneen. Keisari oli ainoastaan viidenkymmenen viiden vuoden vanha, hänellä oli ollut hyvä terveys ja hän oli viettänyt säännöllistä elämää, jotenka kuolema tuli odottamatta ja herätti yleistä hämmästyksiä. Itävallan sisälliset ja ulkonaiset olosuhteet olivat siksi epävarmat, että hallitsijan muutos helposti saattoi aikaansaada arveluttavia selkkauksia, ja se vaara oli tarjona, että niin monen eri kansakunnan muodostama valtakunta hajoaisi Habsburgin suvun sammussa miespuolelta. Tätä tapausta välttääkseen oli Kaarlo VI jo huhtikuussa v. 1713 julkaissut n. k. *pragmatisen sanktionin*, joka valtakunnan perustuslakina osaksi vahvisti keisarikunnan

jakamattomuuden, osaksi oikeutti perinnöllisyyden siirtymisen naispuolelle miehisen sammuttua, jolloin perintöoikeus ensi kädessä oli joutuva keisarin omille, toisessa hänen veli vainajansa keisari Josefin tyttärille. Sen nojalla oli keisarin ulkopolitiikka, hänen ainoan poikansa kuoltua 1716, yksinomaan tähdännyt hänen vanhimman tyttärensä Maria Teresian perintöoikeuden turvaamista, eikä hän ollut pelännyt uhrauksia tätä päämaalia saavuttaakseen. Euroopan vallat olivatkin tunnustaneet pragmatisen sanktionin, mutta varovaisen valtiomiehen olisi pitänyt käsittää, että nämä vallat tunnustaisivat Maria Teresian perintöoikeuden ainoastaan niin kauvan, kuin pakko vaati tahi heidän oma etunsa sen salli. Pysyväisesti turvatakseen pragmatisen sanktionin olisi Kaarlo VI:n pitänyt seurata sotapäällikkönsä Savoyin Eugenin viisasta neuvoa, järjestää vankka puolustuslaitos. Mutta sen sijaan oli tämä kokonaan laiminlyöty, ja viimeinen Turkin sota oli vielä puolestaan heikontanut valtakunnan sotavoimia. Monet kenraalit olivat siitä pitäen vankeudessa, sotajoukko ei ollut läheskään täysilukuinen ja oli hajallaan laajassa valtakunnassa, se oli puutteellisesti varustettu, ja linnoitukset olivat rappeutuneet. Ei ollut mahdollista kiireisesti pestata joukkoja, sillä rahasto, jota ei oltu ajanmukaisesti hoidettu, oli tyhjä, vaikka kansa huokasi raskaan ja epätasaisen verokuorman alla. Tyytymättömyys olikin yleinen alemmissa kansankerroksissa, ja mitä aatelistoon tuli, oli se masentunut tahi välinpitämätön valtakunnan kohtalosta. Pelättiinpä Unkarin nousevan kapinaanakin. Neuvoskunnassa istui epäröiviä ja saamattomia seitsenkymmenvuotiaita. Yleinen mielipide arveli, että riitojen välttämiseksi oli yhtä hyvä ottaa hallitsijaksi baijerilainen kuuriprinssi kuin habsburgilainen arkkiherttuatar.

Valtiopursi oli siis puutteellinen ja vaarojen ympäröimä, kun sen peräsimeen tarttui kaksikymmentäneljä-vuotias kokematon nainen.

Mutta Maria Teresia käsitti asemansa hankaluudet, ja eräs sen aikuinen arvostelija lausuu, että jos olisi ollut valittava maailman kaikkien naisten parista, olisi pitänyt valita juuri hänet.

Maria Teresia oli harvinaisen lahjakas: terävä arvostelukyky, hyvä muisti ja taito lausua mielipiteensä selvästi ja varmasti. Tähän liittyi vielä hurskas usko Jumalaan, syvä lain- ja oikeudentunto, voimakas, vallitseva tahto, luja luottamus vaatimustensa oikeudenmukaisuuteen, lämmin halu ylläpitää sukunsa kunniaa ja tehdä alamaisensa onnellisiksi. Maria Teresia oli yhtä rikaslahjainen sydämen kuin ymmärryksen puolesta. Hän oli todellinen persoonallisuus.

Hänen ulkomuotonsakin oli omiaan herättämään mieltymystä. Hän oli kookas, käynti keveä, kaunis vartalo, tumman siniset silmät, vaaleat hiukset, miellyttävä suu ja häikäisevän valkeat hampaat.

Nuoren kuningattaren taipumukset hallitustoimiin olivat kuitenkin vielä koettelematta. Hän oli kyllin viisas valittaen tunnustamaan sen ja huolimatta vallanhimoisesta luonteestaan alistumaan kokoneiden miesten johdettavaksi, kunnes hän tunsu voimiensa ja taitonsa kasvaneen vastaamaan niitä tärkeitä toimia, jotka oli uskottu hänen käsiinsä. On omituista, ettei hänen isänsä, joka oli uhrannut niin paljon turvatakseen hänelle kruunun, ollut häntä kasvattanut kykeneväksi sitä kruunua kantamaan. Muissa suhteissa ei hänen kasvatustaan nähtävästi oltu laiminlyöty, joskohta hänen lapsuutensa on meille jotenkin tuntematon. Tiedetään ainoastaan että hän valtaistuimelle noustessaan puhui ja kirjoitti saksaa ja ranskaa hyvin, ja että hän myöskin taisi latinaa, espanjankieltä ja itaaliankieltä.

Mutta jos Kaarlo keisari oli laiminlyönyt kasvattaa tyttärtään hallitsijaksi, oli hän sitä vastoin varhain ajatellut puolison hankkimista hänelle tueksi. Hän oli suunnannut ajatuksensa Lothringin sukuun ja siellä Frans Stefaniin, suuren sotapäällikön Lothringin Kaarlon jälkeläiseen, joka päällikkö oli taistellut keisarin isän lippujen alla. Jo v. 1723 saapui Frans Stefan Wieniin kasvatettavaksi itävaltalaisten prinssien tavoin. Maria Teresia, joka oli syntynyt 13 p. toukok. 1717, oli siis silloin vain kuuden vuoden vanha. Lothringilainen prinssi oli iloinen, avomielinen ja vilkas viisitoistavuotias poika. Vasta 1729, isänsä kuoltua palasi Frans Stefan Lothringiin. Pian sen jälkeen ilmaantui kaikenlaisia esteitä aiotulle avioliitolle, jota suuri puolue Itävallassa ei koskaan ollut hyväksynyt. Espanjalaisia tahi baijerilaisia prinsejä pidettiin sopivampina. Mutta keisari tahtoi vävykseen Frans Stefanin eikä ketään muuta. Vuonna 1732 tuli Frans Stefan uudelleen Wieniin. Maria Teresia oli silloin täysikasvuinen, ja hänen ja herttuan välillä syntyi tosi tunne. »Arkkiherttuattaren voimakkaasta luonteesta huolimatta», kirjoittaa Englannin lähettiläs, »ovat hänen tunteensa hellät Lothringin herttuaa kohtaan. Yöllä näkee hän hänestä unta, ja päivällä puhuu hän hovineitsyensä kanssa ainoastaan herttuasta, joten on luultavaa, ettei hän koskaan tule unohtamaan sitä miestä, jonka hän luulee olevan syntymästä hänelle määrätyn.»

Kuitenkin näytti lähinnä seuraavaan aikaan siltä, kuin heidän tiensä eroaisivat. Ranska vaati nimittäin, hyväksyäkseen pragmatisen sanktionin, että herttua luopuisi valtakunnastaan, kun saisi korvaukseksi Toskanan sitä hallitsevan Medici-suvun sammuttua. Keisari Kaarlo VI näki parhaaksi puoltaa Ranskan vaatimusta. Frans Stefan epäröi. Hän oli kiintynyt perittyyn maahansa, mutta: »joko Lothringi tahi arkkiherttuatar», kuului kova vaali. Tarkan harkinnan jälkeen valitsi Frans Stefan arkkiherttuattaren, ja ainoa helpotus, mikä hänelle suotiin, oli se, että vaikea luopuminen lykättiin tapahtuvaksi häitten jälkeen, jotka vietettiin helmik. 12 p:nä 1736. Seuraavana vuonna sai Frans Stefan Toskanan suurherttuakunnan haltuunsa ja oleskeli siellä jonkun aikaa nuoren puolisonsa kanssa.

Keisari Kaarlo VI aikoi nähtävästi ajan tullen toimittaa vävynsä Rooman kuninkaaksi vahvistaakseen siten hänen ja tyttärensä asemaa Saksassa, mutta hän tahtoi ensin odottaa tyttärenpojan syntymistä. Hänelle ei kuitenkaan suotu sitä iloa, sillä Maria Teresian kolme vanhinta lasta olivat tyttöjä. Kun siis kova isku kohtasi, keisarin kuolema, oli Frans Stefan vain muukalainen Itävallassa ja sai semmoisena osakseen epäluuloa. Hänellä oli kuitenkin puolisoonsa verraten suurta kokemusta valtioasioissa, häneltä ei puuttunut ymmärrystä ja hänen olentonsa oli miellyttävä, joten hän vieraasta sukuperästään huolimatta saattoi olla kuningattarelle tukena hänen vaarallisessa asemassaan.

Maria Teresia ei hukannut hetkeäkään pyrkiessään oikeuksiensa saavuttamiseen. Samana päivänä, jona hänen isänsä kuoli, puhutteli hän neuvoskuntaa, tosin kyyneleitä vuodattaen, mutta vapaasti ja hyvin. Hän antoi heti nimittää itseään Unkarin ja Böhmin kuningattareksi sekä Itävallan arkkiherttuattareksi, ja esiintyi heti sillä vallalla, joka hänelle semmoisena tuli. Kaikki hallitsijanmuutoksessa välttämättömät muodollisuudet toimitettiin nopeudella, johon siihen aikaan ei oltu totuttu, kaikkein vähiten Itävallassa. Päätäväisyydellään herätti hän rohkeutta neuvosherroissaan. Harmaapäiset valtiomiehet ottivat hänet kuitenkin vastaan jonkunmoisella säälivällä itsetietoisuudella, ja hän puolestaan tunsi itsensä aluksi liian kokemattomaksi ollakseen myöntymättä heidän mielipiteisiinsä ja toivomuksiinsa. Ainoastaan yhdessä kohden uskalsi hän heitä kohtaan osoittaa kunnioitusta herättävää lujuttua, nimittäin, kun hänen perintöoikeutensa tuli kysymykseen. Ja juuri tässä kohden tarvittiin sillä hetkellä lujuttua.

Maria Teresia, jolla nähtävästi oli suuret ajatukset puolisonsa kyvystä, koetti heti hallitukseen ryhtyttyään toimittaa hänelle apuhallitsijan arvon. Maria Teresia toivoi myöskin siten helpommin saavansa puolisonsa valituksi Rooman keisariksi. Mutta tätä hanketta kohtasi kova vastustus sekä omassa maassa että sen ulkopuolella. Oltiin sitä mieltä, että se oli ristiriidassa pragmatismen sanktionin kanssa, että sitä oli mahdoton toteuttaa Unkarissa ja että suhde moneen ulkovalttaan sen kautta kävisi entistä kireämmäksi. Maria Teresia ei kuitenkaan taipunut vastustuksen vuoksi luopumaan päätöksestään ja hänen onnistuikin valittua Frans Stefan apuhallitsijaksi. Tässä tilaisuudessa selitti Maria Teresia julkisesti, ettei hän siten suinkaan luopunut oikeuksistaan, vaan ainoastaan luovutti osan hallitustoimista puolisolleen. Harvoin on riideltä niin paljon asiasta, jolla tuli olemaan niin vähän käytännöllistä merkitystä. Frans Stefanin vaikutusvalta hallitusasioihin väheni sen mukaan, kuin kuningatar alkoi huomata oman kykynsä niiden päättämiseen, ja ainoastaan taloudellisten asiain johto jäi pysyväisesti puolison haltuun. Frans Stefan vetäytyi mielellään pois. Hänen monien hyvien ominaisuuksiensa ohessa huomaa hänessä jonkinmoista velttoutta, joka vuosien kuluessa lisääntyi.

Ensi viikkoina isänsä kuoleman jälkeen onnistui Maria Teresian monien toimenpiteiden kautta voittaa kansan suosio Wienissä ja sen ympäristöllä. Ken vain tahtoi, sai tulla hänen puheilleen ja kaikille oli hän ystävällinen ja hyvä. Kun hän maaliskuulla 1741 sai pojan ja perillisen, joutui hän yhä enemmän kansan suosioon. Ennen pitkää oli hänen onnistunut karkoittaa sekä ylhäisten että alhaisten epäluulo ja synnyttää se rakkaus, jota hän sitten neljäkymmenvuotisen hallituskautensa aikana osasi vireillä pitää. Hän tulikin tarvitsemaan alamaistensa luottamusta ja uskollisuutta enemmän kuin moni muu uusi hallitsija, voidakseen poistaa vanhoja epäkohtia ja varsinkin voidakseen kestää ne tuhannet vaikeudet, jotka piakkoin hänen valtaistuintaan piirittivät. Valtiollinen taivas synkeni synkkenemistään, valtiopursi ruskahteli joka liitoksestaan, ja ainoastaan levollinen perämies, jonka usko oli luja, taisi kaikkia rohkaista ja ohjata purren onnellisesti uhkaavien hyrskyjen halki.

Maria Teresian suhde ulkovaltoihin vaati tietysti ensi sijassa hänen huomiotaan, kun valta-istuimelle nousemisen tärkeimmät muodollisuudet oli suoritettu. Tunnustaisiko Eurooppa pragmatismen sanktionin, toisin sanoen hänen perintöoikeutensa? Se oli suuri kysymys. Baijeri ei sitä tunnustanut, se kävi heti selville, vaan puolusti omia etuoikeuksiaan erään keisari Ferdinand I:sen vanhan testamentin nojalla. Sen lähettiläs Wienissä, kreivi Perusa, esitteli salaisessa neuvoskunnassa herransa vaatimukset. Mutta hän sai omin silmin monen läsnäollessa nähdä testamentin ja lukea, että siinä sanottiin Baijerin perintöoikeuden astuvan voimaan vasta silloin, kun Habsburgin suvun kaikki *lailliset* perilliset olivat kuolleet, eikä siis miespuoliset, kuten hän oli väittänyt. Tästä huolimatta syntyi kynäsota Baijerin kanssa. Englanti, Italia, Alankomaat, Venäjä, Saksi tunnustivat vähitellen Maria Teresian perintöoikeuden. Preussin uudelta kuninkaalta Fredrik II:selta tuli Maria Teresialle ystävällinen kirjoitus, jossa kuningas yksityisesti tunnusti hänen perintöoikeutensa. Hänelle kerrottiin siinä myöskin ettei hänellä ollut odotettavissa mitään hyvää Espanjalta ja Ranskalta.

Edellinen valta osottikin heti rehellisesti vihollisen kantansa, sanoi vaativansa koko keisarikuntaa, vaikka oikeastaan vain levoton kuningatar Elisabet halusi maata nuorimmalle pojalleen. Ranska viivytelti selitystään. Siellä hallitseva yhdeksänkymmenvuotias kardinali Fleury kirjoitti ystävällisen kirjeen. Hän olisi todella tahtonut säilyttää rauhan politiikkaa, jota hän aina oli kannattanut, mutta hänen valtansa oli heikkonemassa, ja oli olemassa mahtava sotapuolue, jota johti marsalkka Belleisle, ja sen mielestä tuli käyttää hyväkseen Itävallan satunnaista heikkoutta ja paloitella vanha vihollinen. Kun Belleisle sitten lähetettiin Saksaan ja hän esiintyi ylvästellen Saksan säätyjen edessä Frankfurt am Mainissa, rupesi Itävallan hovi aavistamaan, mitä sillä siltä taholta oli odotettavissa, ja katui

hetkeäkään uskoneensa Ranskan rauhan ajatuksia.

Mutta Maria Teresiaa odotti paljoka suurempi pettymys kuin Ranskan vihollisuus. Wieniin saapui tieto, että Fredrik II ilman sodanjulistusta oli tunkeutunut puolustusväkeä vaille olevaan Schlesiaan joulukuulla 1740, että hän siellä oli levittänyt kirjelmää, joka käski kansaa pysymään pelotta, koska muka hän ja Unkarin kuningatar jo olivat hyvissä väleissä ja neuvottelivat keskenään. Tämä sanoma teki Maria Teresian rehelliseen luonteeseen haihtumattoman vaikutuksen. Hän oli luottanut Fredrikin ystävyyden vakuutuksiin, ja hän oli luullut Fredrikin olevan kiitollisuuden velassa siitä avusta, jota hän perintöprinssinä oli saanut Wienistä riidellessään isänsä kanssa. Mutta nyt Fredrik miehitti hänen turvattoman maakuntansa ja yllytti Euroopan vallat sotaan.

Hänen lähettilänsä Wienissä, Gotter, esiintyi mitä suurimmalla julkeudella ja rohkeni pyytää Schlesiaa korvaukseksi siitä, että Fredrik kannattaisi Maria Teresian perintöoikeutta. Tämä ei aluksi tahtonut edes nähdä lähettilästä, mutta hänen täytyi vihdoinkin neuvotella. Hänen neuvosherransa arvelivat, ettei voinut maksaa kyllin suurta hintaa Fredrikin arvokkaasta ystävyydestä. Ainoastaan v. Bartenstein oli sitä mieltä, ettei Maria Teresia saisi näyttää heikkoutta.

Tämä mies oli alhaista sukua ja oli oikeastaan vain salaneuvoston pöytäkirjuri. Koska hän oli ollut Frans Stefanin vastustaja, oli hän otaksunut menettävänsä asemansa hallitsijanmuutoksen tapahtuessa, mutta sen sijaan hänen onnistuikin edellä kaikkia muita voittaa kuningattaren täydellinen luottamus suuren työkykynsä, syvällisten historian tietojensa ja valtiotaitonsa vuoksi sekä sillä, että hän koetti kehoittaa kuningatarta itsetoimintaan, jota vastoin muut virkamiehet varsin selvään osoittivat tahtovansa johtaa häntä. Maria Teresia muisteli aina kiitollisuudella tätä puolta v. Bartensteinin luonteessa. Hänen lujutensa Fredrik II:sen vaatimuksiin nähden oli täysin sopusoinnussa Maria Teresian oman ylpeän, habsburgilaisen näkökannan kanssa. Viimeiseen asti oli perittyä maa-alaa puolustettava. Maria Teresia pysyi päätöksessään olla luovuttamatta Schlesiaa. Mahdollisesti olisi hän suostunut luopumaan Alankomaista, mutta ainoastaan erällä rajoittavilla ehdoilla.

Mutta Fredrik olikin vain odottanut Maria Teresian kieltävää vastausta lähestyäkseen Ranskaa. Toukokuulla 1741 solmittiin sitä paitsi liitto Nymphenburgissa Ranskan, Espanjan ja Baijerin kesken, vaikkakin Maria Teresia oli osoittanut suurta myötätuntoisuutta viimeainittua valtaa kohtaan. Hän oli persoonallisesti neuvotellut Baijerin prinssin Kaarlo Albertin anopin kanssa ja oli luvannut prinssille Alankomaat ja osia Italiasta, mutta kaikki myönnytykset olivat turhat.

Englannin lähettiläs Wienissä, Robertson, koetti taivuttaa Maria Teresiaa rauhantekoon Preussin kanssa, mutta kuningatar ei tahtonut kuunnella hänen ehdotustaan. Hän epäili Fredrik II:sta siksi paljon ja arveli, että jos hän tänään pyysi Schlesiaa, voisi hän huomenna pyytää myöskin Böhmiä. Frans Stefankaan ei uskaltanut kosketella sitä kieltä.

Sotaa siis ei voinut välttää. Fredrikin esimerkkiä noudattaen tarttuivat pian Baijeri ja Ranskakin aseisiin. Ranskalais-baijerilainen sotajoukko Kaarlo Albertin johtamana hyökkäsi Passauhun heinäkuun 21 p:nä 1741 ja valloitti myöskin Linzin. Maria Teresian asema oli nyt sellainen, että hän oli mielestään pakoitettu tarjoamaan Fredrikille osaa Schlesiasta, mutta Fredrik hylkäsi tarjoumuksen ja yhtyi Nymphenburgin liittoon syyskuulla 1741.

Nyt olivat hyvät neuvot kalliit. Muutamia vapaajoukkoja oli järjestetty ja kaikkiin mahdollisiin puolustusvarustuksiin ryhdytty. Saksalaisilta alueilta ei kuitenkaan voinut toivoa paljoka apua, elleivät unkarilaisetkin suostuneet osaa ottamaan. Eräs unkarilainen isänmaanystävä ja uskollinen habsburgilainen, Johan Palffy, kehoitti unkarilaisia ryhtymään toimeen, mutta arveltiin että todellista apua ei kyetty toimittamaan ilman valtiopäiväin kannatusta, vaikka samalla pelättiin niiden usein hyvinkin myrskyisiä istunnoita.

Toukokuun 18 p:nä 1741 oli avattu valtiopäivät Pressburgissa, ja Maria Teresia oli matkustanut sinne voidakseen persoonallisesti vaikuttaa säätyjen päätökseen. Hän koetti parhaansa mukaan heti saavuttaa unkarilaisten mieltymystä. Heidän rakkautensa vaakunaan ja kansallisväreihin oli yleisesti tunnettu, jonka vuoksi laiva, joka kuletti Maria Teresiaa pitkin Tonavaa, ja myöskin laivaväki, oli puettu punaiseen, vihreään ja valkoiseen. Hän nousi maalle rajalla, johon tilaisuutta varten oli pystytetty telta, 1/2 tunnin matkan päässä Pressburgista. Piispat kalliisti koristetuissa vaunuissaan, ylimykset ratsain loistavissa puvuissaan olivat häntä vastassa, ja iltapäivällä kesäk. 20:tenä kulki Maria Teresia juhlasaatossa Unkarin pääkaupunkiin. Unkarilaisessa puvussa, sinisiä ja keltaisia kukkia valkealla pohjalla, ajoi hän riemuitsevan kansanjoukon keskellä avonaisissa roomalaisissa voittovaunuissa. Jo seuraavana päivänä jätti hän säädyille kuninkaallisen esityksensä. Hän lopetti latalalaisen puheensa toivomuksella, että hänestä tulisi unkarilaisille hallitsijan ohella todellinen äiti.

Mutta hänen ehdotuksensa ei lainkaan miellyttänyt unkarilaisia. He olivat jo ennen hänen tuloaan määränneet vaatimuksensa. Muun muassa tahtoivat he, että aateliston täydellinen veronvapaus vahvistettaisiin, ettei Unkaria hallittaisi niinkuin muita maita, varakuninkaan virka ei koskaan jäisi

avoimeksi, kaikki unkarilaiset virat annettaisiin unkarilaisille ja Sibenbürgiä pidettäisiin unkarilaisena maakuntana y. m. määräyksiä, joista useimmat olivat vanhoja riitakysymyksiä. Maria Teresia nimitti heti uskollisen Palffyn varakuninkaaksi, mutta ei myöntynyt mielellään muissa kohdin.

Kiihko ja levottomuudet unkarilaisilla valtiopäivillä olivat aina arvelluttavat ja tällä kertaa oli asian laita tavallista pahempi. Meteli muistutti puolalaisia valtiopäiviä. Etenkin unkarilainen alahuone n. k. Ständertafel, jonka muodosti vähäaateli, oli hyvin hillitön. Ylähuone oli taipuvampi mukautumaan Maria Teresian toivomuksiin. Sen jäsenet joutuivat lähemmin tekemisiin kuningattaren kanssa, ja hän taisi monenlaisten suosionosoitusten kautta voittaa heidät puolelleen. Pidettiin viisaimpana lykätä useat riitakohdat ratkaistaviksi kruunauksen jälkeen, joka vietettiin kesäk. 25 p:nä, kun pitkien neuvottelujen jälkeen oli sovittu valan muodosta.

Kruunaus oli sunnuntaipäivänä, paljon väkeä oli liikkeellä, suuret joukot aatelisia valtakunnan kaikista osista, koreita pukuja, kultaa, hopeaa, koruompeluja, kaikki se häikäisevä väriiloisto, jota unkarilaiset rakastavat. Kuningatar ajoi avonaisissa vaunuissa, jalokivien peittämässä puvussa. Hän oli kalpea, näytti ensin pahastuneelta ja levottomalta, mutta nähdessään riemuitsevan kansan muuttuivat hänen kasvonsa jälleen ystävällisiksi ja samalla kunnioitusta herättäviksi, jommoinen oli hänen ulkomuotonsa. JuhlallisuuDET toimitettiin Martinkirkossa. Unkarin kirkon päämies, kunnianarvoinen vanhus, kehoitti nuorta kuningatarta hallitsemaan hyvin ja antoi hänen suudella ristiä. Kuningatar lankesi polvilleen, vannoi selvällä äänellä hallitsevansa maata lakien mukaan ja ylläpitävänsä oikeutta. Kun hänet juhlallisesti oli voideltu, puettiin hänen ylleen pyhän Stefanin viitta ja hänen miekkansa kiinnitettiin kuningattaren vyötäisille. Kun se oli tehty, veti hän miekan tupesta ja teki kolminkertaisen ristinmerkin riemuitsevan seurakunnan ylitse. Sitten sai hän kruunun, valtikan ja omenan, ja istuen valtaistuimella otti hän vastaan uskollisuuden valan ja häntä nimitettiin »pyhäksi apostoliseksi majesteetiksi». Kaikkialla kaikui huuto: »vivat domina et rex noster»[1].

[1] »Eläköön hallitsijattaremme ja kuninkaamme.»

Kuninkaallisessa puvussa kulki Maria Teresia Fransiskanikirkkoon, jossa hän vanhan tavan mukaan löi pyhän Stefaninritareja; sieltä hän läksi armelioiden veljesten kirkolle, jonka edustalle oli tehty lava ja puettu se Unkarin väreihin, ja siltä vannoi kuningatar kansalle valansa. Sitten virtasi väki n. k. kuninkaankummulle Tonavan rannalla[1]. Kuningatar astui sen juurella vaunuista ja nousi kalliisti koristetun hevosen selkään. Hän ajoi täyttä laukkaa kumpua ylös ja heilutti siellä neljälle ilmansuunnalle pyhän Stefanin miekkaa merkiksi, että hän puolustaisi ja laajentaisi Unkarin valtaa.

[1] Ihmiskäsin tehty ja hävitetty 1873.

Kaikki juhlamenot oli toimitettu. Loistava kulkue palasi linnaan, jossa suuri juhla päätti kruunajaiset.

Ihastus nuoreen kuningattareen oli kohoamassa. Hän oli uskollisesti seurannut vanhoja unkarilaisia tapoja, ja hän oli toimittanut ne kaikki miehen voimalla ja naisen suloudella.

Maria Teresialle ei tämä päivä ollut pelkkää päivänpaistetta. Häntä vaivasi se, ettei hänen puolisonsa saanut ottaa osaa juhlallisuuksiin. Häntä varten ei ollut sijaa juhlamenoissa, ja hän sai ainoastaan syrjäkaduilta nähdä puolisonsa juhlakulkueen. Vasta juhlan aikana linnassa esiintyi hän kuningattaren rinnalla.

Maria Teresialla olikin syytä olla liaksi luottamatta joukkojen eläköönhuutoihin. Sen osoittivat seuraavien päivän valtiopäivätoimitukset. Tingittiin hänen kruunauslahjaansa, ja se hallinto- ja veronmaksuehdotus, joka esitettiin elok. 30 p:nä 1741, ei vastannut kuningattaren toiveita, joskohta hänellä ei ollut muuta neuvoa kuin useimmissa kohdin hyväksyä se.

Sitä suurempi syy oli kuningattarella olla suuttamatta tätä levotonta kansaa, kun hän oli aikeessa antaa aseet unkarilaisten käsiin ja kutsua heidät puolustamaan hänen perintöoikeuksiaan. Kaikki hänen saksalaiset neuvonantajansa kehoittivat häntä luopumaan tuumasta, joka heidän mielestään oli hyvin vaarallinen. Mutta kuningatar tunsu ritarillisen ja tunteellisen piirteensä unkarilaisten luonteessa ja päätti käyttää sitä hyväkseen. Neuvoteltuaan eräitten ylimysten kanssa ja saavutettuaan heidän täydellisen suostumuksensa, kutsui hän valtiopäivän jäsenet luokseen linnaan syysk. 11 p:nä. Surupuvussa, kruunu päässä, puhui hän unkarilaisille, selitti lyhyin piirtein huolestuttavan asemansa ja lausui, että hän kaikkien hylkäämänä oli paennut uskollisten ja vanhastaan uljaiksi tunnettujen unkarilaisten luo. »Me pyydämme säätyjä», lisäsi hän, »tässä suuressa vaarassa, joka uhkaa omaa itseämme, lapsiamme, kruunua ja valtakuntaa, antamaan meille viipymättä todellista apua. Minkä me voimme, sen teemme, palauttaaksemme Unkarin ja sen kansan entisen onnellisen tilan ja sen nimen loiston. Uskolliset säädyt tulevat tuntemaan armollisen suosiomme vaikutuksen»[1].

[1] Maria Teresiaa kuvataan tavallisesti pitäen pientä poikaansa käsivarrella, kun hän puhuu unkarilaisille, mutta on todistettu ettei hän ollut läsnä.

Puheen loppupuolella joutui Maria Teresia syvän liikutuksen valtaan, mutta hän voitti sen pian ja näytti »loukkaantuneelta viattomuudelta» tyynellä arvokkaisuudella kuunnellessaan arkkipiispan puhetta, jossa tämä lupasi kuningattarelle maan voimat. Maria Teresia oli oikein käsittänyt unkarilaisten tunteellisen luonteen. Mieltyneenä koko hänen esiintymistapaansa valtasi heidät syvä ihastus. He unohtivat hetkeksi kaikki valituksensa ja etuoikeuskiistansa, ja sali kaikui heidän innokkaista, eläköönhuudoistaan ja lupauksistaan uhrata veri ja henki kuningattaren puolesta[1]. Se seikka että Maria Teresian saksalaiset neuvonantajat olivat vastustaneet hänen käytöstään, lisäsi vielä unkarilaisten ihastusta kuningattareen, samalla kuin he katkerasti soimasivat saksalaisia. Nämä puolestaan eivät voineet salata suuttumustaan, ja he arvelivat, »että kuningatar yhtä hyvin olisi voinut luottaa piruun kuin unkarilaisiin».

[1] »Vitam nostram et sanguinem consecramus», kaikui joka taholta.

Syysk. 13 p:nä määräisivät valtiopäivät, että 30,000 miestä oli kutsuttava kokoon. Maria Teresia käytti myöskin suotuisaa mielialaa saadakseen puolisolleen apuhallitsijan arvon. Hän sai sen kuitenkin oikeastaan vain nimeksi.

Moraalinen vaikutus tästä Maria Teresian esiintymisestä on arvosteltava hyvin suureksi. Saksalaiset maat huomasivat, ettei puolustussodan taakka painanut ainoastaan heitä, ulkovallat näkivät, ettei voinut ottaa lukuun Unkarin kapinaa, ja kaikille sekä ystäville että vihollisille selvisi, että joskohta Maria Teresia olikin nainen, oli hänessä päättäväsyyttä ja voimaa, jota ainoastaan harvoin tapaa miehessä. Aineellinen etu sitävastoin ei tullut olemaan niin suuriarvoinen, kuin oli toivottu. Suuriherttuan hallitsija-arvo täällä kuten Itävallassakin oli merkitystä vailla ja juuri Maria Teresian itsensä asiaan puuttumisen vuoksi, hänen joka oli ollut niin innokas häntä valituttamaan. Mitä noihin luvattuihin 30,000 mieheen tuli, ei niitä saatu likimailleenkään kaikkia kokoon, ja sitä paitsi osottautuivat unkarilaiset joukot kovin vaikeiksi pitää kurissa, joten heidän apunsa sodassa tuli olemaan jotenkin mitätön.

Valtiopäiväin loppuajat olivat yhtä myrskyiset kuin alkukin. Kun kuningatar kiitollisuudesta hyväksyi unkarilaisten 70 artikkelia, katuivat he, etteivät olleet pyytäneet enempää. Nyt seurasi kiivaita otteluita. He tahtoivat kumota päätöksen. Mutta kuningatar oli tynni ja luja. Hän taisi hillitä puolueet. Yksimielisyys palasi, ja 29 p:nä lokak. 1741 päätti kuningatar itse nämä omituiset valtiopäivät.

Tätä seuraava aika oli synkkä. Baijerin kuuriruhtinas hovinensa oleskeli Linzissa, Prag sortui, kuuriruhtinasta kunnioitettiin Böhmin kuninkaana ja pelättiin Wienin puolesta. Maria Teresia pysyi näiden koettelemusten aikana maltillisena. Frans Stefan matkusti sotajoukon luo. Maria Teresiana suretti syvästi, ettei hän terveydentilansa[1] vuoksi itse voinut armeijaansa johtaa. Kirjeitten kautta kehoittaa hän kenraalejaan rohkeuteen ja kestäväisyyteen. He älkööt säästäkö joukkoja eikä maalaisväestöä. »Te sanotte», kirjoittaa hän, »että olen julma. Se on totta. Mutta tiedän myöskin, että kykenen satakertaisesti hyvittämään kaiken sen julmuuden, jota nyt sallin Teidän harjoittaa maani puolustukseksi, ja olen sen tekevä. Mutta nyt suljen sydämeni säälin tunteilta. — — Surkuttelen kaikkien Teidän kohtaloa, jotka syökseen onnettomuuteen. — Se on kenties suurin suruni, mutta olette aina löytävä minussa ainakin kiitollisen sydämen.»

[1] Hänelle syntyi tytär toukokuussa 1742.

Ei se ole uudenaikainen ihmisystävä, joka täten puhuu. Se on ylpeän Habsburgin suvun ylpeä jälkeläinen. Huomaa kuitenkin lämminsydämisen personallisuuden kovien sanojen takana, mutta valtiollista terävänäköisyyttä ei hämmentänyt mikään, hänen asemassaan sopimaton, tunteellinen herkkämielisyys.

Vaihtelevista sotatapahtumista ja valtiollisista selkkauksista puhumme lyhyesti. Muistutamme ainoastaan että lokakuulla 1741, kun Saksi hiljakkoin oli liittynyt Maria Teresian vihollisiin ja Englannin kuningas Yrjö II peläten kadottavansa kuuriruhtinaskuntansa Hannoverin oli solminut puoluettomuusliiton Ranskan kanssa, näki Maria Teresia parhaaksi tehdä aselevon Klein-Schnellendorfissa vaarallisimman vastustajansa Fredrik II:sen kanssa ja tässä aselevossa tunnustaa hänen valloittaneensa Schlesian. Hänen *oikeuttansa* Schlesian omistamiseen ei kuningatar silloin eikä myöhemminkään tunnustanut, ja hyvillä perusteilla, sillä niistä viisastelevista todisteista, jotka Fredrik II antoi lakimiestensä sommitella, todistaakseen perintöoikeuttaan vanhaan itävaltalaiseen Schlesiaan puuttui kokonaan todellinen pätevyys. Hänen oikeuttaan Schlesiaan kuvaa paraiten hänen oma lausuntonsa preussiläiselle ministerille Wienissä: »Jos voimme jotakin saavuttaa rehellisyydellä, niin olemme rehelliset; jos sitävastoin pettäminen on välttämätön, niin olkaamme sitten pettureita.»

Niin menetteli Fredrik II. Jo keväällä 1742 rikkoi hän aselevon, ja hänen voittonsa Czaslaussa vei Maria Teresialta viimeisen toivon valloittaa takaisin Schlesia, ja hänen täytyi tehdä Fredrikin kanssa rauha Breslaussa kesäkuulla 1742, jossa Itävalta muodollisesti luovutti Preussille koko ylä- ja ala-Schlesian sekä Glatzin kreivikunnan ja sai pitää ainoastaan Teschenin ruhtinaskunnan ja pari läheistä

piirikuntaa ylä-Schlesiaa.

Maria Teresialla oli ollut kovat päivät Pressburgin linnassa ennenkuin rauhanpäättös tapahtui. Baijerin Kaarlo Albert oli valittu Saksan keisariksi tammikuulla 1742. Neljännestätoista vuosisadasta alkaen olivat keisarikruunua kantaneet ainoastaan habsburgilaiset ja oli melkein näyttänyt siltä kuin olisi se perinnöllisesti kuulunut tälle suvulle ja itävaltalaisille maille. Naista ei voinut valita keisariksi, mutta Maria Teresian hartain toivo niinkuin hänen isänsä tuumien tarkoitus oli se, että hänen puolisonsa saisi tämän arvon. Se näytti nyt mahdottomuudelta.

Valonvilahdus Maria Teresian tukalassa asemassa oli, että samaan aikaan kuin keisarinvaali tapahtui näytti Englanti aikovan luopua puoluettomuuspolitiikastaan. Englanti ei voinut toimetonna katsella Itävallan paloittelua. Ranskan ja Espanjan valta olisi siinä tapauksessa käynyt Euroopan tasapainolle vaaralliseksi. Viimeksi mainitun vallan kanssa kävi Englanti sitäpaitsi jo jonkun aikaa kestänyttä siirtomaasotaa. Tämä antoi lisäaihetta Englannille, rauhaa rakastavan ministeri Walpolen erottua tammikuulla 1742, suorastaan sekaantumaa mannermaan sotaan. Armeijan osasto lähetettiin saksalaiseen armeijaan. Vielä suurempi arvoinen oli Englannin raha-avustus, sillä Maria Teresian raha-asiat olivat mitä surkuteltavimmassa tilassa.

Englannin apu ja aselepo Fredrik II:sen kanssa saivat v. 1743 voiton kallistumaan Maria Teresian puoleen. Böhmi valloitettiin uudelleen, jopa valloitettiin Baijerikin; äskettäin valitun keisarin, joka juuri aikoi viettää kruunajaisiaan, täytyi paeta, ja kun brittiläis-saksalainen sotajoukko oli saavuttanut voiton Dettingenin tappelussa lähellä Aschaffenburgia, ajettiin ranskalaiset kokonaan Reinin taa. Itävalta ja Englanti saivat myöskin kaksi uutta liittolaista, Sardinian ja Saksin, Alankomaat lupasivat lähettää apujoukkoja.

Maria Teresia ei ollut koskaan vastoinkäymisissä kadottanut uskoa asiansa oikeudenmukaisuuteen, ja tämä usko oli ylläpitänyt ja vahvistanut hänen ja hänen palvelijainsa voimia. Myötäkäymisessä pysyi hän tyynenä ja arvokkaana, väheksymättä silti niitä vaaroja, jotka vielä olivat voitettavina. Näinä vuosina oli hän kalliista hinnasta saanut tutustua eurooppalaisen politiikan petollisuuteen sekä valtakuntansa moniin sisällisiin puutteisiin. Hän oli väsymätön työssään, ei säästännyt koskaan itseään ja taisi siten monesti itse oikaista ja rohkaista. Hänen uskottunaan sisähallinnossa oli yhä edelleen Bartenstein, ulkopoliitikassa alkoi esiintyä kreivi v. Kaunitz, jonka samalla varma ja notkea tapa hoitaa valtioviisautta kysyviä asioita herätti Maria Teresian mieltymystä. Kenraalit ja valtiomiehet toimivat aina yksissä neuvoin kuningattaren kanssa, jonka hallitsijaluonne yhä selvemmin esiintyi, samassa määrin kuin hän perehtyi yleisten asiain hoitoon.

Mutta vaikka Maria Teresia käsittikin kaikki ne vaikeudet, jotka vielä olivat jälellä, voi hän nyt kuitenkin laskea vilkkaan luonteensa valloilleen. Vuoden 1743:n kuluessa ei hänen hovinsa enää ollut hiljainen ja synkkä, vaan siellä pidettiin komeita juhlia, etenkin karuselleja, jota huvitusta kuningatar erityisesti rakasti. Turvatakseen omistusoikeutensa Böhmiin antoi hän suurella juhlallisuudella kruunata itsensä Pragissa ja ymmärsi sielläkin voittaa kaikkensäätyisten alamaistensa suosion miellyttävällä käytöksellään.

Fredrik II ei voinut tyhjin toimin katsella Maria Teresian kasvavaa valtaa. Hän pelkäsi menettävänsä Schlesian ja rikkoi lokakuussa 1743 Breslaun rauhan. Taaskin huolten ja levottomuuden aika. Sota raivosi vaihtelevalla onnella eri osissa Eurooppaa. V. 1745 tapahtui kuitenkin seikka, joka painoi vaa'an Maria Teresian eduksi. Keisari Kaarlo VII kuoli. Hänen poikansa tahtoi ainoastaan saada Itävallalta perintömaansa Baijerin, ja suostui tekemään erityissovinnon Füssenissä 1745 Fredrik II teki nyt rauhan Dresdenissä. Yleinen mielipide Saksassa arveli, että Maria Teresian puoliso oli valittava keisariksi, ja kuuriruhtinaat valitsivatkin hänet syyskuussa 1745. Fredrik II suostui siihen kuitenkin vain sillä ehdolla, että hänen omistusoikeutensa Schlesiaan vieläkin vahvistettaisiin. Wienin hovi päätti, että vastavalittu keisari viipymättä kruunattaisiin, huolimatta rahanpuutteesta ja vaikka kruunajaismenot arvioitiin moneksi miljoonaksi. Frans Stefan ja itävaltalaiset ministerit pitivät erittäin tärkeänä, että Maria Teresia seuraisi puolisoaan kruunauskaupunkiin Frankfurt am Mainiin, koska he tarkalleen tunsivat hänen miellyttävän olentonsa vaikutusvallan. Hän suostui siihen huolimatta satunnaisesta heikosta terveydestään, mutta hän kieltäytyi lujasti, huolimatta kaikista rukouksista, kruunauttamasta itseään keisarinnaksi. Hän tahtoi olla hallitseva kuningatar, keisarinnana ei hän olisi mitään, koko hänen kruunauksensa olisi narripeliä — hän oli sanalla sanoen järkähtämätön. Sitävastoin tahtoi hän olla juhlallisuuksissa läsnä ja vaati tarkalleen kaikkea sitä kunnioitusta, jota hallitsevan majesteetin oli oikeus vaatia. Kun puhuttiin siitä, missä keisari juhlatöimituksen jälkeen hänet tapaisi, vastasi hän: »Niin kaukana kuin mahdollista, ilman että se vaivaa häntä liiaksi.»

Wienin hovin otaksumiset olivat oikeat. Matka Frankfurt am Mainiin oli voittoretki Maria Teresialle ja vahvisti hänen asemansa Saksassa. Riemuhuudoista hänen vaunujensa ympärillä ei tullut loppua, ja ne, jotka tulivat hänen läheisyyteensä, eivät kyllin voineet kiitellä hänen arvokasta ystävällisyyttään. Kaikki tiesivät kertoa, kuinka luonteasti hän oli ottanut hansikkaan kädestään ja aivan porvarillisesti ja

tuottavasti paiskannut kättä vastakruunatulle keisarille kruunaustoimituksen jälkeen. Kun hän kerran oli myöhästynyt vastaanotosta, pyysi hän tullessaan kaikilta läsnäolijoilta anteeksi. Semmoista ei vielä koskaan oltu kuultu habsburgilaisesta!

Mutta Ranska ja Espanja jatkoivat sotatoimiaan. Alankomaissa ja Italiassa raivosi sota vielä kiivaasti. Saksin marsalkan sotapäällikkötaito hankki joksikuksi aikaa voiton Ranskan aseille. Ranskan varat olivat jo kuitenkin vähissä, ja monituisten neuvottelujen jälkeen tehtiin vihdoin tunnettu Aachenin rauha 1748, jonka kautta Maria Teresian perintöoikeus tunnustettiin, mutta hänen täytyi luopua Schlesiasta, Parmasta ja Piacenzasta — kehno voitto liittolaisille, jotka kerran olivat luulleet voivansa riistää häneltä koko habsburgilaisen perinnön.

* * * * *

Aachenin rauhaa tehtäessä oli Maria Teresia yli 31:den vuoden vanha. Hän oli ollut naimisissa kaksitoista vuotta ja hänellä oli ollut kymmenen lasta, kolme poikaa ja seitsemän tytärtä. Tosin oli hän käynyt lihavaksi, mutta hän oli kuitenkin yhtä miellyttävä, ja vielä 1755, kun hänellä vieläkin oli ollut viisi lasta, kutsuu preussiläinen ministeri Wienissä häntä kauniiksi, vaikkei hänestä muuten voi sanoa, että hän imartelisi kuningataria. Hän kehuu myöskin kuningattaren kohteliasta seurustelutapaa. »Keisarinna», jatkaa hän, »puhuu hyvin ja käyttää miellyttävää puhetapaa. Joskus tuntuu kuitenkin siltä, kuin kuulisi hän mielellään omaa puhettaan. Päästäkseen hänen puheilleen täytyy kääntyä palveluksessa olevan hovinaisen puoleen. Harvoin kieltäytyy keisarinna vastaanottamasta. Kärsivällisyydellä ja hyvydellä kuuntelee hän mitä hänelle on sanottavaa, ja hän ottaa itse vastaan armonanomukset, jotka hänelle lähetetään. Vastaanottopäivänsä käyttää keisarinna suurimmaksi osaksi vastaanottoihin. Kaupungissa tapahtuvat ne yleisen kokoushuoneen kulmassa, maalla hänen ollessaan kävelyllään.»

Maria Teresia oli jo silloin ruvennut käyttämään niitä tapoja, joita hän sitten noudatti läpi koko elämänsä. Talvella nousi hän kl. 6, kesällä kl. 4, harvoin 5. Jumalanpalvelusaikaa lukuunottamatta kului koko aamu työssä. Kl. 1 söi keisarinna päivällistä, useimmiten yksin, ja lepäsi sitten tunnin tahi kaksi. Sitten työskenteli hän jälleen seitsemän paikoille, jolloin hän ryhtyi korttipeliin. Se oli hänen lempihuvituksensa, mutta kuitenkaan ei hän siihen uhrannut kuin puolitoista tuntia. Sen jälkeen nautti hän kevyen illallisen ja meni aikaisin levolle. Huvitukset voivat kuitenkin keskeyttää tämän työteliään päiväjärjestyksen, mutta ne olivat aina poikkeuksia ja harvenivat, kuta vanhemmaksi keisarinna kävi.

Olemme maininneet karusellin häntä huvittaneen. Hän oli suuri hevosystävä ja reipas ratsastaja. Nopeilla ratsuretkillään Wienin ja huvilinnojen välillä oli hänen usein tapana yllättää matkan varrella asuvia ystäviänsä ja käydä heillä suurustamassa. Silloin oli hän iloinen ja luonteva käytökseltään, mutta kunnioitustakin herättävä, kun niin tarvittiin. Metsästysretkiin otti hän harvoin osaa, ja silloin vain keisarille mieliksi, joka oli innokas metsästäjä. Naamiohuvit, joissa hän esiintyi sinisessä dominossa, häntä huvittivat. Hän piti myöskin paljon soitannosta ja oli itse nuoruudessaan soittanut useita soittokoneita. Lapsille pantiin toimeen tanssiaisia ja erityisiä pieniä huvinäytelmiä.

Maria Teresia oleskeli mieluummin Wienissä tahi Schönbrunn'in linnassa, jonka hän rakennutti uudestaan ja kaunisti. Pitempiä huviretkiä tehtiin harvoin. Silloin tällöin vaellettiin johonkin pyhään paikkaan tahi vierailtiin Böhmin ja Mährin leireissä.

Velvollisuuksiaan vaimona ja äitinä ei Maria Teresia laiminlyönyt. Hänen kuudestatoista lapsestaan tuli kymmenen täysi-ikäiseksi. Hän kirjoitti omakätisesti sääntöjä, jotka tarkoittivat heidän kasvatustaan, ja valvoi itse, että näitä sääntöjä noudatettiin. Hän ei kuitenkaan siten voinut välttää useata vanhaa itävaltalaisista hovitapaa, jotka eivät voineet vaikuttaa edullisesti lasten kehitykseen. Maria Teresia osoitti puolisoaan kohtaan hellintä rakkautta, mutta vaati myöskin häneltä samaa. Harvoin tavannee onnellisempaa avioliittoa niin korkeasäätyisten kesken. Toisinaan ilmestyi kuitenkin pilviä aviotaivaalle. Keisari nimittäin erittäin suosi naisseuraa. Kun hän yhä enemmän vetäytyi pois hallitustoimista, jäi hänelle paljon joutoaikaa, ja sen hän mielellään kulutti jutellen sisarensa tahi ylihovimestarinna Fuchs'in tahi muutamien muiden hovin naisten kanssa. Kaunis kreivinna Auersperg herätti jonkun aikaa Maria Teresian mustasukkaiset tunteet täyteen eloon. Hänen epäluulonsa oli kuitenkin perusteeton, ja puolisoitten hyvä sopu palasi. Se oli kenties onneksi keisarille, sillä Maria Teresia oli leppymätön, kun oli kysymys siveellisistä hairahduksista, eikä hän voinut olla osoittamatta siveettömiä henkilöitä kohtaan suoranaista halveksimista. Itse ei hän ollut vähintäkään keikaileva, ei huolehtinut ulkomuodostaan ja hoitipa huonostikin pukuaan. Hän ei tahtonut kuulla puhuttavan sukupuolensa heikkouksista, mutta välistä puhkesi ikäänkuin valitus siitä, että hän oli syntynyt naiseksi.

Maria Teresia oli suuri kuningatar, mutta kenties olisivat hänen ominaisuutensa luoneet vielä suuremman kuninkaan. Hän olisi silloin voinut kantaa aseita oikeuksiaan puolustaessaan ja hän olisi silloin myöskin saanut toisen kasvatuksen, joka heti olisi tehnyt hänet kykeneväksi käyttämään suurta teräväjärkisyttään ja lämmintä sydäntään maansa parhaaksi. Mutta Kaarlo VI olisi, kuten eräs englantilainen historioitsija lausuu, »järkyttänyt taivaan ja maan vakuuttaakseen tyttärensä

perintöoikeuden suuriin kuningaskuntiin, ja samalla oli hän tehnyt voitavansa saadakseen hänet kykenemättömäksi hallitsemaan näitä alueita». Kenties olisi toisenlaisen kasvatuksen kautta voitu väittää niitä virheitä, jotka näin ollen kieltämättä haittaavat hänen hallitustaan, nimittäin jonkunlainen yksipuolinen ulkokultaisuus, ymmärtämätön kovuus useita väärinkäytöksiä tukahuttaessa ja intohimoinen niin hyvin viha kuin ihailukin.

Maria Teresian onnistui kuitenkin älyllään ja työkyvyllään suureksi osaksi korvata se, minkä kasvatus oli laiminlyönyt. Kullakin ministerillä oli oma viikonpäivänsä, jona hän esitti kuningattarelle asiansa. Kuningatar luki itse lähettiläittensä tiedonannot ja muiden virkamiesten kertomukset, niiden joukossa ahkeran v. Bartensteinin laajat muistiinpanot. Ei tauti eikä huvitukset häntä siitä estäneet. Hän kirjoitti omakätisesti muistutuksia kaikesta tärkeämmästä, jota hänelle esitettiin, sekä ne päätökset, joita hänen virkamiestensä tuli seurata. Nämä muistutukset ennen kaikkea todistavat Maria Teresian suurta personallista osanottoa niihin merkillisiin toimenpiteisiin, jotka tapaa hänen hallituskaudellaan. Ne todistavat myöskin, että hän oli lahjakas, oikeudentuntoinen, velvollisuutensa käsittävä ja hurskas. Hän sanoi aina ensimmäiseksi rukoilevansa Jumalalta kykyä oikein toimittamaan tärkeää tehtäväänsä.

Perintöjärjestyssota oli saanut Maria Teresian huomaamaan, että semmoisten saaliinhimoisten naapurien ympäröimänä ei Itävaltaa mitenkään voisi pitää koossa ilman vahvaa sotajoukkoa, mutta sitä ei voinut hankkia rahatta, eikä kylläksi rahaa milloinkaan voisi toimittaa kumoomatta aateliston veronvapautta, muuttamatta hallintoa ja parantamatta aatelittomain säätyjen ehtoja. Kaiken tämän piti vahvan kuninkaanvallan panna toimeen, joka samalla muodostaisi vahvan keskushallituksen, ja se pitäisi koossa valtakunnan eri osat.

Maria Teresia on omakätisessä kirjoituksessa esittänyt, mitenkä hänen esi-isänsä heikkoudesta aatelia ja virkamiehiä kohtaan olivat vahingoittaneet omaansa ja koko maan voimaa, ja hän viittaa samalla siihen tiehen, jota kulkemalla hän aikoi vahvistaa kuninkaan valtaa. Hän tosin epäröi rikkaa säätyjen etuoikeuksia, jotka hän oli vannonut säilyttävänsä, mutta hän pelasti omantuntonsa sillä, että hänen valansa ainoastaan oli koskenut heidän »oikeudella saamiaan oikeuksia», ja niihin ei hänen mielestään mitenkään voinut lukea niitä oikeuksia, joita he hänen edeltäjiensä heikkoudesta olivat saaneet.

Vanhan itävaltalaisen feodaliyksinvallan muodostaminen uudenaikaiseksi valtioksi, vahvan kuninkaanvallan ja voimakkaan keskushallituksen avulla, kuvaa lyhyin piirtein Maria Teresian sisäpolitiikkaa. Hänen hallituskautensa oli siis käänne Itävallan kehityksessä. Siellä kuten muuallakin oli rajaton yksinvalta välttämätön porras suurempaan vapauteen ja lailliseen yhdenvertaisuuteen.

Maria Teresia koetti jo Dresdenin rauhanteon jälkeen oppia tuntemaan maansa asetukset ja varat. Hän käytti apunaan v. Bartensteiniä sekä kamarikirjuri Koch'ia, joka oli hiljainen, rehellinen mies, eikä vehkeillyt, mutta ennen kaikkea käytti hän v. Haugewitz'iä. Tämä oli synnyltään saksilainen, hiukan narrimainen, mutta uuttera ja varustettu erinomaisella käytännöllisellä liikemiesälyllä. Maria Teresian suuriin ominaisuuksiin kuului se, että hän tiesi käyttää ja löytää kelvollisia virkamiehiä ja usein katsomatta sukuperää, vaikka hänen tässä suhteen oli mahdoton kokonaan hylätä ikivanhat ennakkoluulot.

Haugewitz toimitti sen merkillisen veronjärjestelyehdotuksen, jonka säädyt pitkän vastustuksen jälkeen, etenkin ala-Itävallan maakuntien puolelta, lopulta hyväksyivät. Ehdotuksen yksityiskohdat täytyy tässä jättää sikseen. On ainoastaan mainittava että se melkoisesti paransi Itävallan tuloja ja puolustuslaitosta, etupäässä sen kautta että *aateliston veronvapaus poistettiin*, joka tapahtui Ranskassa vasta suuressa vallankumouksessa ja Preussissä meidän päivinämme, ja että verot olivat maksettavat rahassa. Sen sijaan vapautettiin alamaiset muista tilapäisistä ulosteista paitsi majoituksista. Maria Teresian käytös näissä kysymyksissä oli omiaan hankkimaan niille voiton: hän oli samalla kohtuullinen ja luja. Virkamiehiltään vaati hän kannatusta, ja eräs hänen uskotuistaan, kreivi Harrach, joka vastusti ehdotusta, joutui auttamattomasti epäsuosioon. Täten saaduilla rahoilla uudistettiin itävaltalainen puolustuslaitos ja vanhat väärinkäytöt poistettiin siitä. Maria Teresia itse seurasi aina harrastuksella sotajoukkoaan ja kävi usein leireissä ja kasarmeissa.

Sitten parannettiin ja järjestettiin rahavarainhallinto yksityiskohtia myöten, ja siinä Maria Teresia käytti hyväkseen puolisonsa kokemusta näissä asioissa.

Myöskin maitten hallinnossa tapahtui erittäin huomattavia muutoksia. Periaate oli se, että samalla kun koetettiin yhdistää eri maiden hallinnot mikäli suinkin, koetettiin erottaa hallinnon eri haarat, jotka sitä ennen olivat jotenkin mielivaltaisesti yhdistetyt. Siten oli ollut olemassa böhmiläinen ja itävaltalainen kanslia, ja böhmiläinen kansleri oli ollut melkein yksinvaltiainen. Tämä kaikki muutettiin. Oikeusasiat annettiin erityisen viraston haltuun.

Vuosina 1753—66 työskentelivät useat toimikunnat yhteisen siviilioikeuden toimittamiseksi kaikille saksalaisille maakunnille. N. k. *Codex Theresianus* oli tämän työn tulos kuten kaksi vuotta myöhemmin

ilmestyvä rikoslakikin[1]. Mutta jokapäiväistäkin lainkäyttöä valvottiin tarkemmin kuin siihen asti. Erottamalla yksityisissä maakunnissa lainkäytön hallinnosta voitiin paremmin pitää huolta oikeuden noudattamisesta.

[1] Constitutio Criminalis Theresiana.

Kaikenlaiset kuokkavieraat ja tyhjäntoimittajat olivat tietysti tyytymättömät siihen suurempaan järjestykseen, joka kaikkialla pantiin toimeen, ja Maria Teresiakin sai osansa siitä kiittämättömyydestä, joka seuraa parannusten kintereillä, niiden kaikkien kiittämättömyydestä, joilla oli ollut hyötyä epäjärjestyksestä. »Minä en ole mitään huomaavinani», kirjoittaa Maria Teresia myöhemmin itse tästä, »toivossa että viisaammat vähitellen tunnustaisivat kaiken tapahtuneen vain isänmaan hyväksi, siis vain heidän itsensä hyväksi. En antanut vanhastaan tutun hälinän pettää itseäni, en myöskään luopunut aikeestani panna toimeen sitä, mihin Jumalan avulla olin ryhtynyt, sillä olin varmasti vakuutettu sen oikeudenmukaisuudesta ja välttämättömyydestä.»

Keisarinna sekaantui kirkollisiin asioihin, vaikka ei aina menestyksellä. Olemme jo maininneet että hän oli hartaasti uskonnollinen. Hän oli lisäksi uskollinen katolisen kirkon tytär ja noudatti nöyrästi sen tapoja ja sääntöjä. Tämä hänen kirkollisuutensa ei kuitenkaan estänyt häntä puoltamasta valtion oikeuksia kirkkoon nähden. Hän ei sallinut pappien sekaantua maallisiin asioihin, ja hänen suhteensa paavinistuimeen oli valtiollisista syistä usein kireä. Papiston kuten aatelistonkin täytyi luopua monesta etuoikeudesta, ja hengellisten itsensä ottamia oikeuksia vastustettiin ankarasti. Samaten oli keisarinna kaiken taikauskon vihollinen. Noitatutkinnot poistettiin, ja 24 kirkollista juhlapäivää poistettiin ediktillä v:lta 1754, vaikka taikauskoinen kansa sitä vastusti. Hän koetti myöskin vähentää raakuutta ja siveettömyyttä sääntöjen ja asetusten avulla.

Toiselta puolen täytyy myöntää että Maria Teresia oli suvaitsematon muunuskaisia kohtaan. Etenkin on Pragin juutalaisedikti v:lta 1744 saanut huonon maineen. Hän olisi mieluummin tahtonut karkoittaa heidät kokonaan maastaan, mutta siitä hänen täytyi luopua. Eivät protestantitkaan saavuttaneet tosi vapautta hänen aikanaan, ja luullaan keisarinnan rippi-isän Pittermannin olleen siihen syypään. Uskonvapausaate, joka juuri tähän aikaan syntyi, ja jota Maria Teresian vihollinen Fredrik II niin innokkaasti kannatti, ei koskaan miellyttänyt häntä, joka pysyi lujana uskossaan ja vanhassa lauseparressa: yksi valtio, yksi kirkko.

Jättäkäämme kuitenkin tämä hänen hallituksensa varjopuoli ja puhukaamme hänen suhteestaan opetukseen. Hänellä on siinä kohden suuret ansionsa. Korkeamman opetuksen järjesti hän etupäässä kelvollisten virkamiesten kasvattamista varten. Mitään varsinaista tieteellistä harrastusta ei hänellä koskaan ollut. Siksi oli hän liian käytännöllinen. Mutta sitä vastoin hän suuresti kunnioitti kaikkea tietoa, josta suorastaan oli hyötyä elämässä, ja hän auttoi innokkaasti henkilääkäriään Gerhard van Swieten'iä, joka järjesti uudestaan Wienin yliopiston, ja joka toi sen lääkeopilliseen tiedekuntaan kukoistusajan. Maria Teresia lahjoitti rahoja uutta yliopistorakennusta varten, jonka hän itse vihki 1756. Hänen toimestaan perustettiin akatemia itämaisten kielten tutkimista varten. Hänen luomiaan on myös se aateliskoulu, joka hänestä sai nimen Theresianum, ja jota hän anteliaasti avusti lahjoituksilla. Myöskin alkeiskoulut olivat hänen huolenpitonsa esineitä. Hän ei suinkaan sokeasti ihailnut jesuiittain opetustapaa ja eräässä ediktissä v:lta 1752 vastustaa hän useaa väärinkäyttöä, niiden joukossa kaikkea järjetöntä ulkolukua. Hän aikoi myöskin perustaa realikouluja, mutta häntä neuvottiin aikeestaan luopumaan.

Hänen kansansivistysharrastuksensa on hänen historiansa kauneimpia lehtiä. Hänen harrastuksensa perusteena ei ollut ainoastaan yleinen ihmisrakkaus, vaan vaikuttivat siihen valtiollisetkin syyt. Koska tämä huolenpito kuuluu hänen loppuhallitukseensa, saamme tilaisuutta palata siihen.

Maria Teresia ei niin täydellisesti ihailnut ranskalaista sivistystä kuin useimmat hänen aikalaisensa. Päinvastoin rakasti hän lämpimästi kieltänsä ja suosi sen kirjallisuutta. Onpa sanottu että hän tahtoi perustaa saksalaisen akatemiankin ranskalaisen mallin mukaan, mutta sillä seikalla ei ole todellista perää. Hän ei ollut akatemiain ystävä ja vastusti ehdottomasti tiedeakatemian perustamista. Kenties oli siihen synnä hänen jyrkkä vastenmielisyytensä kaikkiin korulauseisiin, joita sen ajan oppineet seurat usein suosivat. Sitä vastoin antoi hän perustaa valtioarkiston 1749, vieläkin olemassa oleva Reichs und Geheime-Archiv Wienissä. Sitä ennen olivat historialliset asiapaperit olleet hajallaan. Alkuperäinen Westfalin rauhankongressin pöytäkirja oli esim. myyty lumppukaupassa Wienissä. Bartensteinistä tuli arkiston johtaja.

Maria Teresia valvoi, kuten jo huomautettiin, *kaikkien* itävaltalaisten maitten parasta. Hän työskenteli väsymättä yhdistääkseen valtakunnan hajanaiset osat keskushallintoa vahvistamalla, ja hän ymmärsi tehdä oman personallisuutensa täksi todelliseksi yhtenäisyydeksi. Sekä Wienin asukkaat että kansa Posin ja Scheldenin rannoilla tahi Karpatein ja Erzgebirgen rinteillä olivat sitä mieltä, että oli onni totella Maria Teresian lempeää valtikkaa, joskin sieltä täältä toisinaan kuului tyytymättömiä ääniä.

Unkari oli aina keisarinna erityisen huolenpidon esineenä. Tämä maa muodosti 1/3:n koko Itävallasta sekä asukaslukunsa että pinta-alansa puolesta, mutta siitä huolimatta tuotti se ainoastaan 1/10:n valtion rahaston tuloista. Paitsi sitä vallitsi siellä enemmän aatelisia etuoikeuksia ja keskiaikaisia laitoksia kuin useimmissa muissa maissa. Ei kukaan halunnut hartaammin kuin Maria Teresia parantaa näitä epäkohtia, mutta Unkarissa oli hänen valtansa, kuten jo olemme nähneet, tarkasti rajoitettu. Ne surulliset kokemukset, jotka hänellä oli 1741:n valtiopäiviltä uudistuivat vielä suuremmissa määrässä valtiopäivillä 1751 ja 1764. Maria Teresia oli itse läsnä, hän teki parhaansa persoonallisesti voittaakseen ulkonaisille huomionosoituksille alttiit unkarilaiset, hän perusti heille erityisen ritarikunnan, St Stefanin ritarikunnan, hän matkusti ympäri maata, rakennutti linnan Pestiin j. n. e., mutta kaikista näistä yrityksistä ei ollut sanottavasti hyötyä. Unkarilaiset vakuuttivat mitä nöyrimmin sanoin uskollisuutensa, he lisäsivät jossakin määrin verojaan, mutta eivät tahtoneet luopua ainoastakaan etuoikeudesta, vaan jättivät sen sijaan 1764 kokonaista 227 valituskohtaa. Heidän kuningattarensa vetosi turhaan heidän myötätuntoisuuteensa köyhää väestöä kohtaan. Vuonna 1765 onnistui Maria Teresian kuitenkin valtiopäiväin myötävaikutuksesta saattaa voimaan verojärjestelmän, jolla oli suuri merkitys. Hän toimi varsin viisaasti, kun ei äkkiä pannut toimeen kaikkia niitä parannuksia, jotka hän huomasi välttämättömiksi. Hänen poikansa Josefin hallitus on parhaana todisteena siitä. Hän poisti väkivaltaisesti aateliston etuoikeudet ja toimitti useita hyödyllisiä muutoksia, mutta sillä seurauksella että vanha viha habsburgeihin heräsi uuteen eloon, ja koko maa nousi kapinaan. Maria Teresia taasen ei käynyt pitemmälle parannuksissaan, kuin rauhan ylläpitäminen salli.

Samaa maltillista viisautta noudatti Maria Teresia *Alankomaissakin* (Belgiassa), jonka väestö myöskin piti tarkkaa huolta vanhoista oikeuksistaan. Tämä maa oli saanut kärsiä paljon itävaltalaisen perintösodan aikana, ja Maria Teresia, joka koetti parantaa sen monia haavoja, huomasi pian että paras tapa oli jättää maakunta rauhaan ja ainoastaan suojella sitä hollantilaisten ja ranskalaisten väkivallalta. *Italiassa* onnistui hänen sitä vastoin saada aikaan monta parannusta. Täällä kuten tavallisesti tiesi Maria Teresia saada palvelukseensa kelpo virkamiehiä. Uusi maakuntahallitus pantiin toimeen, inkvisitioni poistettiin, ja italialaiset maakunnat kukoistivat hänen aikana.

Myöskin *ulkopolitiikkaa* piti Maria Teresia tarkasti silmällä. Niin epävarmat kuin valtiolliset olot 1700-luvulla olivatkin, ja niin kokonaisuutta vailla kuin itävaltalainen yksinvalta oli, vaadittiin sen päämieheltä suurta valtiollista tarkkuutta ohjaamaan kulkunsa kaikkien vaarojen läpi ja säilyttämään sitä suurvallanasemaa, jota perintösota oli järkyttänyt, mutta jonka Aachenin rauha jälleen onnellisesti oli vahvistanut.

Tämän rauhanpäättöksen jälkeen neuvoteltiin ahkerasti siitä, mitä politiikkaa Itävallan tulisi seurata. Kaikkien yhteinen mielipide oli, että Preussi oli Itävallan vaarallisin vastustaja, kaikkien mielestä Venäjä oli luonnollinen, mutta epäluotettava liittolainen. Suhteesta Ranskaan oltiin sitä vastoin eri mieltä. Keisarista tämä maa oli Itävallan perivihollinen ja sen uskottomuus viime sodassa näytti hänestä todistavan sitä, mitä tältä vallalta aina voitiin odottaa. Vastoin tätä ehdotti nuori ministeri Kaunitz, joka oli herättänyt huomiota Aachenin rauhankokouksessa, että Itävallan pitäisi koettaa voittoa Ranska puolelleen, sillä ainoastaan se valta voisi auttaa Itävallaa valloittamaan Schlesia takaisin.

Keisarinna, jonka hallussa oli päätösvalta, taipui Kaunitzin puolelle. Tämä lähetettiin Pariisiin ministeriksi 1750, ja Itävalta koetti sen jälkeen lähestyä Ranskaa. Tämän vallan uskottomuuden voi Maria Teresia valtiollisesta viisaudesta antaa anteeksi, mutta Schlesian menettämistä ei hän arvellut voivansa eikä saavansa unohtaa. Kuitenkin puhui hän suoraan, kun hän ranskalaiselle lähettiläälle Wienissä lausui: »En tarkoita, etten surisi Schlesian menettämistä. En myöskään sano, etten aikoisi sitä anastaa takaisin, jos aikojen kuluessa suotuisa tilaisuus tarjoutuisi. Mutta toistan Teille vielä, että nykyhetkenä en sitä ollenkaan ajattele.»

Vuosikausia olikin kestävä ennenkuin Itävallan onnistui voittoa Ranskan luottamus ja suurta valtiollista viisautta vaadittiin, jottei epäluulo ennenaikojaan heräisi. Vuosisatoja kestäneen eripuraisuuden jälkeen oli ranskalais-itävaltalainen liitto uskaliaimpia ja huomiotaherättävimpiä valtiollisia näytelmiä, mitä eurooppalainen valtiotaito koskaan on esittänyt. Siihen päämaaliin pyrki Maria Teresia ja se saavutettiin, vaikka vasta toukokuulla 1756.

Kaunitz oli silloin jo aikoja sitten jättänyt Parisin. Jo 1753 kutsuttiin hän takaisin Wieniin ja nimitettiin valtiokansleriksi eli kuten nykyään sanottaisiin ulkoasiainministeriksi. Ulfeldt, kuuluisan Leonora Kristina Ulfeldtin pojanpoika, jolla ennen oli ollut tämä virka, sai hoviviran, ja Bartensteinille, jolla myöskin oli ollut vaikutusvaltaa ulkopoliittikkaan, annettiin ylhäinen virka, joka hänet kuitenkin erotti hänen entisestä toiminta-alastaan. Antonius Wenzel Kaunitzista tuli siitä ajasta alkaen Maria Teresian vaikutusvaltaisimman virkamies, ja hänen vaikutusvaltansa kasvoi vuosi vuodelta. Keisarinnalla oli suuri luottamus häneen, ja siinä kohdin kuten muissakin osottaa hän ihmistuntumistaan, sillä Kaunitz oli erinomainen mies. Terävä pää, nerokas itsenäisyys, laajat tiedot ja suuri työkyky. Mutta hänessä oli monta vikaakin, joita Maria Teresia muuten ei sietänyt. Hän oli naurettavan tarkka vaatteistaan ja ulkonaisesta esiintymisestäään, hän oli ylen arka terveydestään, tavoiltaan kevytmielinen ja lopuksi hän

ihaili liaksi Voltairia, jottei olisi syytä epäillä hänen oikeauskoisuuttaan. Sitäpaitsi oli hän luonteeltaan vallanhimoinen ja käskevä. Mutta Maria Teresialla oli harvinainen kyky antaa anteeksi vikoja, kun hän käsitti ansiot. Hän alkoi senvuoksi kysellä häneltä neuvoja sisäasioissakin. Valtiokanslerin ja keisarinna välillä syntyi sellainen yhteistyö, sellainen yhtenäisyys päätöksissä ja toimeenpanossa, että historia voi näyttää ainoastaan harvoja samantapaisia esimerkkejä. Heidän kesken solmittiin mitä jaloin ystävyysside, ja Kaunitz ihaili ja kunnioitti Maria Teresiaa yhtä suuresti, kuin Maria Teresia häntä. Mutta se, joka ei aina näyttänyt tyynesti kestävänsä Kaunitzin kasvavaa valtaa, oli keisari. Etenkin näyttää hän paheksuneen ranskalaisystävällistä politiikkaa, johon Kaunitz oli neuvonut Maria Teresiaa. Kerrotaanpa kiivaasta väittelystäkin valtiokanslerin ja muuten niin tyynen keisarin kesken. Keisari ei kuitenkaan voinut olla kauvan sopimatta ja lausui piakkoin katuvansa ajattelemattomasti lausuttuja sanojaan.

Versailles'in sopimus 1756 Ranskan ja Itävallan kesken sisälsi sen, että Ranska hankkisi Schlesian Itävallalle, joka korvaukseksi antaisi osan Alankomaista Ranskalle. Sopimuksen tekoa olivat etupäässä vaikeuttaneet ne seikat, että Ranska tahtoi suunnata liiton Englantia vastaan, ja Itävalta Preussia vastaan, Ranska tahtoi Alankomaat kokonaan, Itävalta tahtoi antaa osan Espanjan kruununperijälle Don Filipille. Kaunitzin tahdonlujuus voitti kuitenkin kaikki vastukset ja hänen onnistui saada mielipiteitään puolustamaan kuuluisa markisina Pompadour. Onpa väitetty että Maria Teresia olisi alentunut kirjoittamaan kohteliaan kirjeen tälle kuninkaalliselle rakastajattarelle, mutta tämä väite on kokonaan väärä. Semmoinen teko olisi sotinut keisarinna luonnetta vastaan.

Maria Teresia sanoi, ettei hän koskaan niin iloisella mielellä ollut allekirjoittanut sopimusta, kuin tätä yllämainittua Ranskan kanssa, ja kuitenkin saattoi hän tuskin olettaakaan ettei siitä olisi seurauksena suuri sota. Mutta hän luuli, että tästä sodasta olisi Itävallalle hyötyä, ja hänellä oli suuria voitonvarmoja toiveita.

Yleisesti tunnettua on etteivät ne toteutuneet. Vuodesta 1756 vuoteen 1763 raivosi n. s. seitsenvuotinen sota, jossa Itävalta, Saksi, Ranska ja Venäjä ja lopulta Ruotsi olivat toisella puolen, Englanti ja Preussi toisella. Fredrik II alkoi itse sodan, kun hän huomasi, ettei sitä voinut välttää. Hänen rohkeutensa, hänen neronsa tässä taistelussa ylivoimaisia vihollisia vastaan herätti hänen vastustajissaankin ihailua. Maria Teresialle oli kova koetus nähdä vuosikausien valtioviisaiden ja sotaisten ponnistusten menevän tyhjiin näissä taisteluissa. Hänellä ei ollut sotapäällikköä, joka sotaissa nerossa olisi vetänyt Fredrik II:lle vertoja. Varmaankin oli hänestä, ylpeästi itsevaltijattaresta katkeraa tuntoa vihatun vastustajan edessä voimansa ja valtansa rajoitetuksi. Hän turvautui Kaunitzin apuun, jonka näinä levottomina vuosina täytyi antautua sota-asioihinkin. Keisarinna ja keisarin huomio oli kiintynyt etupäässä sodan rahalliseen puoleen. Ei ollut niinkään helppoa hankkia rahoja ja Itävallan valtiovelka nousi sodan loputtua 300 miljoonaan guldeniin.

Sodan eri tapahtumia emme tässä rupea selittämään. Kuten tietty petti Venäjä Itävallan, Ranskan voimat väsähtyivät, ja kun Fredrik II oli valloittanut Schweidnitzin, kadotti Maria Teresia kokonaan toivon valloittaa takaisin Schlesia, »Itävallan helmi», ja hänen täytyi tehdä Hubertsburgin rauha 1763, jossa Preussin valloitukset vahvistettiin ja tunnustettiin samalla Preussin suurvalta-asema Saksassa.

Rauhanteko oli Maria Teresialle nöyryyttävä. Olisi voinut odottaa, että Kaunitz olisi saanut maksaa tämän nöyryytyksen, hän kun oli ehdottanut poliitista suunnitelmaa, jonka järkeväisyyttä oli syytä epäillä. Mutta niin ei ollut asian laita. Kaunitz oli entistä suuremmassa suosiossa. Sen tapaista pikkumaisuutta ei Maria Teresiassa ollut, ja hän käsitti täysin, että suuren valtiomiehen neroa tarvittaisiin nyt enemmän kuin koskaan ennen parantamaan kaikkia niitä halkeamia, jotka onneton sota oli tuottanut yhteiskuntarakennukseen. Maria Teresia toimi yhtä innokkaasti maansa hyväksi rauhan jälkeen kuin sodankin aikana, eikä ulkopolitiikassakaan tapahtunut muutoksia lähinnä seuraavana aikana. Kenties saattaa kuitenkin jo silloin huomata jonkunlaista epäröimistä päätösten tekemisessä ja taipumusta jättää tärkeitä asioita ruhtinas Kaunitzin päätettäväksi. Tämä muutos Maria Teresiassa esiintyy selvin piirtein vasta erään tapauksen jälkeen, joka muodostaa käänteisen hänen hallituksessaan, ja joka samalla järkähytti koko hänen olentoansa sen perusteita myöden. Sen surun jälkeen, joka häntä silloin kohtasi, ei hänestä enää koskaan tullut sitä, mikä hän oli ollut.

Syynä siihen että lahjakkaasta naisesta niin harvoin tulee todellinen henkinen nero on vähemmän se, että hänen henkiset ominaisuutensa ovat *liian heikot* elämän taistelussa kuin se, että hänen tunteensa ovat *liian voimakkaat*. Maria Teresiankin suurenmoinen henki on todisteena tästä väitteestä.

* * * * *

Suurilla juhlallisuuksilla vietettiin Innsbruckissa Maria Teresian lähinnä vanhimman pojan arkkiherttua Leopoldin ja espanjalaisen prinsessan Luisan vihkiäisiä. Nämä juhlallisuuksudet keskeytyivät, kun keisari Frans äkkiä sai halvauksen ja kuoli vanhimman poikansa arkkiherttua Josefina käsiin. Tämä tapahtui elokuun 18 p:nä 1765.

Maria Teresia oli tuskasta murtunut. Hän tahtoi luopua hallituksesta, oli välinpitämätön kaikesta. Ainoastaan Josefin ja Kaunitzin yhteiset ponnistukset saivat hänet jäämään paikalleen, mutta Josef nimitettiin apuhallitsijaksi, ja alussa jäivät kaikki toimet hänen huostaansa.

Maria Teresia ei mielestään voinut toimittaa kyllin suuria ulkonaisia surun merkkejä. Teatterit suljettiin, syvin surupuku otettiin käytäntöön, messuja ja hartaushetkiä käskettiin pitää. Keisarinna kielsi hovinaisia ihomaaliakin käyttämästä. Tämä herätti suurta paheksumista aikana, jona ihomaali kuului toalettiin. Kauniin ruhtinatar Auerspergin sanotaan loukkaantuneena huudahtaneen: »Onko mahdollista, että omat kasvopiiirteetkään eivät enää ole vallassamme? Ja kuitenkin olen ne saanut Jumalalta, eikä valtiolta.»

Näytti aluksi siltä kuin keisarinna olisi menettänyt työhalun ja kaiken maan ja valtakunnan harrastuksen. Hän oli sanonut aina pelkäävänsä epäröimistä. Nyt oli se pelko käynyt toteen ja hän näyttäytyi heikoksi ja epävarmaksi päätöksiä tehdessään. Olisipa melkein taipuvainen luulemaan, että Frans Stefan oli ollut hänen neuvonantajansa valtiosasioissa, ellei tietäisi päinvastaista. Suuressa surussaan näytti hän melkein sitä itsekin uskoneen, ja hän soimaamistaan soimasi itseään siitä, ettei hän ollut puolisolleen ollut siinä määrin kaikki, kuin hänen olisi tullut olla. Mutta nämä soimaukset olivat ainoastaan surusta kiihtyneen mielikuvituksen luomat. Olemme jo maininneet että heidän avioliittonsa pääpiirteissään oli onnellisimpia, mitä voi ajatella. Maria Teresian etevämyys oli tosin hänestä tehnyt hallitsevan, mutta hän rakasti ja ihaili puolisoaan. Vuosien kuluessa kävi keisari yhä myöntyvämmäksi ja hallitustoimille välinpitämättömämmäksi. Seitsenvuotisen sodankin huolestuttavana aikana saattoi hän kuluttaa aikansa tieteellisillä diletanttitoimilla ja mielihuvituksellaan metsästyksellä uhraamatta tuntiakaan hallitusasioihin. Hän vetäytyi yhä enemmän pois hovistakin. Hän ei tainnut koskaan esiintyä niin arvokkaasti, kuin keisarin tuli, jonka vuoksi häneen useinkaan ei pantu huomiota. Kerrotaanpa muun muassa että hän eräänä iltana hovijuhlissa istuutui kauvas alhaalle saliin. Muutamat naiset läheisyydessä nousivat paikoiltaan. »Ei, jääkää kaikella muotoa istumaan», sanoi keisari, »istun vain tässä odottamassa hovin poislähtöä. Hovilla tarkoitan», lisäsi hän hyvänsävyisesti, »puolisoani ja lapsiani».

Aika kuitenkin osittain parantaa syvimmätkin surut. Maria Teresiakin tyyntyi, ja kaikki alkoi taas vähitellen kulkea entistä uraa. Työkyky ja harrastukset palasivat. Kuitenkaan ei hänestä koskaan tullut entistänsä. Hän totteli neuvonantajiaan, etupäässä Kaunitzia, toisinaan enemmän kuin tahtoikaan. Hänessä oli tunnollisuuden päättämättömyyttä, joka kenties oli luontaista, mutta jonka hän sitä ennen oli voittanut voimakkaalla tahdollaan. Mutta jos hänen tahtonsa olikin heikontunut, oli se kuitenkin vielä siksi luja, että sen jyrkästi erotti hänen apuhallitsijansa tahdosta.

Maria Teresian vanhin poika, Josef, tuli isän kuoltua keisariksi. Hän oli harvinaisen lahjakas, eikä jalompaa miestä koskaan liene nähty valtaistuimella. Hän oli äidiltään perinyt rakkauden maahan ja kansaan, hänen halunsa parantaa alamaisten asemaa, hänen teräväjärkisyytensä ja hänen muistinsa. Sitä paitsi oli hän varhaisimmasta lapsuudesta saanut oppia kaikkea, mitä prinssi tulevaan kutsumukseensa tarvitsi. Maria Teresia oli siksi paljon kärsinyt omasta oppimattomuudestaan, että hän koetti hankkia perilliselleen kaikkea mahdollista opetusta. Josef oli sitä paitsi isältään saanut hyvän taloudellisen ymmärryksen ja hän taisi säästää, jota Maria Teresia ei lainkaan voinut, hyvästä tahdostaan huolimatta. Mutta Josef rakasti rahaa ainoastaan maansa tähden, ja kun hänen isänsä oli tehnyt hänet pääperilliseksi, lahjoitti hän anteliaasti koko perintönsä, 22 miljoonaa guldenia, itävaltalaiselle valtiolle, parantaakseen jossain määrin sen huonoja raha-asioita.

Valistusfilosofian opetukset olivat tunkeutuneet vanhaan habsburgilaiseenkin hoviin ja nuoresta Josefista oli tullut niiden innokas puolustaja. Nämä valistusopetukset ovat suuri edistys, mutta niiden heikkoutena on jonkunmoinen nuorekas pintapuolisuus ja historiallisen käsityksen puute. Sen todistavat selvästi Josefin uudistuspuuhut. Terävänäköisyydellään huomasi hän heti puutteet, ja hänen vilkas älynsä keksi heti ehdotuksen niiden parantamiseksi. Mutta siinä kohdin otti hän harvoin lukuun ne lukemattomat pikkuvaikeudet, joista ainoastaan harkinnalla ja varovaisuudella vähitellen voidaan selvittää.

Maria Teresialle olivat hänen poikansa uudet aatteet osittain vieraat, osittain hän niitä kannatti, mutta kaikkia uudistuksia toimeenpantaessa vaati hän varovaista menettelytapaa. Mutta tämä suuri valtiomieshyve puuttui Josefilta. Maria Teresia oli etupäässä *käytännöllinen*, Josef taas oli kuten uusi aikansa etupäässä *tietopuolinen*.

Josefilla puuttui myöskin toinen hänen äitinsä suurista ominaisuuksista. Maria Teresia voi nimittäin halukkaasti kuunnella jotain mielipidettä ja sitä tarkalleen tuumia, vaikka se oli hänen omalle taipumukselleen vastainen. Siitä oli se terveellinen seuraus, että jokainen antoi hänelle sen neuvon, jota piti hyödyllisimpänä, eikä sitä, jonka hän luuli keisarinnaa miellyttävän. Josef sitä vastoin kuunteli mieluummin itseään ja niitä, jotka olivat samaa mieltä kuin hän, vaikka hänen äitinsä jo aikaisin huomautti häntä tästä virheestä — tavallisimmasta virheestä, sillä todella voikin sanoa, että Maria

Teresian vapaus ennakkoluuloista tässä kohdin on kiitosta ansaitseva, harvinainen hyve.

Josefin itsekylläisyyteen liittyi myöskin kiusallinen, ivallinen olotapa ja kiitollisuuden puute. Näistä virheistä Maria Teresia syyttää poikaansa. »Olkoon sinulla mitä luonnonlahjoja tahansa, se ei kuitenkaan ole mahdollista, että kokemus ja muisto menneisyydestä ja nykyisyydestä niin ovat sinun hallussasi, että voit tehdä kaikki itse.... On jo aika lakata löytämästä nautintoa tuosta sanansaivartamisesta, noista sukkelistä puheparsista, jotka ainoastaan tarkoittavat toisten nöyryyttämistä ja tulemista naurunalaisiksi, sillä senkautta sinä karkoitat kaikki kunnan ihmiset ja toimit ikäänkuin ihmiskuntaa ei ansaitsi kunnioittaa ja rakastaa.» Etempänä samassa kirjeessä sanoo hän, että poika on henkinen keikailija, joka keikailee sukkeluudellaan, aivankuin hänen sisarensa Elisabet kauneudellaan.

Maria Teresia voi lausua pojalleen totuuden. Se ei kuitenkaan estänyt Josefia olemasta hänelle rakkaampi kaikkia muita hänen lapsiansa. Hän ei voinut elää ilman Josefia, ja hän ei toivonut mitään niin hartaasti kuin tehdä Josefille mieliksi. Hänen hellyytensä palkittiin. Josef II ei koskaan laannut rakastamasta ja ihailemasta äitiään.

Ja kuitenkin oli heidän yhteishallituksensa kumpaisellekin alituisena eripuraisuuden ja surun lähteenä. Se käy jo selville Josefin luonteesta. Hän edusti kaikkea uutta, halusi muutoksia, Maria Teresialla taas oli luonnollista, käytännöllistä viisautta, ja siihen yhtyi lisääntyvän ijän haluttomuus muutoksiin. Josef oli radikaali, Maria Teresia konservatiivi.

Kirkollisissa asioissa huomaamme Josefin olevan suvaitsevaisuuden korkeammalla kannalla. Maria Teresia oli ylipäänsä suvaitsematon, mutta hänellä oli erityisissä tapauksissa vapaamielinen katsantokanta, eikä hän vastustanut jesuiittien karkoittamista 1773. Kuitenkin hän ensin tarkkaan punnitsi asiaa ja päätti omin päin, että heidän suuri omaisuutensa käytettäisiin perusrahostoksi koulua varten. Samoin hän vastoin yliopiston tahtoa sai aikaan sen, että protestantteja saisi arvoittaa samojen ehtojen mukaan kuin katolilaisia.

Kuten poikansa, harrasti hänkin kansan opetusta. Saganin rovasti, Johan Felbiger, kutsuttiin 1774 Wieniin järjestämään itävaltalaisista kansakoululaitosta. Maria Teresia näytti itse esimerkkiä perustamalla tiluksilleen kansakouluja, joissa hän kävi rohkaisten opettajia ja oppilaita. Kaunotaiteellista aistia, lukuunottamatta musikaalista, ei Maria Teresialla oikeastaan ollut, mutta musikilla oli hänen aikansa kultakautensa. Gluck, Haydn, Mozart esittivät hänelle sävellyksiään. Muut kaunotaiteet kukoistivat kuitenkin seurauksena koko siitä suuremmasta henkisestä eloisuudesta, joka hänen hallituksensa aikana ja suureksi osaksi hänen persoonallisen osanottonsa kautta, virtaili läpi itävaltalaisen valtion. Kaunitz sitävastoin suosi kaikkia kaunotaiteita, ja oikeastaan hänen huolenpitonsa kautta perustettiin 1773 taideakatemia Wieniin.

Tapojen parannuksesta piti keisarinna edelleenkin suurta huolta. Hän menetteli monen mielestä joskus epäviisaalla innolla. Hän sekaantui usein yksityisten olosuhteisiin ja pakoitti naimisiin ihmisiä, joilla ei siihen ollut halua. Vieläpä hän lienee perustanut n. k. siveellisyys-toimikunnan, jonka toiminta kuitenkin on hämärä ja jonka olemassa-oloakin on epäilty.

Myöskin annettiin asetuksia kaupan ja elinkeinojen edistämiseksi, joskohta ne olivat yhtä puutteellisia kuin kaikki sentapaiset asetukset siihen aikaan.

Sitävastoin vastusti Maria Teresia virastojen perinpohjaista uudistamista, jota Josef halusi. Ainoastaan muutamia pienempiä muutoksia tehtiin. Uusi valtioneuvosto oli Kaunitzin ehdotuksen mukaan sitä ennen perustettu.

Meitä ihmetyttää enemmän se, että Maria Teresia niin vastahakoisesti myöntyi parannuttamaan yllämainittua rikoslakia siihen suuntaan, että kidutus ja muut julmat rangaistukset poistettaisiin. Hänen poikansa mielipide ja oma hyväsydämmisyytensä saivat kuitenkin viimein voiton hänen tässä kohdin ennakkoluulojen pimentämästä ymmärryksestään.

Hänet pakoitettiin vastoin tahtonsa säätämään vero juoma-aineksista, joka vero käänsi monen alamaisen sydämen Maria Teresiasta hänen viime vuosinaan. Maria Teresia oli vähitellen *lakkauttanut maaorjuuden* ja päivätyöpakon saksalaisista maakunnista muiden uudistusten rinnalla. Suuri kurjuus, joka vallitsi seitsenvuotisen sodan ajoilta *Böhmässä*, kehoitti häntä kiiruhtamaan erään päätöksen toimeenpanemista, jonka päätöksen hän oli tehnyt jo aikoja sitten, nimittäin panna siellä toimeen samat muutokset. Mutta kumma kyllä onnistui hänen neuvonantajiansa tehdä kokemattomasta Josefista keisarinnan päätöksen vastustajan. Maria Teresian täytyi luopua aikeestaan, vaikka se häneen syvästi koski. Hän ei enää ollut kyllin voimakas panemaan toimeen päätöstä vastoin sekä pojan että neuvonantajien tahtoa. Hän kirjoittaa siitä pojalleen Ferdinandille 13 p:nä helmik. 1771: »Böhmin asiat tuottavat minulle paljon surua ja erittäinkin senvuoksi, että keisari ja minä emme ole yksimieliset keinoista, joita tulisi käyttää. Noita ihmisraukkoja sorrettaan ja itsevaltaisuus, josta he kärsivät, on

tunnettu ja todistaa sitä, että toiset periaatteet ovat otettavat käytäntöön. Ajoin juuri panna ne toimeen, kun äkkiä böhmiläiset tilanomistajat, joihin, sivumennen sanottuna, kaikki ministerit kuuluvat, saattoivat keisarin jälleen epäilemään. Milloin milläkin verukkeella tiesivät he siirtää koko toimen kahta vuotta edemmäksi.» Keisarinnasta oli vaikeaa tukahuttaa väkivallalla talonpoikain kapina, joka hänen mielestään oli oikeutettu, ja se teki hänen viimeisen hallitusaikansa synkäksi.

Josefin osalla oli erittäin hovikunta ja sotalaitos, mutta Maria Teresia ei voinut olla näihinkin asioihin sekaantumatta ja toimimatta useinkin vastoin Josefin tahtoa. Tämä oli säästäväinen ruhtinas, itsellään hänellä ei ollut suuria vaatimuksia ja hän tahtoi tuoda hoviin samat yksinkertaiset tavat, kuin hänen omansa olivat. Maria Teresia ei pitänyt näistä muutoksista, ja kun Josef säästäväisyyden innossa rupesi vähentämään palkkoja ja erityisiä palkkioita, oli hän Maria Teresian mielestä kiittämätön vanhoja palvelijoita kohtaan. Josefin toimenpiteet olivat viisaat, sillä Maria Teresia oli usein ollut palkitessaan ymmärtämättömän antelias.

Sotajoukkoon uhrasi Josef sitävastoin suuria summia. Huomattavia muutoksia tehtiin toimeliaan Lascyn johdolla. Maria Teresaan mielestä poika liian paljon piti huolta sotajoukosta muiden alamaisten kustannuksella. Kaunis piirre keisarinnassa oli se, että hän tahtoi perustaa kouluja sotilaillekin. Hän oli jo hallituksensa aikana suuresti edistänyt upseerien sivistystä. Hänen aikansa ei kuitenkaan ymmärtänyt, kuinka tärkeä on sivistynyt sotajoukko, ja hänen ehdotuksensa hylättiin.

Vielä kireämpään suhteeseen joutuivat äiti ja poika *ulkopolitiikan* johdosta.

Ruhtinas Kaunitz oli keisarinnalle ehdottanut lähenemistä Preussiin. Maria Teresia ei voinut vapautua vihastaan Fredrik II:sta kohtaan. Ja hän koetti viimeiseen asti estää Preussin kuninkaan ja keisari Josefin yhtymistä. Se tapahtui kuitenkin hänen tahdostaan huolimatta Neisessä 1769 ja uudistettiin seuraavana vuonna.

Suuri valtiollinen kysymys koski silloin Puolan kuningaskuntaa. Oli selvää, että Venäjän kunnianhimoinen yksinvaltiain, Katarina II, pyrki tämänkin maan vallitsijaksi. Itävalta ja Preussi eivät tainneet välinpitämättömin silmin katsella Venäjän aikeita. Heidän velvollisuutensa olisi ollut tukea Puolan horjuvaa valtaistuinta, mutta Fredrik II keksi toisen keinon kumota Katarinan suunnitelmat, nimittäin *Puolan jakamisen* sen kolmen naapurin kesken, Venäjän, Preussin ja Itävallan. Kun Maria Teresia ensin sai näistä ehdotuksista vihiä, kieltäytyi hän lujasti niihin osaa ottamasta. Hänen ympäristönsä oli samaa mieltä kuin hän. Toivottiin saatavan Turkista, Ranskasta, Englannista apua Venäjää vastaan. Tultiin kuitenkin huomaamaan, että nämä vallat eivät voineet tahi eivät tahtoneet antaa apuaan. Turkki oli kauvan käsittänyt, mikä vaara Venäjältä uhkasi, ja oli nähnyt parhaaksi kannattaa Puolaa, jossa Venäjä harjoitti suurta vaikutusvaltaansa. Vuonna 1768 julisti siis Turkki Venäjälle sodan. Mutta tämä sota oli Venäjälle yhtämittäinen voittosarja. Sekä Preussi että Itävalta tulivat toden teolla levottomiksi peläten venäläisen jättiläisen saavan varmaa jalansijaa Balkanniemellä, josta olisi vaaraa sekä eurooppalaiselle tasapainolle että näiden molempien valtain kehitykselle. Silloin esitti Fredrik II ehdotuksensa Puolan jaosta. Aivan uusi ei tämä ehdotus ollut. Jo Ruotsin kuningas Kaarlo X oli, kuten tietty, sitä ajatellut. Kunnianhimoinen Saksin kuuriruhtinatar Maria Antonia, oli 1763 esittänyt samantapaisen ehdotuksen Maria Teresialle, joka kuitenkin oli vastannut jyrkkään kieltävästi semmoiseen toimenpiteeseen. Nyt ehdotti Fredrik II, että Venäjä luopuisi valloituksistaan Turkissa saaden korvaukseksi osan Puolaa. Katarina II suostui heti ehdotukseen, ja Preussi ja Venäjä tekivät liiton helmikuulla 1772. Sulultaani oli tosin tarttunut aseisiin Puolaa kannattaakseen, mutta hänen tappionsa oli muuttanut aseman, ja nyt hän näki Puolan jaossa pelastuksensa.

Itävalta oli sopimuksen kautta yhdistetty Turkkiin ja oli tälle vallalle luvannut edullisen rauhan. Kuinka olisi se voinut täyttää tämän sopimuksen muuten kuin liittymällä Fredrik II:sen jakehdotukseen? Eivätkä Itävalta ja Turkki voineet toivoa, että Englanti niiden tähden jättäisi siirtomaapolitiikkansa, tahi että Ranska rappeutuneine raha-asioineen ryhtyisi sotaan niiden hyväksi. Tästä huolimatta epäröi Itävalta politiikassaan. Jos olisi voitu saada Schlesia takaisin antamalla Preussille osa Puolasta, mutta muu olisi jäänyt koskematta, olisi mieluummin suostuttu. Vähitellen asettuivat sekä Josef että Kaunitz kuitenkin Fredrik II:sen jakehdotuksen puolelle. Ainoastaan Maria Teresia kieltäytyi. Häntä ahdistettiin moitteilla. Mikä olisi seuraus Itävallan kiellosta? Että Preussi ja Venäjä kahden jakaisivat saaliin. Eihän toki Itävalta yksin voinut tarttua aseisiin Puolan itsenäisyyden puolustukseksi! Hän taipui, mutta jakehdotuksen suunnitelmaan on hän kirjoittanut seuraavat merkilliset sanat: »Minä suostun, koska niin monet suuret ja viisaat miehet sen tahtovat, mutta kuoltuani nähdään, mikä tulee olemaan seurauksena tästä kaiken tähän asti pyhänä ja oikeana pidetyn loukkaamisesta.» Kuvaavaa hänen kannalleen on myös se, mitä hän kirjeessä 17 p:ltä syysk. 1772 uskoo pojalleen Ferdinandille. Hän lausuu »että tämä onneton jako on maksanut hänelle 10 vuotta hänen elämänsä. Saatpa nähdä», jatkaa hän, »tämän asian koko onnetoman kulun. Kuinka kauvan olenkaan koettanut sitä vastustaa! Ainoastaan turkkilaisten vastoinkäymiset, jotka seurasivat toisiaan isku iskulta, mahdottomuus saada apua Ranskalta ja Englannilta, todennäköisyys saada yksin käydä sotaa sekä Venäjää että Preussia vastaan, kurjuus, nälänhätä ja hävittävät taudit maissani pakoittivat minut

myöntymään tähän onnettomaan ehdotukseen, joka luo varjonsa yli koko hallitukseni. Jumala suokoon, ettei minua toisessa maailmassa asetettaisi edesvastuuseen tästä teosta! Tunnustan sinulle, etten näe missään loppua tälle asialle, niin se painaa sydäntäni, seuraa minua ja katkeroittaa muutenkin synkät päiväni. Minun täytyy jo heretä siitä puhumasta, jotten joutuisi liian suuren levottomuuden ja surumielisyyden valtaan.»

Itävalta sai tässä Puolan jaossa Galizian, jossa oli 2 1/2 miljoonaa asukasta. Josef oli erittäin tyytyväinen, matkusti katsomaan uutta valtakuntaansa ja teki lukuisia suunnitelmia, joita hänen äitinsä ei hyväksynyt. Hän tahtoi muun muassa vaihtaa Alankomaat Baijeriin, ja se olisi hänelle kenties onnistunut, ellei Fredrik II olisi ruvennut sitä vastustamaan ja antanut sotajoukkonsa hyökätä Böhmiin. Maria Teresia, joka ei tahtonut nähdä toista veristä sotaa, sai poikansa luopumaan aikeistaan ja tekemään rauhansopimuksen Teschenissä 1779. Maria Teresia oli sitä ennen saanut kestää monta kovaa hetkeä. Itävallan sotajoukko ei voinut, kaikista parannusponnistuksista huolimatta, kilpailla Preussin sotajoukon kanssa ja Maria Teresia oli kylliksi kärsinyt niistä monista tappioista, jotka hänen sotajoukkonsa oli saanut kestää seitsenvuotisen sodan aikana. Kirje hänen pojalleen Leopoldille 12 p.ltä maalisk. 1778 kuvaa selvästi sitä levottomuutta, joka hänessä vallitsi. »Aika on kallis», kirjoittaa hän, »ei mikään muu valta voi antaa meille bona officia'nsa. Venäjän ja Ranskan pitäisi se tehdä, mutta ne ovat molemmat omiin asioihinsa kiintyneet ja enemmän preussiläiset kuin itävaltalaiset. Niitä ei voi siitä soimata, sillä heidän asemassaan ajattelisimme me samoin. Olenpa valmis halventamaan nimeäni ja suostumaan heikkouden tekoon pelastaakseni valtakunnan. Ainoastaan tämä ajatus minua tukee asemassani, mutta kun miekka kerran on paljastettu, on syytä pelätä ettei sitä pian jälleen tuppeen pistetä. — Olen täällä yksinäni, voinpa sanoa ilman neuvonantajia, koska keisari (Josef II) jo muutamia vuosia on alituisesti matkustellut.» — — Teschenin rauha oli voitto Maria Teresian sovinnolliselle ja varovaiselle politiikalle.

Josef kävi Katarina II:sen luona ja teki monta muutakin matkaa, joka suinkaan ei Maria Teresiaa miellyttänyt, sillä hänen mielestään Josef olisi paremmin hyödyttänyt maataan pysymällä kotona. Mutta nuorekas keisari tahtoi hankkia itselleen kokemusta ja myöskin valtiollisia ystäviä.

Kaikesta tästä käy selville, että yhteishallinto tuotti äidille ja pojalle suuria ristiriitaisuuksia, Josef pyysi pari kertaa päästä hallituksesta, jossa hän mielestään oli liiallinen henkilö. Niin hän esim. jo 1769 kirjoitti äidilleen kiivauden hetkenä: »En ole mitään, enkä valtio-asioissa edes ajatteleva olento, minun vain tulee kannattaa kaikkia Teidän toimenpiteitäne ja mukautua kaikessa tahtoonne.» Kirjeissään veljelleen Leopoldille, joka isän kuoleman jälkeen oli tullut Toscanan suurherttuaksi, lausuu hän peittelemättä katkeruutensa siitä, että keisarinna on niin haluton kaikkiin muutoksiin ja että hän yksin tahtoo määrätä kaikki. Maria Teresiakin kärsi näistä ristiriitaisuuksista ja tahtoi usein vetäytyä pois. Mutta samalla arveli hän velvollisuudekseen jäädä paikalleen. Hän oli huolissaan poikansa uhkarohkeista yrityksistä ja näki tulevaisuuden pimeänä.

Maria Teresian *perhe-elämässä* oli näinä vuosina suru ja ilo vaihdellut. Kuudestatoista lapsestaan oli hän kadottanut neljä pienenä, tytär, Johanna, kuoli 1762, toinen, Josefa, vuonna 1768, jolloin hänen oli solmittava avioliitto Neapelin kuninkaan kanssa; muut elivät häntä kauvemmin. Itse onnellisena avioliitossaan hän aina innokkaasti harrasti avioliittojen perustamista, eikä mikään ole luonnollisempaa kuin että kaikki hänen lapsensakin tässä suhteessa olivat hänen huolenpitonsa esineinä. Kruununperijä meni jo 1760 avioliittoon *Parman Isabellan* kanssa.

Tämä prinsessa tuli kuin auringonsäde Wienin hoviin seitsenvuotisen sodan viimeisenä synkkänä vuonna. Harvoin lienee luonto niin anteliaasti jakanut lahjojaan ihmisolennolle. Hän oli kaunis, miellyttävä, lahjakas, tunteellinen ja harvinaisen teräväpäinen. Hänestä tuli koko hovin lemmikki, keisari ja keisarinna koettivat kilvan voittaa hänen suosiotaan, hänen puolisonsa jumaloi häntä. Näytti siltä kuin olisi hän piakkoin voinut hallita koko hovia, koko valtakuntaa. Kuinka monta itsenäistä ajatusta ja tunnetta liikkukaikaan tässä nuorena naisessa! Vielä tänä päivänä, lukiessa niitä harvoja hänen kirjoituksiaan, jotka ovat säilyneet, hämmästyttää sitä terävänäköisyyttä, omintakeisuutta ja asiaintuntemista, jommoista harvoin tapaa niin nuorella ja kokemattomalla henkilöllä. Mutta tässä rikaslahjaisuudessa löytyi tumma kohta, päähänpisto. Isabella toivoi kuolemaa, oli elämäänsä väsynyt, tunsikin itsensä hyödyttömäksi tässä maailmassa. Kolme vuotta naimisen jälkeen luuli hän kuoleman tulevan, sen hän uskoi kälylleen Marialle, jota kohtaan hän tunsikin haaveilevaa ihailua. Ja kolmannella vuodella kuolema tulikin. Isabella jätti jälkeensä suuren tyhjyyden. Josef ei koskaan lakannut häntä suremasta ja kaikista muista naisista oli hän välinpitämätön. Aluksi oli hän lohduttamaton. Isabellalle oli hän uskonut kaikki tuumat, joita hän hautoi levottomassa mielessään. Hänen ainoana tyydytyksenään oli lukea uudelleen hänen kirjeitään ja muistiinpanojaan. Niissä löysi hän yhtä lämpimää valtion menestyksen harrastusta, kuin hän itse tunsikin, ja sitäpaitsi ihmisrakkautta ja ymmärrystä, jota hän ei voinut laata ihailemasta. Hänelle kävi yhä selvemmäksi, mitä hän oli kadottanut. Hän ei kuitenkaan saanut antautua surunsa valtaan, sillä piakkoin hänet valittiin Rooman kuninkaaksi, joten hänelle varattiin oikeus tulla keisariksi isänsä jälkeen. Häntä kohdeltiin kaikkialla matkallaan Frankfurt am Mainiin mitä suurimmalla hyväntahtoisuudella, mutta se ei voinut häntä

rauhoittaa. Hän ei voinut karkoittaa vaimonsa kuvaa mielestään. »Te tiedätte, mitkä tunteet minussa vallitsevat», kirjoitti hän äidilleen. »Te voitte käsittää tilani ja surkutella onnetonta poikaanne, jonka ainoa lohdutus on Teidän osanottonne.» Maria Teresia etsi hänelle uutta morsianta. Hän nai Bajjerin Josefän 1768. Tämä prinsessa ei ollut kaunis eikä lahjakas, mutta voitti kaikkien suosion hyväsydämmisyydellään. Josef kadotti samana vuonna ainoan lapsensa Isabellan kanssa, tytön, jota hän yksin hoiti sairaskuolella. Josefa kuoli 1775 isoonrokoon, johon Isabellakin oli kuollut, ja keisari jäi sitten leskeksi, vaikka äiti olisi toivonut hänen menevän vielä kolmannen kerran avioliittoon. Hän näyttää liittyneen vielä lähemmin äitiinsä, tämän elämän loppuaikoina. Valtiollisissa asioissa oli äidillä oma mielipiteensä, mutta kaikessa muussa alistui hän poikansa tahdon alle.

»Erimielisyyden sattuessa meidän molempien kesken, saa hän aina tahtonsa perille», sanoi keisarinna, »parin tunnin kuluttua olen epätoivoissani siitä, että olen saattanut hänet levottomaksi.»

Maria Teresian toinen poika, kunnan Leopold, tuli Toscanan suuriruhtinaaksi. Kolmas poika, Ferdinand, tuli 1771 Lombardian kenraalikuvernööriksi. Lähtiessään sai hän äidiltänsä lavean virkaohjeen, ja Maria Teresian kirjeissä hänelle on yltäkyllin viisaita neuvoja sekä hänen yksityistä että julkista elämäänsä varten. Myöskin hän saa neuvon, ett'ei hän ympäristössään suosisi ainoastaan niitä, jotka ovat hänen kanssaan samaa mieltä. Kerran kirjoitti hän: »minä näen ainoastaan polvistuvia ja vähempiarvoisia ihmisiä ympärilläsi, mutta sinulla ei ole kokemusta eikä tarpeeksi kärsivällisyyttä.» Sekä Leopold että Ferdinand olivat naimisissa, ja Maria Teresia oli mitä hellin anoppi ja oli ahkerassa kirjevaihdossa miniöidensä kanssa. Nuorin pojista, Maximilian, vähemmän lahjakas mies, rupesi hengelliseen säätyyn.

Kaikki Maria Teresian tyttäret olivat kuuluisat kauneudestaan. Varsinaista perinpohjaista sivistystä he eivät olleet saaneet. Vanhin, Marianne, oli vähimmin kaunis, mutta lahjakkain. Hän oli sitäpaitsi hyvin kivuloinen, joten Maria Teresia tyytyi nimittämään hänet suuren luostarin abbedissaksi Pragiin. Toinen järjestyksessä, hänen lempityttärensä Maria, tuli oman mielensä mukaan naimisiin Saksin prinssin Albertin kanssa, joka nimitettiin Unkarin maaherraksi. Näytti siltä kuin Maria Teresian olisi ollut vaikea erota tästä tyttärestään. Hän lausui myöskin, että Maria oli ainoa hänen tyttäristään, jonka onnesta avioliitossa hän voi olla varma. Kolmea muuta tytärtään piti Maria Teresia itse politiikan uhrina. Maria eli Maria Kristina, joksi häntä myöskin joskus kutsuttiin, ei kuitenkaan ollut saanut saksilaista prinssiään ilman vastustusta. Keisari Frans nimittäin ei eläessään tahtonut kuulla puhuttavankaan siitä, vaan tahtoi, että hän menisi naimisiin erään sardinialaisen prinssin kanssa, joka oli hänen oman sisarensa poika. Keisarinnan mielestä hänellä oli oikeus toteuttaa tahtonsa valtiollisissa asioissa vastoin puolisoansa, mutta kun oli kysymys yksityisistä asioista katsoi hän velvollisuudekseen totella keisaria. Sen hän tekikin, kun keisari joskus, kuten tässä tapauksessa, puhui lujudella. Mutta kun hän näki nuorten rakkauden, ei hän voinut olla toimetonna, ja hän oli liian viisas diplomaatti ollakseen onnistumatta sardinialaisen naimisen lykkäämisessä, sen vanhan diplomaattisen säännön mukaan, että joka voittaa aikaa, voittaa kaikki. Ja hän voitti, vaikka tavalla, jota hän vähimmin aavisti. Keisarin kuolema teki sardinialaisen naimisen tyhjäksi. Marraskuussa 1765 nimitettiin Saksin Albert Unkarin maaherraksi, ja huhtikuussa 1766 vihittiin hän arkkiherttuattaren kanssa, joka äidiltään sai mitä rikkaimmat myötäjaiset. Lähtiessään Pressburgiin sai hänkin huomattavan ohjeen, jossa Maria Teresia esiintoi elämäkäsityksensä. Hän neuvoo tytärtään alistumaan miehensä tahdon alle, sillä avioliiton onni, jatkaa hän, riippuu molemminpuolisesta lähestymisestä täydellä luottamuksella. Siihen tulisi tyttären ennen kaikkea pyrkiä. Hänen täytyy varoa ulkonaisesti liian kiivaasti näyttämästä rakkauttaan, sillä intohimoinen rakkaus haihtuu pian. Täytyy kunnioittaa toisiansa, olla uskollisia tosiystäviä, silloin omistaa salaisuuden olla onnellinen avioliitossaan ja voi yhdessä kantaa ne koetukset, jotka elämä aina tuo muassaan. Säädyllisyys vaatetuksessa, järjestys kodissa, hyödyllisissä toimissa askaroiminen, jos kaikki tämä otetaan huomioon, on vaimo miehensä mieliksi, ja mies viihtyy silloin paraiten hänen luonansa. Maria Teresia varoittaa tytärtänsä ylpeydestä, pyytää häntä seurustelemaan ystävällisesti kaikkien kanssa, niin alhaisten kuin ylhäistenkin, elämään yksinkertaisesti, mutta olemaan vierasvarainen, koettamaan voittaa unkarilaiset oppimalla heidän kielensä ja kunnioittamalla heidän tapojansa. Maria Teresia kävi usein tyttärensä luona. Unkarilaisten poliittisissa asioissa kääntyi hän kuitenkin aina vävynsä puoleen. Hän ei semmoisissa tapauksissa luottanut tyttärensä tietoihin. Sitävastoin luotti hän vävyynsä, ja Maria Teresia ei tehnyt häntä maaherraksi ainoastaan saadakseen pitää tytärtään läheisyydessään. Hän teki sen myöskin voittaakseen unkarilaiset. Juuri tähän aikaan Maria Teresia pani toimeen yllämainitun veroitus- eli urbaarialijärjestelmänsä, joksi sitä tavallisesti kutsuttiin. Maaseutuväestö, jonka vanha veroitusjärjestelmä oli saattanut epätoivoon, tuli lähetystöissä jalkaisin Wieniin pyytämään apua, samaan aikaan kuin unkarilaisen aateliston edustajat rukoilivat kuningattarelta, että he saisivat väkivallalla kukistaa kapinalliset talonpojat. Aseteltiin tutkintolautakunta, joka työskenteli virkeästi ja sai aikaan sen että verotaakkaa kevennettiin järjestämällä veronmaksu tarkoituksen mukaisesti. Mutta kun tämä tapahtui valtiopäiviä kuulustamatta, vaadittiin suurta varovaisuutta, ja Maria Teresia pitikin sentähden tarkkaa huolta siitä, että nuori hovi Pressburgissa teki hyvän vaikutuksen. Hän ei millään muotoa tahtonut loukata unkarilaista aatelistoa, jolle hän oli kiitollisuuden velassa, ja jota kiitollisuutta

hän ei milloinkaan unhottanut.

Maria Teresia sanoi tosin itse, että hän usein tunsii olevansa ensi sijassa äiti, sitten hallitsijatar, mutta sitä ei voi päättää tytärtien avioliitoista, sillä niissä politiikalla oli suuri sija. Itävalta tahtoi lähestyä Espanjaa ja espanjalais-sukuisia italialaisia valtioita. Sentähden oli prinsessa Josefa jo kaksitoista vuotiaana 1763 luvattu Neapelin kuninkaalle Ferdinandille, vaikka tämän kevytmielisen luonteen Maria Teresia kyllä tunsii. Kirjoittipa hän vielä tämän johdosta eräälle ystävättärelle seuraavat omituiset rivit: »Minä pidän Josefaa politiikan uhrina. Jos hän vaan täyttää velvollisuutensa Jumalaa ja puolisoaan kohtaan ja pitää huolta sielunsa pelastuksesta, niin olen minä tyytyväinen, vaikkapa hän tuntisikin itsensä onnettomaksi.» Josefa kuoli 1768, kuten on mainittu. Neapelin kuningas sai silloin valita joko Amelien tahi Karolinan. Hän valitsi vastoin Maria Teresian tahtoa nuoremman, Karolinan, joka oli lahjakas prinsessa, sukkela ja vilkas. Maria Teresia piti häntä eniten itsensä kaltaisena ja oli häneen suuresti kiintynyt. Siinä äidillisessä kirjelmässä, jonka hän sai lähtiessään, saa hän pontevan varoituksen olla sekaantumatta hallitukseen. Maria Teresia luotti kuitenkin enemmän hänen kykyynsä kuin sisarien. Hän kirjoittaa tästä: »Elä sekoitu yleisiin asioihin useammin, kuin kuningas tahtoo, ja kuin voit olla hänelle suuremmaksi hyödyksi kuin kukaan muu. Se on hyvin arka asia. Toinen äiti kehoittaisi ehkä sinua koettamaan päästä osalliseksi hallitukseen, mutta minä tunnen liian hyvin sekä sen painon että sen vaikeudet tahtoakseni johtaa sinua siihen suuntaan. Jos voit, niin on sinun velvollisuutesi palvella lähimmäistäsi ja olla hänelle hyödyksi. Saakoot kaikki sinun luonasi lievitystä huolissaan sen kautta, että kuuntelet valituksia ja lohdutat, mutta ei mitään saa tapahtua ilman kuninkaan hyväksymistä ja tyytymistä. Jos hän tahtoisii tehdä sinut osalliseksi hallituksesta ja ilmoittaa sinulle toimenpiteitään, puhua kanssasi, kuunnella neuvojasi, niin elä koskaan kerskaile siitä, anna hänelle kaikki kunnia maailman silmissä ja ole tyytyväinen hänen sydämmeensä ja hänen luottamukseensa, ainoat hyvät, jotka todella ovat verrattomat.» — Maria Teresia kehoittaa myöskin tyttärtään yksinkertaisuuteen, vaiteliaisuuteen ja varovaisuuteen, tutustumaan italialaisten luonteeseen ja tapoihin, välttämään suosikkeja ja ennen kaikkea ottamaan huomioon uskonnon sääntöjä. Näissä viimeksi mainituissa neuvoissa on paljon lioittelua siihen nähden, että Maria Teresialla oli taipumusta panna enemmän arvoa monien ulkonaisten katolilaisten menojen seuraamiseen kuin syvempään kristilliseen luonteeseen. Tämän hänen taipumuksensa saa luultavasti käsittää vastukkeeksi sille kirkkoa vihaavalle suunnalle, joka juuri tähän aikaan levisi Voltairin kotimaasta. — Että Neapelin kuningatar Karolina ei ollut sellaisen äidin arvoinen tytär, lienee kaikille tunnettua. Maria Teresia ei kuitenkaan elänyt kylläksi kauan nähdäkseen seurauksia siitä, että viisitoistavuotias, vilkas, lämminsydäminen neito yksin, vaikkapa hyvillä aikomuksilla ja hyvillä neuvoilla, vietiin tavoiltaan turmeltuneeseen Neapelin hoviin. Maria Teresian elinaikana oli kuitenkin aina hyvä suhde hänen ja Karolinan välillä, mutta niin ei ollut asian laita Amelien kanssa, joka joutui naimisiin Parman herttuan kanssa. Maria Teresian neuvot tälle tyttäreille osoittavat, ett'ei Amelie koskaan ollut osoittanut mitään korkeampia harrastuksia, mutta että äiti piti häntä kilttinä ja myöntäväisenä. Hän oli levoton ainoastaan siitä, kuinka hän voisi miellyttää viittä vuotta nuorempaa prinssiä, joka oli saanut erinomaisen kasvatuksen. Pianpa kuitenkin tuli näkyviin että kuusitoistavuotiasta Parman herttuaa, huolimatta siitä vaivasta, jota oli käytetty hänen kasvatukseensa, oikeastaan huvitti ainoastaan kastanjojen paistaminen tahi juominen talonpoikien pidoissa, ja että hän antoi puolisonsa pitää huolta hallitusasioista. Siitä tosin ei olisi ollut niin paljon sanomista, jos Amelie olisi pystynyt tähän tehtävään, mutta hän oli tuhlaavainen, ylpeä ja ymmärtämätön; myöntäväisyys, jota hän oli osoittanut Wienissä, oli hävinnyt. Espanjan hallitus valitti hänen tapaansa syrjäyttää herttuaa. Maria Teresia koetti parantaa asemaa, mutta ainoastaan sillä seurauksella, että äidin ja tyttären väli täydellisesti rikkoontui.

Maria Teresian nuorin tytär, Maria Antoinette joutui jo 1765, kymmenen vuoden vanhana kihloihin Ranskan Dauphinin, sittemmin Ludvig XVI:n kanssa. Hän sai ranskalaisen opettajan, ja joka vuosi lähetettiin tietoja hänen kehityksestään Ranskan hoviin. Hänkin sai runsaan osan äitinsä helliä neuvoja ja varoituksia, hänkin, kuten useimmat Maria Teresian tyttäristä, enemmän lahjakas kuin hänellä oli korkeampia harrastuksia, oli ylpeä ja käskävä, kaunis ja miellyttävä, hänkin aivan nuorena heitettiin kevytmieliseen hoviin onnellisesta perhe-elämästä. Maria Teresia olisi tahtonut, että eräs vanhempi tytär, Elisabet, olisi seurannut nuorinta Ranskaan tullakseen vanhan Ludvig XV:n kuningattareksi. Hän olisi tämän avioliiton kautta saanut tuen nuorelle Maria Antoinetille huonomaineisessa Ranskan hovissa, mutta Ludvig XV ei ollut halukas heittämään kevytmielistä elintapaansa, ja kun isorokko oli hävittänyt Elisabetin kauneuden, ei enään ollut tätä naimahanketta ajattelemisenkaan.

Iso-rokko[1], joka oli vienyt yllämainitun prinsessa Josefan ja Josefin molemmat puoliset, ahdisti myöskin keisarinnaa vuonna 1775. Ei koskaan näkynyt selvemmin, kuinka rakastettu hän oli, kuin näinä levottomuuden päivinä, jolloin puoli Wieniä virtasi linnaan saamaan tietoja hänen terveydentilastaan. Vanhat kenraalit käyskentelivät kyynelsilmin, hänen neuvonantajansa väentelivät käsiänsä levottomuudesta, ja keisari Josefia ei voitu silmänräpäkseksikään saada väistymään äitinsä sairastuoteen äärestä.

[1] Maria Teresia pani sitten lääkärien vastustuksista huolimatta englantilaiseen tapaan käytäntöön

rokotuksen keisarillisessa huoneessa, jota esimerkkiä useat sitten seurasivat.

Hän pelastui, ja vielä hän oli viisi vuotta valtion peräsintä hoitamassa.

Voimat olivat kuitenkin tuntuvasti vähenneet, ja hän vanhentui nopeasti seuraavina vuosina. Häntä rupesi vaivaamaan hengen ahdistus ja ainoastaan vaivaloisesti hän taisi kulkea portaita ylös. Maria Teresia ei ollut koskaan pitänyt huolta terveydestään ja käytti vastahakoisesti lääkkeitä. Hän oli aina nukkunut akkunat avoimina ja kesti hovin kauhuksi pahinta vetoa. Enenevästä kivuloisuudestaan huolimatta ei hän tahtonut muuttaa elintapojaan. Syksyllä 1780 ilmestyi pahanlainen yskä. Keisarinna pyysi lääkäriä suoraan sanomaan totuuden. Hän ei pelkäisi kuolemaa. Hänelle sanottiin, että hänen terveydentilansa antoi aihetta pelkoon. Levollisella arvokkaisuudella valmistautui hän viimeistä hetkeä varten. Yksityisasiansa järjesti hän pienimpiä yksityiskohtia myöten[1]. Yleiset asiat jätti hän Josefille, joka kuitenkin viimeiseen asti ei tahtonut uskoa, että äidin tila olisi hengenvaarallinen. Hän pysyttelikin ylhäällä, vaikka hän oli heikko ja häntä vaivasivat kovat tukehtumiskohtaukset. Hän kokosi ne lapsistansa ympärilleen, joiden oli mahdollista tulla Wieniin, puhui ja varoitti heitä. Josefin kanssa puhui hän kauan ja usein yksin. Kun Josef eräänä iltana ainoastaan vaivalla voi hallita ääntänsä, sanoi hän: »Tuo ääni ei ole minun korviani varten, se voi saada minut luopumaan päätöksestäni olla levollinen kuolemassa.» Keisarinna nautti ehtoollisen ja sai viimeisen voitellun. Vielä 28 päivänä marraskuuta istui hän ylhäällä, lastensa ja ystäviensä ympäröimänä. Puhelu sujui kankeasti. Pitkät hetket äänettömyyttä. »Elkää uskoko», sanoi keisarinna vihdoin, »että minun tunteeni teitä kohtaan on muuttunut näinä kahtena viime vuorokautena, ja ett'en rakasta teitä niinkuin ennen, mutta minä olen antanut teidät Jumalalle ja kaikki, joka on minulle kalleinta ja jota minun on vaikea jättää. Sentähden katselen rauhallisesti teitä kaikkia.» Hänellä oli monta vaikeata tukehtumiskohtausta, ja luuli olevan lähellä kuolemaa. »Tuleeko vielä vaikeampaa?» kysyi hän.

[1] Testamentissaan määräsi hän melkoisen summan koulurahastoa varten.

Illemmalla ei hän tahtonut totella lastensa kehoitusta, kun nämä pyysivät häntä nukkumaan. »Te tahdotte minua nukkumaan, samalla kuin minä joka hetki odotan kutsumusta tuomarini eteen. Minä pelkään nukkumista, sillä minä en tahdo tulla yllätetyksi, minä tahdon avoimin silmin nähdä kuoleman tulevan.»

Kului kuitenkin vielä vuorokausi, jonka aikana keisarinna monta tuntia täydessä tajussa istuen patjojen nojassa, osasi puhua lastensa kanssa. 29 päivän illalla meni hän vaivalla nojatuolista vuoteeseen, johon hän voimatonna vaipui. Yritettiin asettaa hänet paremmin ylös. Josef kysyi, lepäsikö hän huonosti. Maria Teresia myönsi, mutta sanoi lepäävänsä kyllin hyvästi kuollaksensa. Muutama kiivas hengenveto, ja mahtava keisarinna oli kuollut.

* * * * *

Tajunnan nopeus, syvä ihmistuntemus, taito mukautua olosuhteisiin, käytännöllinen järki, kas siinä ominaisuuksia, jotka muodostavat kelvollisen hallitsijan tai valtiomiehen. Kaikki nämä ominaisuudet ovat enemmän kuin kerran olleet naisilla, jotka sallimus on asettanut johtamaan kansojen kohtaloja. Muinaisuuden hämärässä näkyy Artemisia ja Zenobia, Pohjoismaiden historia kertoo unionikuningattaresta, Margaretasta, Ranskan Kastilian Blanchesta, Beaujeun Annasta ja Albrethin Johannasta, Espanja voi esiintuoda jalon Isabellan, Englanti ylpeän neitsytkuningattaren Elisabetin, ja Venäjä itsevaltiaan Katarina II:sen. Maria Teresia on eturivissä näiden suurten hallitsijattarien joukossa. Ei kukaan heistä voita häntä luonteen puhtaudessa ja voimassa.

Johanna d'Arc.

Hastingsin taistelu 1066 ja se että Normandian herttua oli valloittanut Englannin, oli syynä sotaan, joka pitempene tahi lyhempene väli-aikoinen kesti vuosisatoja Ranskan ja Englannin välillä. Se sai alkunsa läänityskiistoista, sitten tulivat valta-istuun riidat, ja vihdoin sai sota kansallisen luonteen. Siitä riippui toisen kansan olemassaolo tahi olemattomuus. Aseita käytettiin erilaisella menestyksellä. Vaaka painui milloin toiselle, milloin toiselle puolelle. Urhoollisuutta ja uhrautuvaisuutta, voimaa ja kuntoa oli vaihdellen kumpaisellakin puolella. Ranskalla oli sodan alkuaikana menestystä, mutta Valoisin suvun mukana alkavat sen onnettomuudet. Kuninkaasivat olivat heikkoja, valtakunta pirstottu mahtavien lääniherrojen kesken, aatelisto jakautunut vihamielisiin puolueihin, ja maa köyhdytetty niiden pitkäkallisten riitojen kautta, joita oli ollut sen rajojen sisäpuolella.

Troyesin sopimus 21 päivänä toukokuuta 1420 osoittaa Ranskan suurinta nöyrytymystä. Sopimus tehtiin Englannin kuninkaan Henrik V:n, Ranskan kuningattaren Bayerin Isabellan, joka oli ollut hallitsijattarena mieluinen Kaarlo VI:n aikana, sekä Burgundin herttuan Filip hyvän kesken. Tämän

sopimuksen mukaan tulisi Englannin kuningas Henrik V ja hänen jälkeläisensä hallitsemaan Ranskaa. Kaarlo VI sai kuolemaansa asti olla valta-istuimella, mutta itse asiassa oli valta Henrik V:llä. Tosin Troyesin sovinto tarkoitti ainoastaan personaaliunionia, mutta huomioon ottaen Englannin voiman ja Ranskan heikkouden, sisälsi se kuitenkin suuren vaaran Ranskan itsenäisyydelle. Englantilaiset omistivat melkoisen osan maata, ja heidän pöyhkeä käytöksensä osotti paraiten, että he pitivät itseään sen varsinaisina herraina. Ranskalaiset pakoitettiin hyväksymään sopimus. Useat maan ensimmäisistä miehistä, parlamentti ja Parisin yliopisto eivät tienneet muuta neuvoa kuin allekirjoittaa se. Sekä Bayerin Isabella että Filip hyvä, joiden velvollisuus olisi ollut katsoa Ranskan etua, olivat kokonaan antaneet persoonallisten ja itsekkäiden vaikutinten johtaa itseään.

Oli kuitenkin olemassa puolue, joka uskalsi asettua englantilaisten vaatimuksia vastaan, mutta tämä puolue ei nauttinut mitään arvoa. Se oli ranskalainen, ja se seikka olikin sen ainoana ansiona. Sen luonnollisena keskuspuolueena oli Kaarle VI:n poika, Kaarle, joka Troyesin sopimuksen kautta oli kadottanut vaatimuksensa Ranskan valtaistuimeen. Hän oli hyvin nuori mies, höllä tavoiltaan, ilman viisautta ja voimaa, ympäristönsä leikkipallo. Häntä epäiltiin sen ohessa osalliseksi Burgundin Juhana Pelottoman murhaan, joka oli tapahtunut edellisenä vuotena Montereaussa, herättäen maassa tavatonta huomiota. »Dauphin» ympäröi itsensä n. k. Armagnacin puolueen jäsenillä, joka puolue kiskomisillaan ja julmuuksillaan useiden vuosien kuluessa oli tehnyt itsensä vihatuksi, ja sen keskustana ei ollut ketään voimakasta henkilöä, joka oli kyennyt ottamaan käsiinsä Ranskan horjuvan asian. Henrik V katsoikin vastustajainsa kukistamisen vallan helpoksi asiaksi. Kuolema katkaisi kuitenkin hänen tuumansa. Kuusi viikkoa hänen jälkeensä päätti Kaarle VI onnettoman elämänsä.

Marrask. 12 p:nä 1422 laskettiin Ranskan kuninkaan ruumis S:t Denisin hautaholviin, ja valtiokuuluttaja huudahti kuninkaallisella haudalla: »Suokoon Jumala onnellista elämää Henrik VI:lle, Jumalan armosta Ranskan ja Englannin kuninkaalle, meidän hallitsijallemme ja herrallemme.» Samaan aikaan nostivat muutamat ritarit pienessä kaupungissa Berryssä Ranskan valtiolipun liehumaan, huutaen: »Eläköön kuningas Kaarle, seitsemäs mainitulta nimeltä, Jumalan armosta Ranskan kuningas.»

S:t Denisissä julistettu Ranskan hallitsija, Henrik VI, oli tosin vain kymmenen kuukauden ikäinen lapsi, mutta hänen sivullaan seisoivat hänen setänsä, Bedfordin herttua, tarmokas ja kyvykäs mies, joka oli lujasti päättänyt tukea veljenpoikansa vaatimuksia. Englannin hallituksen etunensä asetti hän nuoremman veljensä, Gloucesterin herttuan, ja päätti itse omistautua kokonaan Ranskan asioille. Nuorella kuninkaalla oli huostassaan miltei koko maa Loiren pohjoispuolella ja sen lisäksi vielä Guyenne mainitun joen eteläpuolella. Vastakuninkaalla, Kaarle VII:llä, oli hallussaan vain eteläiset maakunnat. Hänellä oli neuvostonsa, parlamenttinsa ja yliopistonsa Poitiersissä. Itse muutteli hän hoviaan linnasta linnaan ja ympäröi itsensä epäilyttävillä, keskenään riitaisilla ritareilla. Hänen sotajoukkonsa muodostivat pääasiallisesti skotlantilaiset ja lombardialaiset, joiden täytyi elää ympäristön väestön kustannuksella ja jotka sen johdosta vetivät sekä omille että Kaarlen niskoille yleistä vihaa. Kaarle kärsikin tappioita useissa tappeluissa ja, mikä pahempi, näytti hän vastaanottavan vastoinkäymisensä jotenkin rauhallisesti sekä tyytyvän hetken tarjoamiin huvituksiin.

Bedford ei kuitenkaan voinut heti käyttää hyväkseen niitä etuja, jotka hänen vastustajansa huolettomuus hänelle tarjosi, sillä Burgundin herttua oli alussa hänen vastustajanaan. Hänen onnistui kuitenkin vähitellen saada tämä mahtava liittolainen lepytetyksi, liittolainen, jonka avulla englantilaiset eivät koskaan olisi päässeet herroiksi Ranskassa. Olot Englannissa vaativat myöskin Bedfordin huomiota. Vasta 1428 olivat hänen kätensä taaskin vapaina, niin että hän voi ryhtyä voimakkaasti lopettamaan sotaa Ranskassa. Ratkaiseva isku oli kohdistettava *Orléansia* vastaan, jonka kautta tie kulki Berryyn, Bourbonnaisiin ja Poitouhin. Jos vain tämä kaupunki joutuisi englantilaisten huostaan, silloin olisi Kaarle VII ainoastaan Dauphin ja Languedocin kuninkaana ja hänen valtaansa voitaisiin pitää täysin murrettuna.

Lokak. 12 p:nä 1428 saapuivat englantilaiset lujasti linnoitetun Orléansin kaupungin edustalle. He alkoivat heti rakentaa hyökkäyslaitoksia ja järjestäytyä varsinaiseen piiritykseen. Kaupungin asukkaat olivat kuitenkin lujasti päättäneet puolustautua viimeiseen saakka. Linnoitusväkenä oli alussa vain noin 500 miestä, mutta kun apujoukot olivat tulleet kaupunkiin, nousi koko sotavoima 7,000 mieheen. Naapurikaupungit lähettivät sen ohessa elatustarpeita ja ampuma-varoja. Porvaristo jakautui 34 komppaniaan ja otti huostaansa palveluksen 34 linnoitustornissa, jotka sijaitsivat kaupunkia ympäröivillä lujilla muureilla. Hyökkäykseen ottivat jopa naisetkin osaa. Orléansilla oli sen lisäksi vielä erinomainen tykistö, jollaista vihollisilla taas ei ollut. »Maitre Jean» pitkine tykkeineen teki suuria aukkoja englantilaisten riveihin. Yksinpä heidän ylipäällikkönsäkin, lordi Salisbury, sai surmansa tykinluodista, jonka erään koulupojan kerrotaan ampuneen, osaksi vallattomuudesta. Näin jatkui piiritystä neljä kuukautta. Sillä välin olivat englantilaiset vallanneet käsiinsä kaikki tiet ja sillat, sulkeneet ne ja rakentaneet lujia puuvarustuksia. Oli ilmeistä että heidän tarkoituksenaan oli keskeyttää kaiken viennin kaupunkiin ja pakottaa sen siten antautumaan. Tehtiin koe Orléansin auttamiseksi elintarpeilla, mutta se ei onnistunut. Useat kaupungin huomatuimmista sotilaista pitivät sen jälkeen

puolustautumisen mahdollisena ja poistuivat kaupungista. Myöskin kansleri ja useat ylhäiset hengenmiehet jättivät kaupungin. Asukasten asema kävi yhä epätoivoisemmaksi. He tekivät kokeen voittaakseen puolelleen Burgundin herttuan, mutta tämä osottautui yleensä uskolliseksi Englannille, vaikka hän samalla piti silmällä myöskin omia etujaan. Turhaan odottivat he apua »le roi de Bourges'ilta», kuten Kaarle VII:tä pilkallisesti kutsuttiin. Tämä tuntui välinpitämättömämmältä kuin koskaan ennen. Useat ylhäiset miehet, jotka aikaisemmin olivat häneen yhtyneet, alkoivat horjua uskollisuudessaan. Englanti näytti olevan saavuttamaisillaan päämääränsä: Ranskan kukistamisen.

Mutta pelastus ei ollut tuleva suurien puolelta. Säätynyt puolue-edut kiinnittivät niin heidän mieliään, etteivät he voineet yhtyä toimimaan maan pelastamiseksi. Se oli varsinainen kansa, joka alkoi huomata, mikä nöyryytys uhkasi Ranskaa. Yhteys vierasmaalaisten kanssa ja ne kärsimykset, joita Ranskan kansan täytyi näiden kautta joka päivä kestää, kehittivät maaseudulla isänmaanrakkauden tunnetta, samoin kaupungeissakin. Ennen oli oltu porvareita yhdessä kaupungissa, jäseniä yhdessä maalaiskunnassa tai yhden lääninherran palvelijoita, eikä mitään enempää, nyt sitä vastoin tunsivat asukkaat maan eri osissa englantilaisten edessä, että he kaikki olivat ranskalaisia. Ritarilaitos oli luonteeltaan kokonaan kosmopoliittinen. Feodalismi oli hajottanut kansat ja tuhonnut isänmaanrakkauden. Sen aika oli nyt lopussa, yhteiskunta oli uudestaluovan liikkeen alaisena. Oli huomattavissa pyrintö yhtymään valtiollisesti ja lujan kuningasvallan halu. Isänmaanrakkaus, tämä tunne, joka tuli näyttelemään niin tärkeää osaa uudenaikaisessa Euroopassa, alkoi puhjeta esille väestön sydämessä, pienten paikallisten harrastuksien täytyi väistyä kokonaisuuden, isänmaan, vaatimuksille. Meidän tarvitsee vain johtaa mieleemme Engelbrektin kapinan Ruotsissa, osottaaksemme, että samanlaisia, samojen syiden aiheuttamia ilmiöitä näytetty eri tahoilla.

Koko maassa vallitsi suuri kurjuus. Pitkällinen sotakanta oli köyhdyttänyt väestön, jolta usein puuttuivat välttämättömimmätkin tarpeet. Pienten lasten nähtiin juoksentelevan ympäriinsä ja huutavan, että he olivat kuolemaisillaan nälkään, ja vanhat olivat kadottaneet työnhalun, eivätkä jaksaneet enempää. Taudit riehuivat, ja kaikki kirkkotarhat olivat täpösen täysinä. Metsät olivat ryövärien pesäpaikkoina, ja sudet kokoutuivat suurissa laumoissa kaikkialla, uskaltuen tunkeutua jopa Parisin kaduillekin. Mitkään viranomaiset eivät voineet suorittaa tehtäviään, herrat tekivät kaikenlaatuisia väkivaltaisuuksia, ja maanviljelijät pitivät parempana ryhtyä sotapalvelukseen tai elää ryöstöistä kuin koettaa kylvää ja viljellä peltojaan. Joku syy oli kaikkeen tähän hätään. Ja syitä oli epäilemättä useampiakin. Mutta kansa näki vain yhden: englantilaiset. Näiden vahingoittaminen, karkottaminen, tuhoaminen, saada oma kuningas, päästä uudestaan vapaiksi ranskalaisiksi, se oli suuren enemmistön tietoisena tai tiedottomana toivomuksena. Vaadittiin kuitenkin henkilö, joka voi ottaa ajaakseen näiden onnettomien asiaa, koota pirstoutuneet voimat ja johtaa ne haluttuun päämäärään. Mutta on tunnettu ja tunnustettu historiallinen totuus, että kun suurta miestä tarvitaan suuren aatteen toteuttamiseksi, ilmestyy sellainen aina. Tällä kertaa ei kuitenkaan esiintynyt mikään suuri mies, vaan köyhä talonpoikaistyttö Jeanne d'Arcissa muuttui rakkaus ranskalaiseen isänmaahan ikäänkuin henkilöksi, ja hänestä tuli Ranskan pelastaja.

* * * * *

Jeanne d'Arc syntyi tammik. 6 p:nä 1412 pienessä Domremyn kylässä, Champagnen ja Lothringenin rajalla. Hänen vanhempansa olivat Jacques d'Arc ja Isabelle Romée. He omistivat pienen tuvan ja maakaistaleen sekä elättivät itseään rehellisellä työllä. Lapsia oli viisi, kolme poikaa ja kaksi tyttöä. Jeanne oli vanhempi tytöistä. Hän kasvoi vanhempiensa luona ja oppi kaikki, mitä köyhän maatyömiehen tytär tarvitsee oppia. Hän ompeli ja kehräsi äitinsä rinnalla myöhäiseen yöhön saakka ja auttoi tätä sen ohessa taloustoimissa. Välistä avusti hän myöskin isäänsä navetassa tai pellolla, välistä vartioi hän yhteisellä niittymaalla kyläkunnan karjaa. Aina oli hän ahkera, huolellinen ja siveä. Lämmin, syvä usko Jumalaan valaisi ja ilahdutti tätä yksitoikkoista jokapäiväiselämää. Kodin puutarha oli aivan kirkon ääressä. Jeannen oli niin helppo päästä sinne vapaina hetkinään ja vaipua pyhäin kuvien edessä hiljaiseen rukoukseen. Kun kello soi auringon laskiessa, lankesi hän aina polvilleen ja kiitti kuluneesta päivästä. Joskus unohti vanha lukkari soittaa iltarukoukseen. Silloin oli Jeannen tapana nuhdella häntä ja luvata hänelle hyviä leivoksia, jos hän vain muistaisi soittaa, sillä kellot näyttivät hänestä taivaallisilta ääniltä, jotka kutsuivat häntä rukoukseen. Lauvantaisin seurasi hän kylän muita nuoria tyttöjä eräeseen pieneen läheiseen kylän kappeliin, jossa he sytyttivät vahakynntilänsä Jumalan äidin kunniaksi ja rukoilivat. Jeanne oli kaikkien yhdenikäistensä suosiossa. Tosin pidettiin häntä joskus hieman liiaksi hiljaisena ja liian ankarana hartaudessaan, mutta hän oli samalla kaunis ja reipas tyttö, hyväntahtoinen ja avulias. Epäystävällistä sanaa ei koskaan päässyt hänen huuliltaan. Kun nuoriso kokoutui tanssimaan suuren, salaperäisen pyökkipuun ympärille Bois-Chenussa, oli Jeanne mukana; iloisen ja huvitettuna kuten muutkin.

Pieni kylä ei ollut jäänyt koskemattomaksi sodan tuhoilta. Kun se sijaitsi rajalla, oli se ollut sekä burgundilaisten että englantilaisten hyökkäyksien alaisena. Etenkin vihasi kylän väestö englantilaisten liittolaisia, burgundeja, niin kuin vain rajaseutulaiset voivat vihata toisiaan. Kylä kuului Vancouleursiin, joka oli kuninkaallinen alue, mutta ei ollut miksikään eduksi kuulua suorastaan kuninkaan alle, kun

kuninkaan nimenä oli Kaarle VI tai Kaarle VII. Heidän talonpoikansa olivat huonommin kuin muut turvattuina väkivallalta ja he olivat vihollisten sekä kaikenlaisten kiskomisten alaisina. Domremyn onnettomat asukkaat olivat kuitenkin herralleen uskollisia. »Bourgesin kuninkaan» surullinen tila herätti heissä sääliä, ja hänen vikansa eivät saavuttaneet heidän korviaan. Näissä kuninkaan välittömissä alamaisissa oli rakkaus ranskalaiseen isänmaahan kehittynyt enemmän kuin missään muissa. He eivät vain tunteneet olevansa läänitysherran vasalleja, he olivat ranskalaisia. Kuningasvalta — se oli isänmaa. Väestö seudulla olikin jo aikoja sitten tehnyt itsensä huomatuksi urhoollisuudellaan ja itseuhrautuvaisuudellaan sodassa, jota parhaillaan käytiin.

Jo varhain sai Jeanne näin ollen kuulla puhuttavan ruhtinasraukasta, jonka hänen äitinsä oli hylännyt ja jolta oli riistetty suurin osa perinnöstään kauhistavien englantilaisten kautta, ja lukemattomia kertomuksia näiden väkivaltaisuuksista sekä julmuuksista oli liikkeessä. Myöskin läheltä käsin sai hän nähdä sodan kauhuja. Käytiin taisteluja naapurikylien kanssa, hänen veljensä tulivat haavotettuina kotia, vihollinen tunkeutui jopa Domremyynkin ja Jeannen täytyi paeta muutamiksi päiviksi kotoaan. Kaikki nämä kärsimysten, taistelujen ja alennuksen kuvat tekivät häneen syvän vaikutuksen ja yhdistyivät hänen eloisassa mielikuvituksessaan niiden pyhien legendojen, ja tarumaisten kertomusten kanssa, jotka olivat hänen syvän, tunteikkaan sielunsa ainoana henkisenä ravintona. Moni mietti, mikä kaiken tämän kurjuuden loppuna tulisi olemaan. »Nainen, Baijerin Isabella, on myynyt Ranskan, toinen nainen on sen pelastava», niin kuului ennustus, joka alkoi levitä kansan keskuudessa, milloin ja mistä, se on epävarmaa. Se tuli myöskin Jeanne d'Arcin korviin. Hän ei tosin koskaan kerro, että tämä ennustus teki, häneen mitään syvempää vaikutusta, vaan mainitsee siitä ainoastaan ohimennen. Tiedottomasti lienee se kuitenkin juurtunut lujasti, luonteeseen, joka oli samalla niin rikas mielikuvituksista ja lujatahtoinen kuin Jeannen. Hän lisäsi hartaudentarjoituksiaan kaksin verroin, kidutti itseään ja rukoili saadakseen Jumalalta lohdutusta ja selityksen siitä surusta ja kurjuudesta, joka oli kaikkialla häntä vastassa. Näiden hartaudentarjoitusten kautta terottui hänen mielikuvituksensa äärimäisyyksiin saakka. Samalla säilytti hän kuitenkin rauhallisen, voimakkaan olemuksensa ja selvän, terävän järkensä. Juuri tämä omituinen vastakohta Jeanne d'Arcin luonteessa tekee hänet yhtä huomattavaksi sekä psykologisessa että historiallisessa suhteessa.

Kertomus Jeanne d'Arcin esiintymisestä ei ole mikään legenda. Se ei ole tullut jälkimaailman tiedoksi kansan suun kautta. Hän on itse kertonut historiansa, rauhallisesti ja selvästi, ja sen ovat sittemmin kirjoittaneet muistiin hänen tuomarinsa. Allaolevaan kertomukseen ovat näin ollen lähtöisin hänen omat sanansa sekä ne lukuisat todistukset, joita annettiin hänen oikeudenkäynnissään. Jeanne sanoo saaneensa kutsumuksensa Jumalalta. Selittipä tämän seikan miten hyvänsä, pysyy kuitenkin kieltämättömänä tosiasiana, että hän uskoi sen, ettei hän tahtonut pettää ketään ja ettei hän koskaan ollut minkään valtiollisen salajuonen työaseena.

Jeanne oli eräänä kesäpäivänä — niin kuuluu kertomus hänen ensimmäisestä kutsumuksestaan — isänsä puutarhassa. Oli keskipäivä. Silloin kuuli hän äkkiä äänen kirkon oikealta puolelta huutavan: »Jeanne, ole kiltti ja hyvä lapsi, käy usein kirkossa»; hän näki myöskin kirkkaan valon ja omituinen tunne valtasi hänet. Jeanne oli silloin 13-vuotias. Sen jälkeen toistuivat nämä ilmestykset ja kävivät muodoltaan määrätymmiksi. Hän oli näkevinään sekä päänenkeli Mikaelin että lempipyhimyksensä Pyhä Margaretan ja Pyhä Katarinan. Ei enää ollut kysymys vain kilttinä tyttönä olemisesta, äännet puhuivat hänelle Ranskan onnettomuuksista, kehottaen häntä lähtemään kuninkaan luo ja antamaan hänelle takaisin hänen valtakuntansa. »Minä olen nähnyt heidät yhtä hyvin kuin näen teidät», sanoi hän tuomareilleen, »ja kun he jättivät minut, itkin minä ja olisin hyvin kernaasti tahtonut, että he olisivat ottaneet minut mukaansa.» Jeanne epäili ja huomautti äänien kehoituksia vastaan, että hän oli vain köyhä tyttö, joka ei osannut ratsastaa, eikä ymmärtänyt sodankäyntiä. Äännet jatkoivat kuitenkin kehoituksiaan ja neuvoivat häntä menemään seigneur Baudricourtin luo Vancouleursiin, joka tulisi viemään hänet kuninkaan luo.

Useita vuosia ahdistelivat nämä ilmestykset Jeannea, mutta hän ei siitä huolimatta voinut päättää jättää huomaamatonta kyläänsä ja lähteä suurien tapahtumain pyörteeseen. Hän uskoi salaisuutensa erälle kaukaiselle sukulaiselle, setä Laxartille, joka kykeni käsittämään hänen tunteensa ja näkynsä. Hän vei hänet vihdoon Baudricourtin luo, mutta tämä teki vain ivaa tytön puheista ja sanoi, että hänen korviaan olisi perinpohjaisesti kuumennettava. Vanhemmat koettivat nyt naittaa pois tytön, mutta tämä ei tahtonut noudattaa heidän toiveitaan, vaan oli lujemmin kuin koskaan päättänyt mennä »Dauphinin» luo, kuten kansa vielä yleensä kutsui Kaarle VII:tä, koska hän ei ollut kruunattu. Huhu Orléansin piirityksestä oli saapunut Vancouleursiin, ja äännet kehottivat entistä innokkaammin Jeannea kiiruhtamaan avuksi onnettomalle kaupungille. Vieläkin kerran kävi hän Baudricourtin luona, mutta ilman parempaa menestystä. Nyt hän ei kuitenkaan enää antanut pelottaa itseään, vaan asettui asumaan erään vaununtekijän luo, käytti osan aikaansa rukouksiin, osan perheenemännän auttamiseen, ja odotteli luottavasti, milloin hänen hetkensä oli tuleva. Linnanherran ympäristössä oli muutamia, jotka olivat taipuvia kuulemaan tytön sanoja. Apu oli tarpeen, ja ihmeelliset kertomukset eivät yleensä kohdanneet mitään epäluuloa sen ajan ihmisten keskuudessa.

Jean de Novelonpont, jota tavallisesti kutsuttiin Jean de Metziksi, kävi Jeannen luona eräänä päivänä. «Pieni ystäväni», sanoi hän, »mitä tekemistä sinulla täällä on? Ajetaanko kuningas todellakin pois maasta ja muuttumeko me englantilaisiksi?» Jeanne vastasi: »Minä olen tullut tänne kuninkaalliseen kaupunkiin puhuakseni Robert de Baudricourtin kanssa. Hänen tulisi viedä tai antaa viedä minut kuninkaan luo. Mutta hän ei välitä minusta, eikä minun sanoistani. Ja kuitenkin tulee minun ennen puolipaastoa olla kuninkaan luona, vaikka minun tulisi kuluttaa rikki jalkani polviin saakka, sillä ei kukaan maailmassa, eivät kuninkaat ja herttuat, ei skotlantilaisen kuninkaan tytär, eikä kukaan muukaan voi uudestaan perustaa Ranskan kuningaskuntaa, eikä ole mitään pelastusta muutoin kuin minun kauttani. Tosin kehräisin mieluummin äiti raukkani luona, sillä tämä ei ole minun säätyni, mutta minun täytyy lähteä ja suorittaa tämän, sillä Herra tahtoo, että minä sen suoritan.» — »Kuka on teidän herranne?» kysyi Jean. — »Se on Jumala», oli yksinkertainen vastaus.

Jean de Metz oli vakuutettu, ja hän ei ollut ainoa. Useita tarjoutui seuraamaan tyttöä. Vancouleursin väestö alkoi kääntää häneen huomiota ja tahtoi hankkia hänelle tarpeellisen varustuksen. Baudricourt, jota tekisi mieli kutsua selväajatukselliseksi, viisaaksi mieheksi, mutta jonka viisaus oli kärsivä tappion, kieltäytyi kauan antamasta suostumustaan, mutta lopuksi hän ei enää voinut vastustaa yleistä mielipidettä. Jeanne sai vihdoinkin lähteä matkalle paaston ensimmäisenä sunnuntaina (helmik. 13 p:nä 1429). Hän oli puettu jonkinlaiseen varustukseen. Ei nimittäin ollut neuvokasta matkustaa näin raakoina aikoina naispuvussa. Hänellä oli seurassaan kuusi henkilöä, kaikki miehiä. Syrjäteitä, kautta metsien ja poikki jokien, läpi vihollisten maan ja kaikenlaatuisten vaarojen uhkaamana, matkusti tyttö vähälukuisine seuralaisineen mahdollisimman suurella nopeudella. Hänen rauhallinen innostuksensa, hänen samalla viehkeä ja voimakas käytöksensä herätti niissä raa'oissa miehissä, jotka häntä seurasivat, pyhää kunnioitusta. Vaikkakin yksinäinen nainen, ei häntä kohdannut minkäänlaisia solvauksia. Hänen seuralaisensa vanhoivat pyhästi, etteivät he tunteneet edes mitään epäpuhdasta ajatustakaan tämän ihmeellisen naisen edessä, huolimatta hänen nuoruudestaan ja sulostaan. Sillä Jeanne d'Arc oli kaunis tyttö: vaalea tukka, siniset silmät, hienosti muodostuneet kasvonpiirteet ja samalla sekä voimakas että sulava vartalo. Niin kuvaavat häntä hänen aikalaisensa; mitään luotettavaa kuvaa hänestä ei ole.

Maalisk. 6 p:nä saapui Jeanne onnellisesti Chinoniin, jossa kuningas silloin oleksi. Hänen asemansa oli epätoivoisempi kuin koskaan. Minä päivänä hyvänsä voi tieto Orléansin antautumisesta saapua. Kaikki varat olivat lopussa, hänen ystävänsä olivat epätoivoissaan ja alkoivat luopua hänestä.

Huhu Jeanne d'Arcista oli kulkenut hänen edellään. Itse hänen matkansakin kautta vihollisten alueen muutamien harvojen seuralaisten kanssa tuntui ihmeelliseltä. Ei kuitenkaan tietty mitä uskoa. Ei hän kai voinut antaa mitään todellista apua, köyhä, kiihkomielinen talonpoikaistyttö muutamine uskollisine ihailijoineen! Oliko kuultava hänen sanojaan? Oliko päästettävä hänet puheille vai ei? Eihän puhelemisesta hänen kanssaan voinut kuitenkaan olla mitään vahinkoa. Kaksi päivää odotettuaan pääsi Jeanne sen vuoksi kuninkaan puheille. Tämä otti päälleen yksinkertaisen puvun koetellakseen häntä, muutamit hovimiehet esiintyivät sen sijaan loistavissa asuissa Jeanne tuli sisään, rauhallisena kuten tavallisesti. Hän oli nyt niin monien vastustusten jälkeen tämän ruhtinaan edessä, josta hän oli uneksinut ja haaveksanut, mutta, läsnäolevien todistajain kertomuksen mukaan, ei hän näyttänyt käyvän yhtään hämillään hänen läsnäolostaan. Hän teki tavanmukaiset tervehdykset ja kumarrukset kuin olisi hän syntynyt hovissa. Heti tunsikin hän kuninkaan. Hän tervehti häntä sanoilla: »Jumala antakoon Teille onnellista elämää, rakas kuningas.» Koetellakseen häntä vieläkin, sanoi kuningas: »Minä en ole kuningas, vaan täällä hän on», viitaten erääseen hovimieheen. »Jumalan nimessä, rakas ruhtinas, Te se olette, eikä kukaan muu», kuului Jeannen tyyni vastaus.

Jeanne vietiin erääseen kunnialliseen perheeseen, jossa hän vaatimattomalla, naisellisella olemuksellaan saavutti kaikkien suosion. Hän puhui innostuneesti kutsumuksestaan, osotti ihmeteltävää viisautta vastauksissaan ja ihmetytti kaikkia tottumuksellaan aseiden käyttämisessä; hän oli iloinen ja ystävällinen seurustellessaan ympäristönsä kanssa, yksin ollessaan rukoili hän ja itki.

Kuningas oli vielä epäilevällä kannalla. Keskustellessaan kerran yksityisesti Jeannen kanssa tuli hän kuitenkin vakuutetuksi hänen kutsumuksestaan ja päätti kannattaa häntä, kun hän pyysi tulla viedyksi Orléansiin karkottamaan pois englantilaiset. Ei voi varmaan sanoa, mitä sellaisia syitä Jeanne esitti, jotka saivat hänet vakuutetuksi. Jeanne kieltäytyi aina antamasta tässä suhteessa mitään tietoja, huomauttaen, ettei se ollut vain hänen salaisuutenaan. On arvattu, että hän sai kuninkaan vakuutetuksi tämän oikeasta sukuperästä, josta oli liikkeellä kaikenlaisia huhuja kuninkaan äidin huonojen elintapojen vuoksi. Olipa tämän asian laita kuinka hyvänsä, hänen onnistui lietsoa tähän heikkoon, nautinnonhaluiseen luonteeseen luottamusta ei ainoastaan hänen, vaan myöskin kuninkaan omaan kutsumukseen, ja tämä ei suinkaan ollut vähemmän välttämätöntä, jos mieli tehdä jotakin maan pelastamiseksi.

Jeannen asia oli kuitenkin tutkittava. Papeilta kysyttiin neuvoa, ja kuningas päätti viedä hänet Poitiersiin, jossa Rheimsin arkkipiispa ja useat kirkkoruhtinaat tulisivat häntä kuulustelemaan. Sen

pahempi puuttuu pöytäkirjoja näistä käsittelyistä. Jeanne vetoaa niihin kuitenkin myöhemmin oikeudenkäynnissään, ja ne on sen ohessa merkinnyt muistiin kaksi silminnäkijää. Hän on näiden oppineiden miesten edessä osottanut samaa tyyntä uskoa korkeaan kutsumukseensa, joka aina ilmeni hänen esiintymisessään. Tehtyään selkoa ilmestyksistään, selitti hän, että kuninkaan tulisi jättää hänelle sotaväkeä Orléansin auttamiseksi. »Jos Jumala tahtoo vapauttaa Ranskan kansan», huomautti eräs jumaluusoppineista, »ei Hän tarvitse mitään sotajoukkoa.» — »Jumalan nimessä, sotajoukot tulevat taistelemaan, Jumala on antava voiton», vastasi Jeanne. Seguin, muuan oppinut tohtori, on itse kertonut kysyneensä tytöltä, mitä kieltä hänen äänensä puhuivat. »Parempaa kuin teidän», kuului vastaus. Oppinut herra puhui rumaa limousinin murretta. »Uskotteko Jumalaan?» kysyi hän silloin terävästi. — »Enemmän kuin te.» — »Jumala ei tahdo, että me uskoisimme teidän sanoihinne, ennen kun annatte merkin, joka todistaa, että teihin tulee luottaa.» — »Minä en ole tullut Poitiersiin antamaan merkkejä; viekää minut Orléansiin, niin olen näyttävä teille ne merkit, joiden vuoksi minut on kutsuttu. Annettakoon minulle sotaväkeä kuinka pieni luku hyvänsä, ja minä olen lähtevä! Minä olen, Jumalan nimessä, keskeyttävä Orléansin piirityksen, minä olen vievä dauphinin kruunattavaksi Rheimsiin, minä olen kruunauksen jälkeen antava hänelle takaisin Parisin ja minä olen vievä Orléansin herttuan hänen vankeudestaan Englannissa. Ei tarvita niin monta sanaa; ei ole aikaa puhua, vaan tulee toimia!» Kun oppineet herrat, hyvin hämillään hänen sattuvista vastauksistaan, etsivät raamatusta sekä kirkkoisien ja vanhojen kirjailijain teoksista todistuksia hänen ilmestyksistään, kohotti hän katseensa taivaaseen ja sanoi rauhallisesti: »Jumalan kirjoissa on paljoa enemmän kuin kaikissa teidän.» Tämän pitkällisen tutkimuksen tuloksena oli, että kokoutuneet hengenmiehet julistivat, että hänen kutsumuksensa oli Jumalalta, että hänessä oli huomattavissa vain »nöyryyttä, neitsyeellisyyttä, hartautta, rehellisyyttä ja vaatimattomuutta», ettei hänen sanojaan voinut jättää varteen ottamatta sekä että hän viivyttelämätkin oli vietävä Orléansiin, avunantosotajoukko mukanaan.

Hänen neitsyeelliseen puhtauteensa pantiin suurta painoa, koska yleisenä mielipiteenä oli, ettei piru voinut ilmestyä puhtaalle naiselle. Kuninkaan anoppi ja kaikki ne naiset, jotka olivat seurustelleet Jeannen kanssa, antoivat myöskin mitä parhaita lausuntoja hänen puhtaista tavoistaan, ja tällä seikalla oli suuri vaikutus käsityskantaan hänen kutsumuksestaan.

Tämän perinjuurisen tutkimuksen päätyttyä palasi Jeanne Chinoniin. Kuningas olisi tekevä viimeisen ponnistuksen Orléansin auttamiseksi. Jeanne saisi tällöin koettaa voimiaan, ja kaikki olivat kernaasti taipuvaisia tukemaan sellaista yritystä. Aragonian Yolanta, kuninkaan anoppi, hyvä ja kunnollinen nainen, osotti eloisaa harrastusta Jeanneen nähden ja hankki tarvittavat rahavarat. Jeanne sai täydellisen varustuksen, hevosia ja hovisaattueen, johon kuului asemies, paasheja, kappalainen ja kaksi airutta. Keihästä, jonka kuningas hänelle antoi, ei hän tahtonut ottaa vastaan, vaan antoi tuoda toisen eräästä kirkosta, joka oli pyhitetty hänen suojeluspyhimykselleen Pyhä Katarinalle. Suurinta huomiota kiinnitti hän lippuihinsa. Hän tilasi suuremman ja pienemmän sotalipun ja määräsi itse kaikki yksityiskohdat, miten ne olisi maalattava. Suuri lippu, jota Ranskan liljat ja kirjoitus: »Jeesus Maria» koristivat, oli hänelle rakkain ja sitä tahtoi hän aina kantaa taistelussa. Hän antoi sen ohessa kappalaisensa, muiden pappien ja joukon valikoituja sotamiehiä, jotka olivat käyneet ripillä, ollen hänen käsityksensä mukaan armontilassa, seurata toista lippua, johon hän oli maalauttanut ristiinnaulitun Kristuksen kuvan. Muutoin antoi hän neuvoja ja osotuksia tulevaa sotaretkeä varten, mutta näyttää kiinnittäneen suurinta huomiota valmistusten siveydelliseen puoleen. Hän kehotti sotamiehiä tekemään synnintunnustuksen, luopumaan juoppoudesta ja kiroilemisesta ja hän kielsi ratkaisevasti ketään huonoa naista seuraamasta mukana retkellä. Hän tartutti muihin sitä innostusta, joka elähdytti häntä itseään. Ennen oli tällaista retkeä pidetty turhana, nyt tahtoivat kaikki ottaa siihen osaa. Sitä pidettiin pyhänä yrityksenä, väestö yhtyi toivolla ja ilolla »neitsyeen» asiaan. Moni vanha soturi ei kuitenkaan ollut liioin tyytyväinen tähän naisvaltaan, yksi ja toinen yritti tehdä retken ilman häntä, mutta häntä suosi kansa jo niin yleisesti, että yritys osottautui mahdottomaksi.

Jeanne oli kärsimättömänä sen johdosta, että valmistuksiin kului niin paljon aikaa. Vihdoinkin huhtik. 27 p:nä voi suurempi sotajoukko, jota seurasi tuntuva muonasto, lähteä liikkeelle Eloisista. Joukon etunenässä kulki Jeannen valitsema kohortti, mukanaan pyhä sotalippu ja laulaen Jumalan kunniaa, sitten seurasi hän itse täysissä varustuksissa, mukanaan Dunois, Gaucourt, La Hire, Xaintrailles ja muita eteviä sotilaita. Jeanne oli selittänyt, että olisi kulettava pitkin Loiren oikeaa rantaa, ja vakuuttanut, että englantilaiset pysyisivät rauhallisina. Kokeneet sotilaat eivät kuitenkaan sitä uskaltaneet, vaan päättivät seurata vasempaa rantaa, pitäen kuitenkin aikeensa salassa Jeannelta, jolla ei ollut siitä aavistustakaan ennen kun hän oli joen rannalla Checín luona. Tarkoituksena oli ollut, että lauttue Orléansista olisi siellä ollut heitä vastassa, mutta vastatuuli ja veden korkea asema olivat ehkäisseet tämän tuuman toteuttamisen. »Te aijotte pettää minua, mutta nyt olette te itse tulleet petetyiksi», sanoi Jeanne. »Jumalan, meidän Herramme, neuvo on varmempi kuin teidän. Tietäkää, että minä tuon teille paremman avun kuin mikään sotajoukko tai kaupunki koskaan on saanut, taivaiden kuninkaan avun.» Mutta tuuli kääntyi — neitsyeen rukouksesta, niin uskottiin yleisesti. Jeanne, mukanaan kaksisataa sotamiestä, nousi venheisiin, muonasto lastattiin, ja muut sotajoukot palasivat Bloisiin koettaakseen päästä Orléansiin Jeannen ehdottamaa tietä. Kaupungista tehtiin ulosryntäys,

joka antoi englantilaisille työtä. Näin ollen voi Jeanne d'Arc 28 p:n iltana lulla kaupunkiin väestön riemuitessa. »Ilo oli niin suuri», sanoo eräs silminnäkijä, »kuin jos Jumala olisi astunut alas heidän keskuuteensa.»

»Neitsyeen» saapumisen siveellinen vaikutus oli tavattoman suuri. Rohkeus ja luottamus palasivat asukkaihin ja linnotusväkeen. Mutta ei siinä kyllin. Kaikki kurinpitositeet olivat jo aikoja sitten käyneet höllyksi ranskalaisten sotajoukkojen keskuudessa. He olivat antautuneet mitä villeimpiin epäjärjestyksiin ja ryöstöihin. Jokainen johtaja oli käynyt sotaa omasta puolestaan, ryöstänyt ja raastanut omaksi edukseen, eikä kukaan ollut ajatellut yhtenäistä kokonaisuutta. Jeanne palautti järjestyksen, tottelemisen ja sotakurin, lujitti rakkautta kuninkaaseen ja isänmaahan. Sotamiehet valtasi into luopua vanhoista huonoista tavoistaan, jotka Jeanne tyynesti selitti syyksi siihen, ettei voitto ollut langennut heidän puolelleen. He tahtoivat nyt ponnistaa äärimäiset voimansa ansaitakseen sen, että neitsyt johtaisi heidät voittoihin ja menestyksiin. Yksinpä raaka La Hirekin, jonka solvauksista Jumalaa ja kirkkoa vastaan monta kertomusta oli liikkeellä kansan keskuudessa, alkoi nyttemmin vannoa keppinsä nimessä, kun hän ei enää Jeannen läsnäollessa uskaltanut vedota muihin voimiin. Juuri tätä siveellistä voimaa oli Ranskan sotajoukolta puuttunut. Mitä mieslukuun ja kuntoon tulee, ei se ollut paljoakaan jälellä englantilaisista. Englantilaiset sotajoukot Orléansin edustalla olivat etenkin kärsineet talvesta ja pitkällisestä piirityksestä. Niiden lukumäärä oli myöskin vähennyt, kun Burgundin herttua oli vienyt pois joukkonsa erään riidan vuoksi Bedfordin kanssa. Ja sitä paitsi olivat ranskalaiset joukot saaneet siveellistä voimaa, englantilaiset taas päin vastoin. Huhu tästä ihmeellisestä naisesta ja siitä innostuksesta, joka oli vallannut ranskalaiset sotamiehet, sotalippu, virret, kaikki tämä herätti suurta pelkoa englantilaisissa. Jeanne oli kummitus, noita; sotamiehiä, vastaan, jotka olivat lihaa ja verta, uskalsivat he kyllä taistella, mutta rohkeimmatkin epäilivät ryhtyä taisteluun maanalaisten voimien kanssa. »Ennen kun neitsyt esiintyi, karkotti kaksisataa englantilaista joka ottelussa kahdeksansataa, jopa tuhatkin kuninkaan miestä, mutta hänen tulonsa jälkeen voi neljä- tai viisisataa ranskalaista hyökätä koko englantilaisen sotavoiman kimppuun ja pakottaa se pysymään varustustensa sisäpuolella», todisti Dunois, eräs Ranskan sotajoukkojen kyvykkäimmistä päälliköistä.

Jeanne d'Arc vastusti kaikkea verenvuodatusta. Hän toivoi voivansa vain läsnäolollaan saada englantilaiset keskeyttämään piirityksen. Kolme kertaa koetti hän taivuttaa heitä siihen rauhallista tietä, mutta sai ainoastaan ivaa ja solvauksia vastaukseksi. Heidät voitiin siis pakottaa vain asevoimalla.

Laadittiin suunnitelma hyökkäykseksi heitä vastaan. Jeanne ei kuitenkaan saanut ottaa osaa mihinkään neuvotteluun. Hän sanoi sen sijaan neuvottelevansa »ääniensä» kera, ja kun hanketta ryhdyttiin toteuttamaan, täytyi heikkouskoisimpienkin käyttää hänen apuaan, jotta taistelut päättyisivät onnellisesti. Vaikka Jeanne näin ollen ei ollut osallisena sodankäyntiin kokonaisuudessaan, näyttää kuitenkin siltä kuin olisi hänen neuvoaan kysytyt yksityisiin varustuksiin nähden sekä ennen ulosryntäyksiä että niiden kestäessä, sekä että hän aina on saanut tahtonsa täytäntöön. Osottautuikin edulliseksi noudattaa hänen neuvojaan. Horjumattoman rohkeana ratsasti hän aina etunenässä valkeine lippuineen, rohkaisten, järjestäen ja jaellen käskyjä varmalla ja selkeällä äänellä. Hänen voitonvarmuutensa tarttui myöskin hänen ympäristöönsä. Vihollinen, joka oli lamauksissa ja kauhuissaan, ei voinut tehdä mitään. Valkea sotalippu oli Jeannen pääaseena. Eräessä ulosryntäyksessä haavoittui hän hiukan, mutta koska hän oli itse sen ennustanut, lisäsi tämä seikka vain sotamiesten rohkeutta. Lujuus, jolla hän kesti sotilaselämän kaikki vaivat, kummastutti kaikkia. Hän voi istua päivät pääksytysten ratsunsa selässä ja olla ruo'atta ja juomatta, osottamatta koskaan mitään väsymystä. Aseitaan käytti Jeanne taitavasti ja miellyttävästi, ja hänellä oli sotilaallinen kokemus, joka hämmästytti kaikkia, niitäkin, jotka olivat vähemmän taipuvaisia näkemään mitään ylikuonnollista hänen esiintymisessään. Etenkin hyvin ymmärsi hän tykistön käyttämisen, miten tykit oli asetettava ja suunnattava, mutta sen ohessa antoi hän myöskin monta hyvää neuvoa joukkojen asettamiseen nähden. Taistelun päätyttyä ei hän tahtonut antaa aikaa ryöstämiseen, eikä myöskään pitänyt suotavana, että vihollista turhanpäiten ajettiin takaa. Hän koetti aina, mahdollisuuden mukaan, hoitaa sairaita ja vankeja. Uskonnon määräyksiä, tahtoi hän, oli noudatettava. Itse hän ei koskaan laiminlyönyt rukoilemista saadakseen rukouksesta voimaa taisteluihin. Hän vetäytyi silloin syrjälle, kernaimmin johonkin yksinäiseen kirkkoon, jossa hän mielellään nautti herran ehtoollista lasten rinnalla.

Toukok. 4 p:nä olivat jällellä olevat sotajoukot Bloisista yhtyneet Jeanne d'Arcin joukkojen ja Orléansin linnoitusväen kanssa. Englantilaiset olivat katsoneet tätä yhtymistä, tekemättä mitään sen ehkäisemiseksi. Upseerit eivät uskaltaneet luottaa sotamiehiinsä. Pelko oli vallannut heidät kaikki. Vähitellen luopui vihollinen pienempien ottelujen jälkeen Loiren eteläpuolelle rakentamistaan varustuksista, lukuunottamatta Les Augustinsia ja Les Tournellesia. Nämä linnoitukset sulkiivat ranskalaisilta yhteyden Berryn kanssa, ollen sen vuoksi suuresta merkityksestä. Niiden edustalla käytiinkin kuumia taisteluja. Jeanne oli ensimmäisenä hyökkäyksessä, hänelle lankesikin ensi sijassa kunnia voitosta. Toukok. 7 p:nä hyökättiin Les Tournellesin kimppuun, joka antautui. Seuraavana päivänä luopuivat englantilaiset myöskin Loiren pohjoispuolella sijaitsevista linnoituksista, jättäen ranskalaisten käsiin ampuma- ja muonavaroja sekä haavotettuja ja vankeja. Jeanne kielsi sotajoukkoja

ajamasta takaa vihollista, sillä oli sunnuntai. Orléans oli vapautettu, ja vieläkin vietetään toukokuun 8 päivää siellä joka vuosi juhlapäivänä.

Kohta sen jälkeen jätti Jeanne d'Arc kaupungin lähteäkseen kuninkaan luo. Kaikkialla otti kansa hänet riemuiten vastaan. Vanhat ja nuoret lankesivat polvilleen hänen tiellään, suutelivat hänen käsiään, vaatteitaan, jopa hänen hevosensa askeleiden jälkiäkin. Mitä kummallisimpia satuja hänen syntymisestään ja kuluneesta elämästään alkoi päästä liikkeelle. Hän oli poppamies Merlinin ennustama tyttö Bois-Chenusta, hän voi tehdä suurempia ihmetöitä kuin mikään pyhimys. Hänen sormuksiaan pidettiin ihmeitätekevinä, tahdottiin, että hän siunaisi amuletteja, häntä alettiin rukoilla kirkoissa. Kansa ja runoilijat lauloivat hänen kiitostaan. Yksinpä vanha runoilijatar Pisan Kristinakin viritti lyyrynsä »la Pucelle d'Orléansin» eli Orléansin impyen kunniaksi. Jeanne pelkäsi tätä jumaloimista. Hän piti sitä syntisenä, ja tervejärkinen kun oli luonteensa pohjalta, pelkäsi hän, että näillä kunnianosotuksilla olisi turmiollinen vaikutus häneen itseensä. »Todellakaan en olisi voinut suojella itseäni näiltä houkutuksilta», sanoi hän kerran myöhemmin, »jollei Jumala itse olisi tehnyt sitä.»

Kuningas vastaanotti Jeannen hyvin huomaavasti, mutta Jeanne olisi kernaammin nähnyt, että hän olisi ollut taipuvainen tottelemaan hänen neuvojaan. — Hän tahtoi, että kuningas heti seuraisi häntä Rheimsiin kruunauttamaan siellä itsensä. Hän olisi silloin Ranskan todellinen kuningas ja voisi asettua Henrik VI:ta vastaan. Kaarle ei kuitenkaan ollut lujan toiminnan mies. Hetken innostamana oli hän asettunut Jeannen puolelle, hän oli nähnyt hänen menestyksensä, mutta oli kuitenkin vaipunut uudestaan entiseen pelkurimaisuuteensa ja päättämättömyyteensä. Toiset saivat ajatella ja toimia hänen puolestaan, ja hänen seuralaisissaan oli Jeannella monta vastustajaa, ennen kaikkea La Tremoille. Tämä viekas ja sukkela hovimies, joka ei suvainnut mitään kilpailijaa kuninkaan suosiosta, oli jo alusta asettunut pahansuovalle kannalle Jeanneen nähden ja toimi aina häntä vastaan, vaikkei tosin aina avoimesti: »Jalo dauphin», sanoi Jeanne eräänä päivänä, langeten maahan ja tarttuen kuninkaan polviin, »elä pidä niin useita ja pitkiä neuvotteluja. Tule sen sijasta Rheimsiin ja ota vastaan kruunusi!» »Minä en tule kestäämään kauvempaa kuin yhden vuoden», sanoi hän useita kertoja, »käytä minua hyvin sinä aikana.»

Kun Orléans oli vapautettu, oli kuningas päästänyt sotajoukkonsa hajalleen. Viipyi kotvan aikaa, ennen kuin hän taaskin voi koota sen. Sitä paitsi hän ei katsonut voivansa tulla Rheimsiin, valloittamatta ensin niitä lujia paikkoja, jotka olivat hänen tiellään, ja tätä pitivät sekä hän että hänen seuralaisensa jotenkin vaikeana tehtävänä. Antaakseen Jeannelle kuitenkin jotain tointa, antoi kuningas hänen seurata sitä sotajoukkoa, jonka tehtävänä oli puhdistaa Loiren rannat englantilaisista. Alençonin herttua, isänmaallinen ja toimekas mies, joka oli ollut englantilaisten vankina ja sen vuoksi ottanut tähän saakka vain vähän osaa sotaan, nimitettiin tämän joukon päälliköksi. Hän sai kuninkaalta käskyn »toimia kokonaan neitsyen neuvojen mukaan». Kesäk. 11 p:nä alkoi Jargeaun piiritys. Jeanne määräsi, minne patterit olisi sijoitettava, ja Alençonin herttua on itse kertonut, miten neitsyt tässä tilaisuudessa ennakolta-arvaamiskyvyllään pelasti hänen henkensä. Kaupunki antautui seuraavana päivänä. Sitten valloitettiin Beaugenci, ja Jeannen sotajoukko yhtyi konnetaabeli Richemontiin ja hänen joukkoihinsa. Tämä, joka oli epäsovussa kuninkaan kanssa, ei voinut rauhallisesti istuen katsella, miten Ranska vapautettiin ilman hänen apuaan, ja hänen luottamuksensa Jeanne d'Arciin lisäsi tämän arvoa. Yhtyminen tapahtui lähellä Meungia. Vihollinen ei ollut etäällä, ja sen asema tarjosi ranskalaisille tilaisuuden hyökkäykseen. Ranskalaiset päälliköt olivat kuitenkin hyvin epäilevällä kannalla, sillä heissä asui miltei taikamainen pelko englantilaisten etevämmyyttä vastaan avoimella kentällä. »Teemmekö hyökkäyksen, Jeanne?» kysyi Alençonin herttua. »Onko teillä hyvät kannukset?» kysyi Jeanne puolestaan. »Mitä! paetakseniko?» — Ei, vaan ajaaksenne takaa. Englantilaiset ne tulevat pakenemaan, ja te tarvitsette ehdottomasti kannuksenne, voidaksenne ajaa heitä takaa. Jumalan nimessä, ratsastakaa rohkeasti heitä vastaan. Me otamme heidät vangeiksi, vaikka he riippuisivat kiinni pilvistä, ja ilman juuri mitään omaa tappiota. Minun neuvostoni on sanonut minulle, että he kuuluvat meille.» Tämä oli Jeanne d'Arcin ehdotuksena niiden todistusten mukaan, jotka Dunois, Alençonin herttua ja Sire de Termes myöhemmin antoivat oikeudenkäynnissä häntä vastaan. Ranskalaiset ryhtyivät sitten viivyttelemättä taisteluun; englantilaiset eivät olleet valmistautuneet hyökkäykseen ja tekivät useita anteeksiantamattomia erehdyksiä. Sekaannusta syntyi heidän riveissään, ranskalaiset sitä vastoin taistelivat vastustamattomalla voimalla. Englantilaiset pakenivat kaikille tahoille, yli kaksituhatta miestä lienee jäänyt taistelutantereelle, ja vankeja otettiin joukottain. Englantilaisen armeijan päävoima oli hajaantunut, ja Talbot, kelvollisin englantilaisista sotapäälliköistä, oli vankina. Tällainen oli lyhyesti kertoen Patayn taistelun kulku.

Loire oli täten vapautettuna vihollisista. Kesäk. 11 p:nä käytiin Jargeaun kimppuun, kesäk. 18 p:nä oli taistelu Patayn luona. Joka päivä tällä viikolla merkitsi menestystä. Väestön riemu nousikin nousemistaan. Oli saatu korvaus niistä monista tappioista, joita ranskalaiset olivat kärsineet kuluneena aikana. Vain kuningas ja hänen hovinsa vastaanottivat tiedon hieman kylmäkiskoisesti. Kuninkaan suosikit La Tremoille ja Le Maçon näkivät kademielin innostuksen Jeanne d'Arciin kasvavan.

Richemontin osanotto taisteluun oli myöskin herättänyt hovin erikoista paheksumista. Kuningas selitti, että hän kernaammin olisi koskaan kruunauttamatta itseään kuin tekisi sen Richemontin läsnäollessa. Tämä oli kyllin jalomielinen vetäytyäkseen takaisin ja kävi sitten omasta puolestaan sotaa englantilaisia vastaan läntisessä Ranskassa. Kernaasti olisi La Tremoille tahtonut sysätä syrjälle vielä useampiakin Patayn sankareista, mutta hän ei uskaltanut tehdä sitä. Yhtä vähän uskalsi myöskään kuningas asettua yleistä mielipidettä vastaan, joka vaati, että hänen Jeanne d'Arcin toivomuksen mukaan tulisi koota hajaantuneet sotajoukkonsa ja lähteä Rheimsiin. Kuningas käski, että armeija olisi koottava Gieniin. Siellä otettiin hanke marssia Rheimsiä vastaan vieläkin kerran punnittavaksi, ja useat kuninkaan seuralaisista nostivat äänensä sitä vastaan. Ei kuitenkaan rohjettu vastustaa Jeanne d'Arcia, koska hänellä oli sotajoukot kokonaan käsissään. Kaikki, mitä voitiin päättää, oli valloittaa tiellä olevat linnoitetut kaupungit, seikka, jota Jeanne, varomattomasti kyllä, piti vähemmän tarpeellisena. Hän taipui kuitenkin heidän tahtoonsa.

Kulku Rheimsiin oli uhkarohkea yritys. Kuusikymmentä lieues'tä (265 km.) kautta vihollisen maan, suurien kaupunkien ohi, jotka voivat tehdä vastarintaa kuukausia. Kuninkaan sotajoukko oli huonosti varustettu ampumavarojen ja elintarpeiden puolesta ja hänen rahastonsa tyhjä. Mutta itse yrityksen uhkarohkeus innostutti sotilaita. Kesäkuun 28 p:nä läksi sotajoukko liikkeelle Gienistä. Kaikkialla maaseudulla otti kansa joukot suosiollisesti vastaan. Se ei ollut tottunut semmoiseen sotakuriin, jonka »la Pucelle» oli pannut toimeen, ja hän sai talonpojat suostumaan mihin uhrauksiin tahansa. Maaseudun aatelistokin näytti taipuvan luopumaan Englannin kuninkaasta ja liittymään dauphiniin. Etenkin Champagnessa vastaanotettiin Kaarlo ja Jeanne maan vapauttajina. Kaupungit osoittivat suurempaa epäluottamusta, etenkin korkeampi porvaristo ja linnaväki, mutta heidän täytyi myöntyä alempain yhteiskuntakerrosten pakoituksesta. Jeanne oli heidän silmissään yliluonnollinen olento, he tahtoivat taistella hänen lippunsa alla ja jälleen tulla ranskalaisiksi. Kaupungeista teki Troyes suurinta vastarintaa. Sen asukkaat pelkäsivät Kaarlon kosta yllämainitusta sopimuksesta, joka oli tehty siellä ja joka oli riistänyt häneltä perintöoikeuden. Kaupungin papisto epäili Jeannen kutsumusta ja toimitti lähetystön ottamaan siitä selkoa. Nähdessään Jeannen rupesivat lähetystön papit tekemään ristinmerkkiä ja pirskoittamaan vihkivettä. »Tulkaa rauhassa luokseni», sanoi hän hymyillen, »en minä lennä tieheni.» Hänen tyyneytensä teki edullisen vaikutuksen, ja kaupunkiin palatessaan antoi lähetystö hänestä puoltavan lausunnon. Kansaa tahtoi avata portit, mutta korkeampi porvaristo ja jotensakin vahvalukuisen englantilais-burgundilaisen varusväen päällikkö kieltäytyi antamasta suostumustaan. Kaupunki oli hyvästi varustettu kaikenlaisilla tarpeilla ja taisi tehdä pitkällistä vastarintaa.

Viisi päivää oli kuninkaan sotajoukko Troyesin porttien edustalla. Pelättiin että odotus kestäisi viisi kuukautta. La Tremoille puhui jo Loirelle palaamisesta. Pidettiin sotaneuvottelu, ja mielipiteet näyttäytyivät olevan hyvin erilaisia. Useimmat oli epätoivo vallannut. Robert le Maçon ehdotti, että kysyttäisiin neuvoa Jeanne d'Arcilta. Oltiin kahden vaiheilla. Silloin »la Pucelle» äkkiä astui sisään. Kysyttiin häneltä mitä oli tehtävä. »Uskotaanko minua?» kysyi hän päättävästi. — »Niin, riippuu siitä, mitä Teillä on sanottavaa.» — »Jalo dauphin, käsketään väkemme tehdä rynnäkö, älkääkö pitäkö niin pitkiä neuvotteluja, sillä Jumalan nimessä, kolmen päivän kuluessa olen minä vievä Teidät Troyesin kaupunkiin hyvällä tahi pahalla.» — »Jeanne», sanoi le Maçon, »jos varmaan tietäisimme saavamme sen kuuden päivän kuluttua, niin mielellämme odottaisimme, mutta en tiedä voiko se, mitä sanotte, käydä toteen.» — »Älkää epäilkö», vastasi Jeanne vakuuttavasti, kääntyen kuninkaan puoleen, »jo huomenna olette Te kaupungin herra.» Jeanne d'Arc tunsu suuren vaikutusvaltansa. Hänen sanansa kävivät toteen. Jo samana iltana rupesi hän tavallisella toimeliaisuudellaan valmistamaan piiritystöitä. Kaikki häntä kilvan auttoivat, ja eräs vanha sotilas (Dunois) todistaa, että hän teki työtä kuin kolme tottunutta sotamiestä. Pattereita rakennettiin niitä harvoja kanuunoita varten, joita ranskalaiset kulettivat mukanaan, ja kaikki järjestettiin rynnäköä varten. Öiset valmistukset herättivät kaupungissa suurta levottomuutta, joka yhä kiihtyi, kun aamun koittaessa nähtiin neitsyen salaperäisen lipun liehuvan muurien alapuolella, kuultiin hänen lujalla äänellä jakavan käskyjään ja huomattiin ranskalaisten sotajoukkojen ryhtyvän rynnäkköön järjestyksellä ja vakuudella, kuin jos olisi ollut mitä helpoin asia valloittaa korkeat vallit ja tornit. Yleinen kauhu valtasi piiritetyt. Ei ollut muuta neuvoa kuin antautuminen. Kuningas, yhtä mielissään kuin hämmästyneenä tästä odottamattomasta menestyksestä, lupasi mitä edullisimmat ehdot; englantilais-burgundilainen miehistö sai vapaasti lähteä pois, ja Kaarlo VII ratsasti kaupunkiin Jeanne d'Arcin rinnalla asukkaiden riemuitessa. Se tapahtui heinäkuun 11 p:nä. Saman kuun 16:nä oli kuningas Rheimsin ulkopuolella.

Tämä kaupunki antautui, vastoin luuloa, samana päivänä ja ilman vastustusta. Päällikkö Châtillon, innokas burgundilainen, oli jo ennen kuninkaan tuloa poistunut huomattavasti asukasten mielialan. Jo samana yönä ryhdyttiin kruunausvalmistuksiin. Seuraava päivä, sunnuntai, alkoi hyvillä enteillä. Barin herttua, René d'Anjou, Ranskan etevimpiä vasalleja, saapui suurehkon seurueen saattamana ja teki sovinnon kuninkaan kanssa. Oliko Jeanne siihen osallisena, sitä ei ole saatu selville. Sitä vastoin oli hän Gienistä kirjoittanut Burgundin herttualle ja kehoittanut häntä saapumaan kruunajaisiin. Kun häntä ei kuulunut, lähetti Jeanne vielä kruunauspäivänä hänelle kirjelmän, jossa pyytää häntä »ristissä käsin, taivaan Jumalan nimessä tekemään hyvän sovinnon Ranskan kanssa ja antamaan anteeksi sekä toiselle

että toiselle hyvästä sydämmestä, kuten tosi kristityn tulee».

Kruunaus tapahtui suuressa tuomiokirkossa. Vanhoja tapoja seurattiin mikäli mahdollista. Kaarlo VII ei omistanut koko Ranskaa eikä ollut kaikkien vasalliansa ympäröimä. Mutta lähinnä alttaria seisoi »La Pucelle» täydessä sota-asussa ja lippu kädessä. Hän oli kuin itse ranskalaisen isänmaan hengetär. Isänmaa ei voinut sortua, se oli voittava ja jälleen tuleva mahtavaksi. Olihan itse taivaskin esiintynyt sen puolustajana. Mitä merkitsi se, että ruhtinas, joka oli kruunattava, oli heikko raukka, ja että juhlatoimituksen toimittaja oli huonomaineinen pappismies. Orléansin neitsyt, hän oli uudestisyntynyt Ranska, ja hän seisoi kuninkaan vieressä.

Kun pyhä toimitus oli päättynyt, astui Jeanne esiin ja syleili kuninkaan polvia kyynelsilmin. »Rakas kuningas», lausui hän, »nyt on Jumalan tahto täytetty, joka vaati, että Te tulisitte Rheimsiin kuninkaan tavoin kruunattavaksi, voidaksenne näyttää, että Te juuri olette todellinen kuningas, jolle valtakunta on tuleva.» Kyynelten ja nyyhkytysten katkaisemia riemuhuutoja kaikui korkeissa temppeleholveissa. Ilon huumaus oli vallannut jäykkimätkin mielet. Jokainen tunsu, ettei niin suurta ollut tapahtunut S:t Remis'in kaupungissa, siitä päivästä, jolloin frankkilaisten apostoli oli vihkinyt Klodovikin ja hänen kansansa kristinuskoon.

Ensimmäinen osa Jeanne d'Arcin kutsumuksesta oli täytetty, mutta vielä oli paljon tehtävää. Englantilaisten hallussa oli vielä Pariisi, koko Normandia ja muita tärkeitä alueita. Burgundin herttua oli yhä vastakruunatun kuninkaan vastustaja. Jeanne d'Arc tahtoi heti kruunauksen jälkeen jatkaa vapauttamistyötä. Hyökkäys oli nyt suunnattava Pariisia kohti, sen hän oli alusta alkaen selittänyt.

Eräät historiankirjoittajat ovat tahtoneet väittää, että Jeanne d'Arc oli mielestään täyttänyt tehtävänsä, kun kuningas oli kruunattu, ja että hän tahtoi vetäytyä pois, mutta häntä kehoitettiin jäämään. On sanottu että hän senjälkeen kävi vaiteliaksi eikä enää omannut entistä vaikutusvaltaansa. Uudemmat, perinpohjaisemmat tutkimukset ovat kuitenkin kokonaan kumonnet nämä väitteet. Hän tosin lausui ikävöivänsä kotiin, entiseen, vaatimattomaan elämänsä, mutta sille lausunnon on annettu liian suurta merkitystä. Itse asiassa ikävöi Jeanne aina heikkouden hetkinä pois taistelutantereelta, mutta »hänen äänensä», hänen omatuntonsa ei sallinut semmoista askelta. Monet muut Jeanne d'Arcin lausunnot, kuten koko hänen menettelytapansa, osoittavat sitä vastoin selvästi, että hän piti tehtävänänsä englantilaisten perinpohjaisen karkoittamisen Ranskasta ja että hän uskoi kutsumukseensa sekä kruunauksen jälkeen että ennen sitä, niin, jopa kuoloon asti.

Mutta jos tämä on todistettu todeksi, on yhtä totta että Rheimsin kruunaus oli Jeanne d'Arcin maineen kukkula. Ranskan kansa häntä ihaili, ei ihmisenä eikä edes pyhimyksenä, vaan ilmestyksenä toisesta maailmasta. Kunnioituksesta, jota hänelle kaikkialla osoitettiin, on jo mainittu. Hänen maineensa alkoi levitä Ranskan ulkopuolelle. Ranskalaiset olivat tunnettuja epäilijöitä; kun *he* uskoivat, että »la Pucelle» oli korkeampi olento, täytyi hänen välttämättömästi olla jotain erinomaista. Hänen vallalleen ei nähty rajoja. Hänen mielipidettään kysyttiin paaviriidoissa ja läänikiistoissa. Hän rupesi itse laajentamaan aikeitaan englantilaisten karkoittamisesta kauemmaksi, puhumaan kerettiläisten lannistamisesta ja epäuskoisten kukistamisesta. Sokea jumaloiminen, jonka esineenä Jeanne d'Arc oli, ei kuitenkaan voinut suuressa määrin häiritä, hänen mieltään ja viedä hänen ajatuksiaan niiden varsinaisesta päämaalista, sillä hän oli pysynyt hurskaana lapsena kaikista kunnian-osoituksista huolimatta. Mutta se lisäsi hänen vihollistensa lukua ja voi siten käydä vaaralliseksi hänen tuumainsa toteuttamiselle. Kaikki liioittelemine synnyttää murroksen. Ihmiset voivat ainoastaan poikkeustiloissa elää ihastuksen ja ihanteellisuuden maailmassa. Jeanne d'Arcilla oli *aina* ollut vastustajia. Rheimsin kruunauksen jälkeen kävivät ne sekä lukuisammiksi että voimakkaammiksi. Englantilaiset olivat alusta pitäen luonnollisista syistä hänen vihollisiaan. Heidän silmissään oli hän aina paholaisen palvelija, joka oli lähetetty heidän häviökseen. Se oli ainoa selitys, johon heidän ylpeytensä myöntyi, ja ajan näkökanta salli sekä ylhäisten että alhaisten englantilaisessa sotajoukossa omaksua tämän mielipiteen. Mutta Jeannella oli muitakin vihollisia, jotka olivat sitäkin vaarallisempia, kun olivat hänen omia maamiehiään.

Keskiajan suuri uskonnollisuus ja taipumus ihmeitä uskomaan selittää tosin osaksi sekä Jeanne d'Arcin esiytymisen että hänen saavuttamansa suuren vaikutusvallan, mutta sinäkään aikana ei uskonto ollut vain uskoa, tunnetta ja elämää, vaan myös muodollisuutta. Katolilainen puhdasoppisuus skolastinen filosofia aseenaan oli raudankova muoto, johon Jeanne d'Arc ei sopinut. Häntä vastassa oli sen vuoksi aina osa papistoa ja oppineita. Moni näistä kirjainten orjista, joilta puuttui henkeä ja elämää, pelkäsi vilpittömästi tuota ihmeellistä olentoa, jota he eivät voineet selittää tunnetuilla perusteilla. Toiset taas tunsivat salaista vihaa ja kateutta oppimatonta naista kohtaan, joka selitti olevansa suorastaan Jumalan innostama ilman pappien välitystä, joka väitti näkyjensä merkitsevän enemmän kuin kaikki heidän kirjansa, joka puhui, vastasi ja opetti oman päänsä eikä kirkon opin mukaan, jota hän vain puolittain käsitti.

Sotilastekin joukossa oli Jeannella vastustajia. Toiset kadehtivat hänen menestystään ja mainettaan, toisia vaivasi, se että heidän täytyi totella oppimatonta naista, jonka näkyjä he tosin taikauskaisesti

pelkäsivät, mutta jota he kuitenkin sydämmensä syvyydessä halveksivat, toiset taas olivat tyytymättömiä siihen sotakuriin, jonka Jeanne oli pannut toimeen ja jota hän piti voiton välttämättömänä ehtona. Innostuksen hetkenä kävi vanhojen raakojen sotatapojen poisjättäminen laatuun, mutta pitemmän aikaa vilpittömällä sydämmellä noudattaa Jeanne d'Arcin vaatimia jumalasia elintapoja ei ollut niin helppoa, ja nurinaa ja tyytymättömyyttä kuului monelta taholta. Kuninkaastakin tuntui Jeanne d'Arcin valta painostavalta. Hän tunsu, missä suhteessa he olivat toisiinsa, mutta tiesi myöskin, mitä Jeanne häneltä vaati, ja koetti mikäli mahdollista vetäytyä pois hänen vaikutusvallastaan. Kaarlo VII:n luonteessa huomaa aina taipumusta kateuteen. La Tremoille yllytti tätä kuninkaan mielialaa ja hänen onnistui tehdä Rheimsin arkkipiispasta, epäluotettavasta ja tylystä Reinhold de Chartres'ta, Jeannen vastustaja. *Etupäässä tämä hovin salainen tyytymättömyys* teki lähinnä seuraavana aikana Jeannen aseman vaikeaksi.

Pariisiin, heti, viipymättä, se oli Jeanne d'Arcin vakava tahto. Häntä kannattivat siinä kohdin sotajoukon etevimmät päälliköt. Viivytyks saattoi olla turmioksi. Rheimsin kruunaus oli tehnyt valtavan vaikutuksen, jota tuli käyttää hyödykseen. Pariisin väestö, joka siihen asti vihasta armagnac'ea kohtaan oli ollut burgundilais- ja englantilaismielistä, alkoi horjua. Burgundin herttua ei vielä ollut päättänyt tuliko hänen kannattaa englantilaisia vaiko kuningasta. Bedford työskenteli innokkaasti Pariisin puolustusvoimien lisäämiseksi, joukkojen hankkimiseksi Englannista ja Normandiasta. Oli tärkeätä ettei hänelle annettaisi aikaa näihin varustuksiin, joita varten hän oli toiminut Patayn tappiosta asti tunnetulla pontevuudellaan, mutta jotka kuitenkin eivät vielä olleet päätetyt rahanpuutteen vuoksi. Hän oli vastikään sopinut enonsa, Winchesterin mahtavan piispan kanssa, hän neuvotteli Filip hyvän kanssa. Näiden toimenpiteiden hedelmät eivät saisi kypsyä. Pariisiin, ja viipymättä, se oli järkevintä. Mutta Kaarlo ja hänen neuvostonsa epäröivät, joka on selitettävissä vain siten, että he vastahakoisesti ottivat vastaan Pariisinkin Jeanne d'Arcin kädestä. Ensinnä viivytteli kuningas Rheimsissä, eikä kulkenut sieltä lyhintä tietä, sekä oleskeli sitten Soissonsissa ja Compiègnessä kauvemmin kuin oli tarpeellista. Korvaamaton aika kului hukkaan. Jeanne oli alla päin, sotajoukko tyytymätön.

Bedford ehti sill'aikaa koota tuntuvan sotavoiman, jolla hän kulki vihollista vastaan. Tarkoituksena näyttää enemmän olleen ajan voittaminen Pariisin puolustautumista varten kuin taisteluun ryhtyminen, sillä kun hän kohtasi ranskalaiset Senlisiin läheisyydessä, ei uhka eikä houkutus voinut saada englantilaisia joukkoja jättämään vallitettua leiriänsä. Hän peräytyi sitten Pariisiin, mutta ranskalaiset eivät ajaneet häntä takaa. Nämä suuntasivat kulkunsa Compiègneen ja jäivät sinne täydelliseen toimettomuuteen.

Vihdoin loppui Jeanne d'Arcin kärsivällisyys. Elokuun 23 p:nä kutsui hän luokseen Alenconin, joka sotapäälliköistä oli häntä lähinnä, ja sanoi: »Kaunis herttuani, antakaa järjestää Teidän ja muitten päällikköjen joukot. Keppini nimessä, tahdon kulkea Pariisiin ja nähdä kaupungin lähemmällä kuin ennen.» Käskyä toteltiin. Vastoin kuninkaan tahtoa seurasi sotajoukon päävoima Jeannea. Etukaupunki, S:t Denis, valloitettiin, sotajoukot asettuivat sinne ja sana sanan jälkeen lähetettiin Kaarlo VII:nelle. Lähempi tutustuminen Pariisiin näytti, että täällä tarvittiin yhdistettyjä voimia ja kuninkaan läsnäoloa, jos jotain oli saavutettava. Hyvällä se ei näyttänyt käyvän, sillä kun Jeanne kehoitti kaupunkia antautumaan, sai hän vain ivallisia vastauksia. Vihdoin saapui kuningas. Syyskuun 8 p:nä oli tehtävä rynnäkö kaupunkia vastaan. Jeanne d'Arc osoitti tavallista toimeliaisuuttaan, oli ensimmäiseksi vallihautojen toisella puolen ja jakeli käskyjä joka taholle. Sotilaita innostutti hänen uhrautuva rohkeutensa kuten ennenkin, ja vihollinen väistyi säikähtyneenä monin paikoin, mutta kaikesta huolimatta ei rynnäkö ensinkään onnistunut. Siihen oli monta syytä. Kuningas ei ottanut osaa taisteluun, Pariisin asukkaat eivät, Bedfordin ansiosta, hyökkääjiä kannattaneet, Jeanne d'Arc haavoittui ja kykeni lopulta vain maassa maaten kehoittamaan sotilaitaan; sitä paitsi toimivat Jeannea vastaan, salaa Retz ja Gancourt, hänen vastustajiaan, joille oli uskottu tärkeä päällikkyyys. Yksimielisyys ja sotakuri olivat olleet jumalallisia voimia, joilla Jeanne oli voittanut, mutta, niitä ei enää sotajoukossa ollut. Seuraavat päivät olivat hänelle osoittavat vielä selvemmin, kuinka hänen vastustajansa saivat oman tahtonsa perille. Hänen aikeensa mennä Seinen poikki ja hyökätä vasemmalta rannalta näyttäytyi mahdottomaksi, koska kuningas hänen tietämättään oli hävittänyt sillan, jota hän aikoi käyttää. Siihenkään keinoon ei siis voinut turvautua. Niissä sotaneuvotteluissa, jotka seurasivat onnistumatonta rynnäkötä, olivat hänen vastustajansa voiton puolella. Piirityksen jatkaminen olisi mahdottomuutta, ja jokainen oli nähnyt, ettei neitsyen sanoihin enää käynyt luottaminen. Oli ryhdytty neuvotteluihin Burgundin herttuan kanssa. Niiden tulosta piti nyt odottaa ja sill'aikaa siirtyä takaisin entiseen majailupaikkaan Loiren rannalle.

Jeanne d'Arc ja hänen ystävänsä, jotka olivat vähemmistössä, olivat voimattomia tämän päätöksen suhteen. Nuo urhoolliset sotilaat, jotka kaksi ja puoli kuukautta sitten olivat jättäneet Loiren rannat toivoen vapauttavansa koko Ranskan, jotka olivat tehneet sotaretken palkatta ja ryöstöittä, heidän piti nyt väistyä, vaikka heitä ei edes oltu voitettu. Usko Jeanne d'Arcin kutsumukseen oli murtunut, »syy ei ollut hänessä, ei onnen vaihteluissa, eikä hänen innostuksensa heikontumisessa, vaan niiden juonitteluissa, joiden puolesta hän oli tehnyt niin monta ihmetyötä». Historia ei voi näyttää toista

Jeanne d'Arcia, mutta se ei onneksi myöskään voi näyttää monta esimerkkiä niin suuresta kiittämättömyydestä, kuin jota Kaarlo VII osoitti tässä kohdin.

Jeanne d'Arcin piti seurata kuningasta. Itse tahtoi hän jäädä S:t Denis'iin, mutta kuningas ei tahtonut häntä jättää, ja hän suostui »vastoin ääniään». Kaarlo VII palasi Loiren rannoille ja antautui alhaisiin huvituksiin pitämättä väliä maastaan ja kunniastaan. Jeanne d'Arc teki pari pientä partioretkeä, mutta muuten pidettiin häntä toimettomuudessa. D'Alencon, joka koetti koota ympärilleen sotajoukon taistellakseen omin päinsä, olisi toivonut hänen läsnäoloon, mutta kuningas kielsi häntä lähtemästä. Sen sijaan koetti kuningas lohduttaa häntä kaikenlaisilla lahjoilla ja kunnianosoituksilla. Hän ja hänen perheensä saivat aatelistarvon, »ilman hänen pyyntöään ja äänien ilmestystä», selitti hän itse. Ainoa suosiosoitus, jota hän kuninkaalta pyysi, oli hänen syntymäseutunsa vapauttaminen veroista, johon suostuttiinkin, ja siten olivat Domromy ja Greux vapaita veroista viime vuosisataan asti.

Tämä aika oli Jeanne d'Arcille kova koetuksen aika. Usein vaikenivat hänen äänensä, hän oli levoton ja epäilevä. Hän kuuli puhuttavan kansansa vastoinkäymisistä, eikä saanut rientää sen avuksi, johon hän kuitenkin oli kutsuttu. Hänen vaikein koetuksensa oli kuitenkin nähdä kuninkaansa läheltä, oppia tuntemaan hänen velttoutensa, kevytmielisyytensä ja välinpitämättömyytensä ja huomaamaan, ettei hänellä ollut mitään vaikutusvaltaa siihen mieheen, jota hän niin voimakkaasti oli auttanut ja joka hänen silmissään oli itse Ranska. Mutta sotaa jatkettiin joka taholla. Kansallinen liike, jonka Orléansin neitsyt oli herättänyt, ei voinut kuolla. Mutta koska koossapitävää valtaa ei enää ollut, käytiin sotaa eri tahoilla ilman suunnittelua ja yhteyttä. Se ankara sotakuri, jonka Jeanne oli pannut toimeen, oli höltynyt, ja maa kärsi sanomattomasti näistä alituisista taisteluista. Englantilaiset osoittivat suurta voimaa jällelle jääneiden omistustensa puolustamisessa. He tekivät uuden sopimuksen Burgundin herttuan kanssa, jonka mukaan tämän piti saada Champagne omakseen, jos hän vain voisi valloittaa sen takaisin ranskalaisilta. Hän rupesikin piirittämään sen kaupunkeja, ja menestys seurasi hänen aseitaan.

Jeanne d'Arc ei ajan pitkään voinut olla toimeton näitä huolestuttavia sanomia kuullessaan. Maaliskuun lopulla läksi hän sen vuoksi salaa kuninkaan luota, jäähyväisiä sanomatta, ainoastaan pienen uskollisen sotilasjoukon seuraamana, joka ei koskaan ollut hänestä luopunut. Hänen itseluottamuksensa ei ollut, entisellään, sillä hän oli ollut kuulevinaan ääniä, jotka sanoivat: »Jeanne, sinut otetaan ennen juhannusta, sen täytyy tapahtua! Älä kummastele; ota kaikki vastaan, Jumala on sinua auttava.» Mutta nämä epäilykset voitti usein usko kutsumukseen, jonka hän kerran oli saanut, ja jonka kautta hän jo oli toimittanut niin monta suurta tekoa, kun hän häiritsemättä oli saanut siihen antautua. Hän ei enää uskaltanut lausua mielipiteitään samalla varmuudella kuin ennen puhtaasti sotaa koskeissa kysymyksissä, vaan jätti ne upseereille, mutta missä hän vain näyttäytyi joukkojen keskuudessa, jotka Champagnea puolustivat, otettiin hänet ystävällisesti vastaan, ja hänen onnistui elähyttää sotilasten rohkeutta. Filip hyvä pani erittäin arvoa tärkeän Compiègnen kaupungin anastamiseen, Jeanne otti osaa sen puolustamiseen. Toukokuun 23 p:nä 1430 tehtiin kaupungista hyökkäys. Jeanne kulki kuten ainakin etunenässä; vihollinen koetti tavallista innokkaammin suunnata päällekkarkauksensa juuri häntä vastaan. Sotilaat ympäröivät hänet, hän lyötiin maahan hevosen selästä ja vangittiin. On epäilty että ranskalaiset sotilaat olisivat jättäneet hänet vaaralle alttiiksi Compiègnen päällikön käskystä, joka lienee ollut hänen vastustajiaan, mutta asiaa ei ole voitu näyttää toteen. Jeannen vangitsi eräs picardialainen jousimies, tämä antoi hänet eräälle ritarille, joka möi hänet nuorelle Luxemburgin Juhanaalle, Burgundin ja Englannin liittolaiselle. Hänen hallussaan oli Jeanne monta kuukautta ja häntä kuletettiin linnasta toiseen. Häntä vartioittiin yhä ankarammin siitä syystä, että hän pari kertaa oli koettanut paeta. Kerran hän hyppäsi erästä vankitornista, joka oli vähintään kuusikymmentä jalkaa maasta. Hän oli kauvan tajuttomana, mutta vahvistui jälleen ja kertoi, että hän kauvan oli tuuminut hypätä tornista alas, mutta että äänet olivat häntä varoittaneet. Samalla olivat ne luvanneet hänelle vapauden, mutta »silloin ajattelin, että minun itse tuli tehdä jotain vapautukseksi», lisäsi hän sillä tervejärkisyydellä, joka liittyi hänen haaveellisimpiinkin luuloihinsa.

Luxemburgin Juhana tahtoi päästä vaivaloisesta vangistaan, ja englantilaiset lupasivat hänelle runsaita rahoja, jos hän antaisi hänet heille. Juhanaa pidätti kuitenkin hänen isänsä sisaren ja hänen puolisonsa hartaat rukoukset. He olivat mieltyneet Jeanneen, jonka olivat tavanneet hänen ollessa vankina Beaurevoir'en linnassa. Ylimalkaan, missä vain Jeanne tuli tekemisiin henkilöiden kanssa omasta sukupuolestaan, mieltyivät he häneen hänen naisellisen olemuksensa ja hiljaisen hurskautensa vuoksi. Mutta vaikutusvaltainen Luxemburgin Johanna kuoli, ja vaikka hän testamentissaan pyysi, ettei veljenpoika pettäisi Jeanne d'Arcia, jätti tämä marraskuun lopulla kallisarvoisen saaliinsa englantilaisille 10,000 écus'ta. Burgundin herttua valitti tätä häpeällistä ostoa. Kaarlo VII ei pannut rikkaa ristiin häntä pelastaakseen. Rheimsin arkkipiispa meni niin pitkälle hävyttömyydessä, että selitti kirjeessä Jeannen olevan kohtalonsa arvoisen.

Mimmoiseksi tämä kohtalo oli muodostuva, sen aavisti jokainen. Jo silloin kun sanoma hänen vankeudestaan saapui Pariisiin, oli osa yliopiston ja ranskalaisen inkvisitsioonin jäsenistä pyytänyt, että hän jätettäisiin tutkittavaksi oikeauskoisuudestaan. Beauvais'in piispa Pierre Cauchon, jonka hiippakunnassa hän oli vangittu, intoili erittäin hänen tuomituksi saattamistaan ja tarjoutui heti

järjestämään oikeudenkäyntiä sitä varten. Hänellä oli erityinen syy vihata Jeanne d'Arcia, sillä tämän retki Pariisiin oli saanut aikaan liikkeen Beauvais'sa, joka oli karkoittanut englantilaisystävällisyydestään vihatun piispan. Hän vannoi Jeannelle kosta ja hän piti sanansa. Viekkana, tunteettomana ja voimakkaana tuli hänestä etevin ase viattoman tyttöraukan tuomitsemiseen. Häntä pidettiin jonkun aikaa vankina Crotoy'ssa, sitten hän vietiin Roueniin, johon hän saapui joulukuun 23 p:nä. Siellä hän vietiin linnaan ja pantiin ensin rautahäkkiin, mutta muutettiin sitten kovaan vankeuteen, rautaketjut pantiin hänen jalkoihinsa, eikä hän koskaan saanut olla yksin, vaan oli aina raakojen vartioiden törkeille loukkauksille alttiina. He eivät tunteneet häntä kohtaan sitä kunnioitusta, jota hän aina herätti sotilaissaan.

Sillä aikaa tehtiin valmistuksia oikeudenkäyntiin. Se halukkaisuus, jota osa Ranskan papistosta osoitti saadakseen hänet tuomituksi inkvisitioonitribunaalin edessä, ei voinut kuin herättää mielihyvää englantilaisissa. Ei mikään voinut olla mieluisampaa heidän ylpeydelleen, kuin että hän toimitettiin hengiltä heidän vihollisenaan ja että hänen omat kansalaisensa polttivat hänet saatanan aseena. Tribunaalissa, joka nyt valittiin, oli ainoastaan ranskalaisia jäseniä, mutta oikeudenkäynti toimitettiin linnassa englantilaisen tarkastuksen alaisena ja englantilaisilla varoilla. Eräitä ulkonaisia muodollisuuksia tosin noudatettiin, mutta ylimalkaan tapaa siinä oikeudenkäynnissä, joka nyt seurasi, moniaita laittomuuksia. Se oli inkvisitiooni-tuomioistuimien, ja sen oikeudenkäsitteet olivat aina epämääräisiä. Oli seurattava osittain vanhoja kirkollisia lakeja, osittain tapaa. Laillisesti tutkittiin tosin Jeannen siveellisyyttä ja koko hänen entistä elämäänsä, mutta koska niiden huomattiin ainoastaan puhuvan hänen puolestaan, ei niihin pantu huomiota itse oikeudenkäynnissä. Myöskin koetettiin pöytäkirjoissa muutella sekä hänen omiaan että niiden todistajien sanoja, jotka häntä puolustivat. Hän huomautti siitä monesti, sillä hän ei koskaan hämmentynyt ja muisti, mitä hän kerran oli lausunut tahi kuullut. Tuomarin toimesta erotettiin myös eräs pappi, joka heti alusta vastusti oikeuden käyntiä.

Sitä paitsi oli tuomareiksi koitettu valita uskollisia englantilaisten kannattajia ja henkilöitä, jotka toisesta tahi toisesta syystä olivat tunnetut Jeannen verivihollisiksi. Hänen pyyntönsä, että muutamia ranskalaismielisiäkin pappeja kutsuttaisiin, ei pantu huomiota. Beauvaisin piispa oli pannut toimeen valmistavia kokouksia, joihin oli kutsuttu hengellisiä ja yliopiston sekä inkvisitioonin jäseniä, tuomarien luku oli määrätty, samaten muodot, joita oli seurattava, ja ne seikat, joista häntä oli syytettävä.

Helmikuun 21 p:nä 1431 kutsuttiin Jeanne ensi kertaa tuomioistuimen eteen, ja tutkinnot seurasivat sitten taajasti toisiaan. Ne pidettiin ensin isossa salissa, mutta koska ne näyttivät muodostuvan liian myrskyisiksi, pienemmässä huoneessa. Ne kestivät usein monta tuntia. Hänen kanssaan pidettiin yksityisiäkin tutkintoja ja eräs Loiseleur niminen pappi koetti tekeytymällä hänen ystäväkseen ja puolustajakseen houkutella häntä tunnustamaan.

Riitakysymys, joka monta kertaa otettiin puheeksi, oli se tuomioistuimen pyyntö, että hän vannois *sanovansa koko totuuden*. Jeanne vannoi useita kertoja sanovansa koko totuuden itsensä suhteen, mutta hän ei tahtonut sanoa kaikkea ilmestystensä suhteen. »Voi olla», sanoi hän, »että Te kysytte minulta asioita, joissa en voi Teille sanoa totuutta, esimerkiksi ilmestyksieni suhteen; sillä Te voisitte pakottaa minua sanomaan semmoista, josta olen vannonut olevani puhumatta, ja silloin minusta tulisi valapatto, joka ei voi olla Teidän tahtonne.» Mahdotonta oli, rukouksista, uhkauksista ja takertavista kysymyksistä huolimatta, saada häntä pitemmälle tässä kohdin. »Minä tulen Jumalan, luota», lausui hän kerran väsyneenä, »ja minulla ei ole mitään tekemistä täällä. Lähettäkää minut Jumalan luo.» Hän lupasi sanoa, mitä tiesi, vaan ei kaikkea mitä tiesi. Pitemmälle ei hän voinut mennä.

Jean Beaupère, muuan oppinut ja viekas tohtori Pariisin kuuluisasta teoloogisesta tiedekunnasta, taisi tuntikausia käyttää teräväjärkisyyttään ja skolastisten opintojen kautta harjaantunutta puhujataitoaan saadakseen tätä oppimatonta talonpoikaistyttöä takertumaan sanoihinsa. Useampia kertoja onnistui Jeannen saattaa hänet sanattomaksi terveellä järjellään ja luonnollisella kekseliäisyydellään.

Kotinsa ja lapsuutensa suhteen ei hän mitään salannut, mutta tiedettiin ennestään ettei niistä aineista voitu löytää todisteita hänen syyllisyyteensä. Hän puhui peittelemättä kodistaan, lapsuudenuskostaan ja ensimmäisistä ilmestyksistään. Sen ajan käsityksen mukaan ei häntä suinkaan voitu tuomita taikauskaisuudesta. Hän selitti kammoovansa loihutulukuja, metsänhaltijain manausta j. n. e. Jonkinlaisella ylpeydellä hän kertoi, ettei kukaan tyttö koko kylässä voinut ommella ja kehrätä niin hyvin kuin hän. Hänen veljensä olivat saaneet hänen hevosensa ja kaikki, mitä hän oli saanut sodan aikana, yhteensä kymmenen tahi kaksitoista écus'ta. Ainoastaan Jumalan nimenomaisesta käskystä ja suru sydämessä oli hän lähtenyt kotoaan pois. Hänen esiintymisensä Ranskassa oli kaikille niin perin tuttu, ettei siinäkään paljon toivoa ollut syytöksen löytämiseen. Kyseltiin hänen ihmeellisestä keihäästään, mutta hän kielsi sen olevan jollain tavoin tarkoitukseensa vihityn. Se oli ollut eräessä kirkossa ja oli pyhälle Katarinalle pyhitetty, siinä kaikki. Hän sanoi, ettei hän koskaan ollut ketään tappanut ja selitti pitävänsä kaksikymmentä kertaa enemmän lipustaan kuin keihäästään. Hän ei ollut voinut ehkäistä sitä, että muut olivat koettaneet lippua jäljitellä ja etsiä hänen apuaan. Useita taruja,

joita hänestä kerrottiin, niinkuin että hän olisi Orléansin edustalla tapahtuneessa taistelussa ottanut vastaan kaikki nuolet, tahi että hänellä oli sormuksia, jotka paransivat taudeista, näytti hän vääriksi antamalla tarkkoja tietoja. Paaviriidasta, josta hän kuitenkin oli julkaissut kirjelmän, näytti hänellä olevan hyvin hämärä käsitys. »En tiedä muuta kuin että *yhtä* paavia on toteltava, ja että hän on Roomassa», oli hänen yksinkertainen vastauksensa tähän kysymykseen, joka oli pannut mielet kuohuksiin koko kristikunnassa. Sitävastoin hän vastasi siitä kirjeestä, jonka hän oli lähettänyt Orléansin luona ja jossa hän ennustaa englantilaisten karkoittamista maasta. Hän selitti uudestaan tietävänsä, että he ennen seitsemän vuoden kuluttua kokonaan jättävät maan, »mutta», lisäsi hän, »minä suuresti pahastun, jos se kestää niin kauvan». Hän lausui toisella kertaa, että hän olisi kuollut surusta, ellei tämä ilmestys olisi ylläpitänyt häntä. Kertomuksessa hänen ilmestyksistään toivottiin helpommin tavattavan syytöskohtia, mutta vaikeata oli saada häntä niitä kertomaan. Koetettiinpa puhtaasti jumaluusopillisiakin kysymyksiä, jotta löydettäisiin jotain, joka soti kirkon oppia vastaan. Jeanne vaikenä tahi vastasi ainoastaan lyhyesti ja epämääräisesti.

Niinpä kysyttiin esim. kuuliko hän vielä ääniä; hän vastasi myöntävästi. — »Mitä äänenne sanoo?» — »Että minun tulee vastata häikäilemättä, ja että Jumala on minua auttava.» — Samassa tilaisuudessa kysyttiin, josko äänet koskaan puhuivat ristiin. »Ei», sanoi Jeanne, »ne eivät koskaan puhu ristiin, ne käskivät minua tänä yönä vastaamaan rohkeasti.» — »Ovatko ne kieltäneet Teitä sanomasta kaikkea, mitä Teiltä kysytään?» — »En voi tähän kysymykseen vastata. Minulla on ilmestyksiä, jotka koskevat kuningasta ja joista en puhu.» — Tuomari kysyi, tuliko ääni suorastaan Jumalalta, vai oliko välittäjä. Jeanne vastasi kierrellen, että se tuli Jumalalta. Hän pyysi lykkäystä saadakseen ilmestyksessä tietää, saisiko hän kertoa kaikki: »Luuletteko siis», sanoi tuomari, »että Jumala paheksuu totuuden lausumista?» — »Äänet ovat käskeneet minua sanomaan muutamia asioita kuninkaalle, eikä Teille. Juuri viime yönä sanoi ääni minulle moniaita asioita kuningasta varten, ja hyvin mielelläni tahtoisin, että hän saisi niistä tietoa. Jos hän tietäisi ne, voisi hän ilolla ryhtyä päivällistään nauttimaan.» — »Mutta ettekö voi taivuttaa ääntänne ilmoittamaan kuninkaalle uutista?» — »En tiedä. Se ei sitä tee, ellei Jumala tahdo. Jumala voisi itse, jos hän sen hyväksi näkisi, ilmoittaa sen kuninkaalle, ja silloin olisin kovin iloinen.» — »Mutta miksi ei ääni puhu kuninkaalle, kuten Teidän läsnäollessanne?» — »En tiedä, onko se Jumalan tahto; ilman Jumalan armoa en tee mitään.»

Tämä oli käytettäväksi kelpaava sana. »Oletteko armotilassa?» kysyi tuomari. Jos vastaus oli kieltävä, voitiin sitä käyttää häntä vastaan, jos se oli myöntävä, sisälsi se semmoista ylpeyttä, että sitä silloinkin voitiin käyttää, Jeanne vastasi: »Ellen ole armotilassa, pankoon jumala minut siihen; jos siinä olen, pitäköön minut Jumala siinä tilassa.» Häneltä kysyttiin monta kertaa eksyttävällä tavalla, oliko hän tehnyt minkään kuolemansynnin, ja mikä oli kuolemansynti, mutta hän vastasi vältellen. Kysyttiin vastaisiko hän paaville kaikkeen, mitä hän kysyisi. »Viekää minut hänen luokseen, ja minä olen vastaava hänelle kaikki, mitä minun tulee vastata», kuului varovainen vastaus.

Hän oli järkähtämätön. Eräänä päivänä kysyi Jean Beaupère aivan ystävällisesti: »Kuinka voitte viime näkemästä?» — »Kuten näette, niin hyvin kuin saatan.» — »Paastootteko joka päivä paaston aikana», lisäsi hän. — »Kuuluuko se oikeudenkäyntiin?» — »Kuuluu.» — »No hyvä, kyllä minä paastoon.» Sitten seurasi kysymyksiä siitä mitä äänet olivat sanoneet, mutta samat välttelevät vastaukset. Mitä Jeanne oli kuulevinaan kuninkaasta, ei kukaan koskaan saanut tietää, eikä myöskään, mitä hän ensi kertaa esiintyessään oli sanonut kuninkaalle häntä vakuuttaakseen, vaikka sitä häneltä kysyttiin yhä uudestaan. Se ei ollut yksinomaan hänen salaisuutensa, eikä Kaarlo VII:nnekään tehnyt mieli sitä ilmoittaa.

Tuomarit eivät koskaan väsyneet kyselemään hänen ilmestyksistään, vaikka hän useimmiten vastasi, ettei se hänen mielestään kuulunut oikeudenkäyntiin tahi ettei hänen ollut lupa siitä puhua tahi ettei hän nyt voinut vastata, vaan ehkä vastedes. Kuvaavia yleiselle käsitystavalle ovat monet yksityisseikkoja koskevat kysymykset hänen ilmestyksistään. »Miltä enkelit ja pyhimykset näyttävät? Mistä tiedätte, mieskö vai nainen Teitä puhuttelee? Onko pyhimyksillä hiukset? Onko heillä pitkät hiukset?» j. n. e. loppumattomiin. Jeanne väitti tosin varmasti nähneensä sekä pyhän Mikaelin, pyhän Margaretan että pyhän Katarinan yhtä selvään kuin hän näki tuomarinsa, mutta kaikkiin näihin yksityisseikkoja koskeviin kysymyksiin tiesi hän harvoin vastausta. Välistä selitti hän ne hyödyttömiksi, välistä ei hän ollut niin tarkasti katsonut. »Miltä näyttää pyhä Mikael?» kysyttiin häneltä eräänä päivänä. — »En nähnyt hänellä kruunua, enkä tiedä, mimmoiset vaatteet olivat.» — »Oliko hän alaston?» — »Luuletteko, ettei Jumalalla ole kylliksi häntä pukeakseen?» »Onko hänen päässään hiuksia?» — »Miksikä ne olisivat leikatut?» — »Oliko hänellä vaaka?» — »Sitä en tiedä.» — Kun tuomarit toisella kertaa rupesivat jäsen jäseneltä kyselemään pyhimyksistä, vastasi hän, että hän ainoastaan ajatteli heidän ääniään. — »Mutta kuinka ne voivat puhua, ellei niillä ole jäseniä?» — »Se on Jumalan asia.» Hän lisäsi, että ääni oli kaunis, lempeä ja vaatimaton ja puhui ranskaa. Tuomari kysyi, eikö pyhä Margareta puhunut englanninkieltä. »Kuinka niin», vastasi Jeanne, »puhuisiko hän englanninkieltä, kun hän ei kuulu englantilaiseen puolueeseen?» Tämä oli melkein ainoa vastaus ilmestysten suhteen, jota tuomarit mielestään voivat käyttää hyväkseen häntä tuomitessaan, niin oli

hänen onnistunut välttää kaikkia ansoja, joita hänelle Oli viritetty.

Selvempi oli se syytös, että hän oli ollut puettuna miehen vaatteisiin. Siihen ei hän voinut vastata muuta, kuin että hän oli tehnyt sen Jumalan käskystä, että hänen oli määrä käyttää niitä niin kauan kuin hän työskenteli Ranskan vapauttamiseksi, eikä hän vielä ollut saanut ääniltä eroa toimestaan. Hän ei tahtonut tunnustaa, että oli rikoksellista Jumalaa ja ihmisiä kohtaan käyttää niitä vaatteita, jotka paraiten sopivat sitä elämää varten, jota hän vietti. Hän ei millään ehdolla suostunut niistä vielä luopumaan Tuomarit eivät kuitenkaan hänen puolustuksestaan välittäneet, vaan merkitsivät hänen mielipiteensä tässä kysymyksessä syytöskohtien joukkoon. Jeannella itsellään näyttää olleen hyvä toivo. Hän luuli pääsevänsä vapaaksi ennenkuin kolme kuukautta kuluisi, sillä sen olivat äänet hänelle sanoneet. Jos hän saisi tilaisuuden paeta, myönsi hän käyttävänsä sitä hyväkseen. Hän varoitti tuomareitaan siitä tuomiosta, jonka he tuottivat itselleen pitämällä häntä vankina.

Jeannen käytös, hänen sattuvat ja viisaat vastauksensa herättivät kaikkien ihailua. Monet hänen kiivaimmista vastustajistaankin ovat lausuneet ihmettelystä siitä. Vaikka hän oli yksin, ilman puolustajia kaikkien noiden oppineiden, viekkaiden pappismiesten keskellä, ei häntä oltu voitu tuomita. Ei mikään niin paljon ole kohottanut Jeanne d'Arcin mainetta jälkimaailman silmissä kuin juuri tämä oikeudenkäynti, jonka pöytäkirjat, hänen vihollistensa kirjoittamat, todistavat ainoastaan hänen parastaan.

Cauchon ei kuitenkaan ollut menettänyt toivoaan. Hän antoi tehdä lyhennyksen pöytäkirjoista ja luetti sen Jeannelle. Hän ei tehnyt muuta muistutusta, kuin että hän tahtoi siihen koko nimensä, Jeanne d'Arc tahi myös Jeanne Romée, sillä hänen kotiseudullaan oli tyttöjen tapana käyttää äidin nimeä. Kun pöytäkirjanote oli luettu, tehtiin hänelle kysymys, josta riippui enemmän kuin mistään edellisestä. Cauchon astui esiin ja kysyi, tahtoiko Jeanne lykätä kirkon päätettäväksi, oliko hän tehnyt jotain kirkon uskoa vastaan. Jeanne vastasi, ettei hänellä ollut mitään sitä vastaan, että papisto tutki hänen vastauksiaan, mutta asian antoi hän Herran, »joka minut on lähettänyt, pyhän Neitsyen ja kaikkien taivaan pyhien huostaan. Herra ja kirkko on sama asia.» Koetettiin selittää hänelle, että oli olemassa sekä »ecclesia triumphans» taivaassa, että »ecclesia militans» maassa, mutta hän pysyi äskeisissä sanoissaan.

Muuta ei tarvittukaan inkvisitionin lakien mukaiseen syytökseen kerettiläisyydestä. Vähällä vaivalla saatiin kokoon kokonaista seitsemänkymmentä eri artikkelia, joissa häntä syytettiin noidaksi, vääräksi profetissaksi, pilkkaajaksi, koska hän ei uskonut pyhimysten puhuvan englanninkieltä, halukkaaksi vuodattamaan ihmisverta, kainoutta vailla olevaksi, koska hän oli pukeutunut sotilaspukuun, kerettiläiseksi j. n. e. Vara-inkvisiittori Estivet ja nuori tohtori Thomas de Courcelles, jota sanottiin »Baselin konsiliumin valoksi», olivat yhdessä laatineet koko mestariteoksen. Se luettiin kohta kohdalta Jeannelle, ja hän vastasi samaan tapaan kuin entisissäkin kuulusteluissa. Hän pyysi hiukan mietintäaikaa vastataksaan kysymykseen kirkon puoleen kääntymisestä. Pääsiäisaattona maalisk. 31 p:nä läksi Cauchon parin tuomarin kanssa kuulemaan hänen vastaustaan: »Tahdotteko», kuului kysymys, »vedota kirkkoon sanoinenne ja tekoinenne?» — »Sen tahdon, ellei se vaadi minulta mahdotonta asiaa», oli vastaus. «Mitä olen sanonut ja tehnyt, niitä näkyjä ja ilmestyksiä, jotka olen Jumalalta saanut, en mistään hinnasta tule peruuttamaan. Mitä Herra on antanut minun tehdä, mitä hän on käskenyt ja on käskevä, sitä en mitenkään voi kieltää. Jos kirkko tahtoi pakottaa minua tekemään jotain Jumalan käskyä vastaan, en sitä tekisi.» — »Ettekö luule, että Teidän pitää totella maallista kirkkoa s. o. paavia, kardinaaleja, arkkiepiispää, piispoja ja muita pappeja?» — »Kyllä, kun ensiksi on totellut Jumalaa.» — »Ovatko äänet kieltäneet Teitä alistumasta taistelevan kirkon alle?» — »En vastaa muuta kuin mitä minulla on päässäni. Mitä minä vastaan, on ääneni käsky. Ne käskvät minua tottelemaan kirkkoa, mutta sitä ennen Jumalaa» (»Notre Sire premier servi»). — Ei mitään epäilystä enää. Jeanne ei asettanut kirkkoa ensi sijalle. Hän oli kerettiläinen. Seitsemänkymmentä artikkelia supistettiin kahdeksitoista. Rouenin tuomiokapituli kutsuttiin kokoon tekemään päätöstä. Moni hurskas mies kuitenkin epäili ja vetosi Pariisiin yliopistoon.

Silloin sairastui Jeanne ankarasti. Hänen vihollistensa toivo ei ollut antaa hänen kuolla luonnollista kuolemaa, ja kaikkia lääkäritaidon keinoja koetettiin. Hän paranikin, vaikka hitaasti. Koetettiin käyttää hyväksi hänen heikkoustaansa ja taivuttaa häntä tunnustamaan ilmestyksensä vääriksi. Vasta silloin kuin hän itse myöntäisi tekemänsä työn olevan saatanasta eikä Jumalasta, olisi vihollisten voitto täydellinen, vasta silloin olisivat englantilaiset tunteneet kostaneensa. Se ei kuitenkaan tahtonut onnistua, vaan hän pysyi entisissä sanoissaan. Häneltä kiellettiin Herran ehtoollinen, mutta kuolo silmien edessä oli hän kuitenkin tyyni. Jumala oli suojeleva hänen ruumistaan ja sieluaan; pahempi oli hänen tuomariensa laita, arveli hän. Hänet, vietiin huoneeseen, jossa oli kidutuskoneita. »Voitte murskata kaikki jäseneni», sanoi hän, »ja jos muutan mielipidettä, ei se kuitenkaan merkitse mitään, sillä silloin kipu pakottaa minut väärään tunnustukseen.»

Mutta Pariisin yliopistosta tulikin kirjoitus, jossa Jeannen syyllisyys täydellisesti tunnustettiin. Hän oli antanut leikata hiuksensa, jotka Jumala oli hänelle antanut hänen päänsä peitteeksi, ja pukeutunut

miehen vaatteisiin, hän oli kerettiläinen, luopio j. n. e. Rouenin tuomiokapituli näki parhaaksi yhtyä niihin viisaihin sanoihin, jotka tulivat Pariisiin »alma mater'ista». Jeannea kehoitettiin vielä kerran valalla kieltämään, mutta turhaan. Silloin päätettiin panna toimeen suuremmoiset juhlallisuudet, joiden kautta koetettiin häneen vaikuttaa. 24 p:nä toukokuuta vietiin Jeanne St. Ouen'in kirkkomaalle, johon oli pystytetty kaksi parvekettä. Toisella oli Winchesterin piispa, englantilainen kardinaali, joka oli oikeudenkäynnin ylin johtaja ja hänen ympärillään piispoja, jumaluusoppineita, lakimiehiä, sotilaita ja muita eteviä miehiä. Toiselle parvekkeelle vietiin Jeanne. Sen alapuolella oli pyöveli kidutusaseineen. Kansanjoukko tunkeili ylt'ympärillä. Guillaume Erard seurasi Jeannea parvekkeelle ja piti hänelle teologisen esitelmän siitä synnistä, johon hän teki itsensä syyppäksi, kun hän ei tahtonut paeta kirkon helmaan. Hän tuli sanoneeksi muutamia kovia sanoja Kaarlo VII:nestä. Jeanne keskeytti hänet selittäen, että hänen kuninkaansa oli hyvä kristitty ja ettei kuningasta voitu syyttää siitä mitä hän, Jeanne, oli sanonut ja tehnyt. Koko Jeannen käytöksestä huomattiin kuitenkin että hän oli levoton ja epävarma.

Erardin puheen jälkeen luettiin hänen kuolemantuomionsa. Se ei enää antanut aihetta epäilykseen. Kirkko jätti Jeannen maallisen vallan käsiin, ja hän viettäisiin roviolle poltettavaksi. Hänen katseensa himmeni, ja heikolla äänellä lausui hän: »Suostun siihen, mitä kirkon tuomarit käskevät. Tahdon totella heidän tahtoaan.» — »Ettekö enää puolusta näkyjänne ja ilmestyksiänne?» — »Vetoon kirkon tuomareihin.» — »Silloin tulee Teidän valalla kieltää ja panna nimenne tämän asiakirjan alle.» — Jeanne piti kynää kädessään, piirsi ristinsä ja kirjuri kirjoitti »Jeanne» kirjoituksen alle. Josko tämä paperi, joka luettiin Jeannelle, todella sisälsi kaiken sen, mikä on virallisessa kieltoasiakirjassa, on asia, jota ei ole voitu saada täysin selville. Varmaa on kuitenkin, että Jeanne kielsi kutsumuksensa heikkouden hetkenä, tuskallisen kuoleman pelosta, rakkaudesta elämään, joka oli luonnollista yhdeksäntoista vuotiaalle, elinvoimaiselle tytölle. Varsinaisena syynä siihen lienee kuitenkin ollut se, että hän siten luuli pääsevänsä englantilaisten käsistä kirkon huostaan. Sen vuoksi hän hämmästyti saadessaan kuulla tuomionsa, jonka mukaan hänen piti viettää loput elämästään vankeudessa. Jeanne vietiin sitten takaisin linnaan.

Paluumatkalla nostivat lukuisat saapuvilla olevat englantilaiset ankaran metelin, sillä he olivat äärimmilleen kiivastuneet siitä, että Jeanne nyt näytti pääsevän heidän käsistään. He eivät voineet käsittää sitä häilyyden syvyyttä, joka piili tässä kieltämisnäytännössä. »Vielä me hänet löydämme jälleen», virkkoi eräs tämän julman näytelmän etevimpiä näyttelijöitä. Koko tämä meteli oli pantu toimeen ainoastaan siinä tarkoituksessa, että hänen valtansa ja maineensa alenisi Ranskan kansan silmissä. Sokeat ihailijat ovat tahtoneet kieltää tahi kokonaan toisin selittää tätä Jeannen heikkoutta, mutta se pysyy, eikä kukaan tuominne häntä siitä, että inhimillisiäkin tunteita asui tässä Jumalan ihmeellisessä aseessa.

Jeanne palasi vankeuteen. Hän puettiin naisen pukuun ja pantiin entistä kovempiin kahleisiin. Hänen kainoutuntoaan loukattiin mitä törkeimmällä tavalla, ja hän huomasi, katkerata kyllä, että hänen äänensä olivat olleet oikeassa, kun olivat käskeneet häntä käyttämään miehen pukua, niin kauvan kuin hän seurusteli miesten kanssa. Häntä vaivasi epäily ja omantunnon vaivat, hänen äänensä joko vaikenivat tahi moittivat hänen menettelytapaansa. Kun hän eräänä aamuna heräsi, löysi hän vuoteensa äärestä ainoastaan miehen vaatteita. Vanginvartija oli ottanut pois hänen naispukunsa korkeammasta käskystä, kuten luullaan. Asiaa ei kuitenkaan ole saatu selville. Yhtä kaikki, Jeannen oli pakko jälleen pukeutua miehenpukuunsa. Hän ymmärsi, että se merkitsi kuolemaa, sillä samalla hän oli »luopio». Vielä kerran taisteli hän heikon luontonsa kanssa, mutta heti kun hän oli saanut vanhan pukunsa ylleen, oli kuin hän olisi saanut entisen voimansakin takaisin. Hän sai jälleen rohkeutta kärsimyksen kautta sovittaa mitä hän kieltovalallaan oli rikkonut. Hän rupesi taas uskomaan ääniinsä.

Kun tuomarit kuulivat Jeannen pukeutuneen miehenvaatteisiin, eivät he hämmästyneet, eivätkä pahastuneet. Cauchon kävi hänen luonaan uudelleen uhkauksillaan ja viisasteluillaan vaivatakseen hänen omaatuntoaan, uskotellakseen hänelle, että äänet, jotka olivat olleet hänen suurin ilonsa, eivät tulleet Jumalalta, vaan saatanalta. Nyt ei ollut puhetta vapautumisesta ruumiillisesta kuolemasta, siihen hän auttamattomasti oli syyppä, vaan oli puhe hänen ijankaikkisesta pelastuksestaan. Mitä hän oikeastaan vastasi Cauchonille, on epävarmaa. Joka tapauksessa ne olivat syvän epätoivon sanoja. Olisiko hän yksin oikeassa kaikkien kirkon hurskasten ja oppineiden miesten rinnalla? Eivätkö äänet olleet luvanneet hänelle vapautta? Ja mikä häntä odotti? Jeanne sai ripityttää itsensä ja nautti syvästi liikutettuna Herran ehtoollisen 30 p:nä toukokuuta 1431. Vanki puettiin pitkään pukuun ja tavanmukaiseen hiippaan, joka oli koristettu piruilla, liekeillä ja sanoilla »kerettiläinen, luopio, pilkkaaja ja epäjumalanpalvelija». Hänet pantiin neljän hevosen vetämille rattaille; toisella puolen häntä oli pedelli, toisella hänen rippi-isänsä ja Isambard de la Pierre, eräs hurskas ja oppinut kapusiinilaismunkki, joka vastahakoisesti oli allekirjoittanut kuolemantuomion. Kahdeksansataa sotilasta seurasi rattaita. Kansaa oli tungokseen asti joka kadulla. Sääli kuvastui useimpien kasvoilla. Ei kuitenkaan ollut pelkoa mistään mellakasta hänen pelastukseksi, sillä kaikki englantilaiset joukot olivat komennetut toimeen. Matka suunnattiin mestauspaikalle, »le vieux marché».

Sinne oli pystytetty kolme lavaa, yksi hengellisen säädyn miehiä, yksi maallisia tuomareita ja yksi

syylissä varten. Keskellä oli korkea rovio. Sen nähdessään kauhistui Jeanne. »Rouen, Rouen, täälläkö minun pitää kuolla! Oi, Rouen, pelkään pahasti, että sinä tulet kärsimään minun kuolemastani.» Sitten hän rauhoittui ja kuunteli hiljaa saarnaaja, jonka Nicole Midi piti hänelle. Hän lankesi sitten polvilleen ja rukoili, rukoili itsensä puolesta, niiden puolesta, joita vastaan hän mahdollisesti oli rikkonut, maansa, kuninkaansa ja pyöveliensä puolesta. Liikutus valtasi jokaisen. Nuo kuivakiskoiset teeskentelijät ja viekkaat valtiomiehet eivät voineet pidättää kyyneliään tätä hurskasta, onnetonta tyttöä nähdessään. Ainoastaan raa'at englantilaiset sotilaat olivat haltioissaan ajatellessaan sitä julmaa näytäntöä, joka oli tulossa. Vihdoin antaa Winchester merkin. Cauchon lukee kuolemantuomion: »Sinä olet palannut niihin hairahduksiin ja rikoksiin, joista olet valalla luopunut, kuten koira palaa oksennustensa luo. Me selitämme sinut jälleen sen pannaanpanon alaiseksi, joka sinua kohtasi. Me sulemme sinut mädänneenä jäsenenä kirkon yhteydestä pois ja annamme sinut maallisen vallan haltuun, pyytäen sitä huojentamaan tuomiotaan sinun suhteesi, mitä kuolemaan ja jäsenten hävittämiseen tulee.»

Tuomarit jättivät Jeannen. Hän tahtoi ristiinnaulitun kuvaa ja pyysi ympärillä seisovia noutamaan semmoista läheisimmästä kirkosta. Sitä odottaessa tehtiin risti kepeistä. Jeanne suuteli sitä nöyrästi ja astui rauhallisesti lavalta roviolle. Isambard ja rippi-isä seurasivat häntä. Kun hänet kiinnitettiin roviolle, kuulivat kaikki hänen ääneensä huutavan pyhää Mikaelia avukseen. Pyöveli lähenee soihtu kädessä. Jeanne päästää huudon ja lausuu sitten muutamia vilkkaita sanoja rippi-isälleen. Ympärillä olijat kuulivat ainoastaan katkonaisia sanoja: «Jumala, Jesus, Maria, ääneni.»

Isambard todisti sitten, että Jeannen viimeiset selvät sanat olivat: »Niin, minun ääneni olivat Jumalasta. Kaiken, mitä olen tehnyt, olen tehnyt Jumalan käskystä. Ei, ääneni eivät ole minua pettäneet. Ne olivat Jumalan ilmestyksiä.»

Usko oli palannut viimeisellä hetkellä. Hän käsitti, että kuolema oli se luvattu vapauttaja. Hitaasti yllättivät liekit Jeannen korkealla roviolla. Viholliset olivat tahtoneet tehdä hänen tuskansa niin pitkälliseksi kuin suinkin. Taajat savupilvet estivät kansanjoukkoa häntä näkemästä. Äkkiä hajosivat ne tuulenpuuskasta, »Jesus» kuului liekeistä — ja sitten oli kaikki hiljaa.

* * * * *

Väkivallan teko oli toimitettu, toimeenpanijat menivät kukin työhönsä, kansa hajosi. Moni oli kuitenkin hänen kuolemansa kautta saanut vakuutuksen hänen viattomuudestaan, joka pysyi läpi koko elämän. He todistivat siitä, kun muutaman vuoden kuluttua (1456), seurauksena uudesta, uskonnollisesta ja kansallisesta liikkeestä, Pariisin yliopisto ja katolinen kirkko näki parhaaksi panna toimeen uuden oikeudenkäynnin, jossa Jeanne d'Arc puhdistettiin kaikista niistä rikoksista, joista häntä syytettiin 1431.

Jeanne d'Arcin muisto ei tarvinnut tätä kirkollista puhdistusta säilyäkseen jälkimaailmalle yhtenä historian suurimmista muistoista. »La pucelle d'Orleans» antoi Ranskan takaisin itselleen, hän loihti esiin ranskalaisten isänmaanrakkauden, eikä se työ, jonka hän aloitti, sitten koskaan kuollut. Jeanne oli ennustanut, että ennen seitsemää vuotta olisivat englantilaiset poissa maasta. Vuonna 1436 joutui Pariisi Kaarlo VII:n haltuun, seuraavina vuosina Normandia. Ainoastaan Calais jäi englantilaisille. Jeanne d'Arcin työ kantoi hedelmää. Ranska astui paikoilleen Uuden ajan suurvaltojen pariin.

Jeanne d'Arcilla oli maailmanhistoriallinen tehtävä, kenties suurempi kuin kellään naisella koskaan on ollut. Se innostus, joka oli vanhojen gallialaisten papittarilla, se taito tulistuttaa hurmaukseen taistelussa, josta germaanienvalkyriat olivat tunnettuja, se hurskaus ja nöyrä usko, joka ylimalkaan on naisen tunnusmerkkejä, oli Jeanne d'Arcilla suuressa määrin. Isänmaanrakkaus, jota naisella usein himmentää rakkaus perheeseen, joka kuitenkin on sen alkujuuri, oli hänessä yhdistynyt syvään uskoon ja eteviin henkisiin ominaisuuksiin. Näillä henkisillä voimillaan juuri hän voitti. Kenelle tahansa ei kuitenkaan ollut suotu käsittää semmoista ilmestystä kuin hänen. Hän kuolikin sen vuoksi marttyyrin kuoleman.

Uudempi arvostelu on, kuten tiedetään, syrjäyttänyt monta isänmaallista ja pyhää muistoa, on asettanut sadun ja pyhäintarujen pariin lausuntoja, mielipiteitä, tapauksia, joita kauvan on kunnioitettu ja joiden totuutta ainoastaan harvat ovat uskaltaneet epäillä. Historiallinen arvostelu ei ole unohtanut Jeanne d'Arcia. Yhtä ja toista on se karsinut pois, mutta monta selittämätöntä asiahaaraa on sen täytynyt jättää jällelle, jotka käyvät vielä omituisemmiksi sen kirkkaan historiallisen valon kautta, joka lankeaa koko hänen esiintymiselleen. Moniaita yrityksiä on tehty, vaikka vielä ilman menestystä, selittämään hänen luonteensa omituisuuksia. Näihin selityskokeisiin emme tässä kajoa, varsinkin kun ne vielä ovat sekä epätäydellisiä että tyydyttämättömiä. Olemme tässä vain koettaneet kertoa Jeanne d'Arcin historian, jommoiseksi se muodostuu täysin luotettavien lähteiden perusteella.

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by

U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase "Project Gutenberg" associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than "Plain Vanilla ASCII" or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original "Plain Vanilla ASCII" or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR

NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it

takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.